vagabund kiadó

Torrente del Bosque

KÍNZÁSOK ÉS KIVÉGZÉSEK MAGYARORSZÁGON

VAGABUND KIADÓ

Szerkesztette: SZÖLLŐSI PÉTER

A nyomdai munkák: KAPOSVÁRI NYOMDA KFT. 2014-ben – 140129
Felelős vezető: POGÁNY LÁSZLÓ igazgató

Felelős kiadó: SZÖLLŐSI PÉTER vagabund@freemail.hu

ISBN 978 963 9409 32 3

KÍNZÁSOK ÉS KIVÉGZÉSEK MAGYARORSZÁGON

A törvény általi megtorlás rettenetes eszközeinek és módozatainak kiötlése és alkalmazása, miként szerte a világban, hazánkban is jócskán megelőzte az írásbeliséget. A magyar törvényhozás és törvényalkalmazás már Szent István király korában is széles tárházát ismerte a különböző fenyítéseknek és büntetéseknek, miként számos kínzási módszert alkalmazott a központi és helyi hatalom ellenségeivel szemben. A kínzóeszközök és kivégzési módszerek felszaporodása és egyre kegyetlenebbé válása mintegy igazolja azokat, kik a középkor mellé a sötét jelzőt társítják: ebben a korszakban oly szadista és embertelen eljárásokat alkalmaztak a törvénysértőkkel szemben, melyek puszta ismertetése is elborzasztja az embert. Eme vallatási technikák és kivégzési eszközök egy része még a 19. században is használatban állott, a rendes halálbüntetésként alkalmazott akasztás pedig egészen 1990-ig, az Alkotmánybíróság halálbüntetést eltörlő határozatának meghozataláig a büntetőjogi eszközök részét képezte.

Történelmi távlatban szemlélve megdöbbentő, mily hosszadalmas idő kellett hozzá, hogy a jogilag és társadalmilag egyaránt elfogadott, legitim eszközöknek számító kínvallatási metódusok és az elképesztően szadista, véres megtorlási módozatok kikopjanak a büntetőjog eszköztárából, és helyükre humánusabbnak nevezhető eszközök lépjenek.

A megkövezés, az élve megnyúzatás, a máglyára vetés, a karóba húzás, a felnégyelés, a tizenegy lépcsőben végrehajtott kínvallatás, a spanyolcsizma és rettenetes rokonságuk szerencsére már a történelmi emlékek közé száműzettek a modern gondolkodás által, ám a régi idők kínzóeszközeinek és kivégzési módozatainak emlékeit nem csak a krónikákban, de élő nyelvünkben is őrizzük. Ha valakit számára kellemetlenügyben faggatnak, *úgy kínos kérdéssel* szembesítik kevesen tudják, de a jelzős szerkezet a kínpadra vont vallatásának hagyományát örökítette át korunkba. *Elcsigázott* ember az, ki megfáradt, avagy súlyos veszteségek által megtört, holott nyelvünk eme szava a csiga általi kínoztatás gyötrelmeire utal. Szokatlanul csendes, avagy titkot jól tartó emberre szokás mondani, hogy *fogóval sem lehet belőle kihúzni a szót* ezen szólás éppenséggel a tüzes fogókkal való kínzás ellenére is hallgató vádlott makacsságára utal. Ha valaki küllemre ütött-kopott, arca szakállas, üstöke kócos, öltözete pedig elhanyagolt, *ágról szakadtnak* mondják, amely kifejezés az élő fára akasztott elítéltekre használták egykoron. Ha a kérdőre vont személy elutasítja a válaszadást, akkor *körömszakadtáig* tagad: a nyelvi formula éppenséggel az ujjak szétzúzására alkalmazott préselő szerkezet hatását szemlélteti, melyet egykoron kínvallatásra használtak. Érdemes tudni, hogy az *égetnivaló* személyeket hajdanán ténylegesen tűzre vetették, s máglyán haltak szörnyű kínok között ma már a kirívóan fegyelmezetlen, avagy önkényesen viselkedő, minden belátást nélkülöző embereket tüntetik ki eme titulussal.

A hóhérok oly gazdag eszköztára mára múzeumi látványossággá vált a szörnyű instrumentumok és az embertelen büntetések egykori alkalmazása után szerencsére nem élő hagyományok, hanem pusztán tárgyi, írásos és nyelvi emlékeink maradtak. Valamennyi jó érzésű ember számára megnyugtató bizonyosság, hogy a magyarországi kínoztatások és kivégzések fekete kötésű, vérrel írott krónikája immáron végleg lezárult, s a soklépcsős tortúrák, lefejezések, hivatalos rendelkezések által igazgatott kínoztatások és kerékbetörések mindörökre száműzettek a büntetőjogi rendelkezésekből és a büntetésvégrehajtás hivatalos gyakorlatából.

BŰN ÉS BÜNTETÉS A KÖZÉPKORBAN: MEGTORLÁS, NÉPÜNNEPÉLY ÉS SZENZÁCIÓ

A középkori törvényalkotók és törvényalkalmazók, illetve a korabeli társadalmi vélekedés teljes mértékben elfogadta a halálbüntetést, mint a törvény általi megtorlás egyszerre nélkülözhetetlen és kívánatos eszközét. Kiváltképpen megnehezíti eme jelenség értelmezését, hogy a széles körben ismert és alkalmazott halálbüntetési módozatok között alig elvétve lelni emberségesnek nevezhető formát, míg a szadizmusba hajló könyörtelenség és a nyers pusztítás következetes igénye lépten-nyomon felbukkan miként az is eltagadhatatlan tény, hogy a közösségek holmi vásári látványosságokhoz hasonlatos módon

gyönyörködtek az ítéletvégrehajtó szörnyű munkájában, s a józan észszel vélelmezhető elborzadás helyett valamiféle beteges kéjjel, állatias örömmel szemlélték a kivégzéseket.

A korabeli büntetőjogi megfontolás szerint a szabadságvesztés, mint önálló büntetési forma, ritkán került alkalmazásra: ennek oka abban keresendő, hogy a középkorban másként értelmezték és alkalmazták az egyén szabadságának fogalmát, így az önrendelkezés jogának teljes körű elvesztése önmagában még nem számított jelentős retorziónak. A középkori vélekedés a megszégyenítő büntetéseket és az egyéb, nem szükségszerűen halálos kimenetelű retorziókat (csonkítások, megbélyegzés, stb.) a szerényebb bűncselekmények elkövetőivel szemben alkalmazta, és csakis a halálbüntetést fogadta el rendes büntetési formaként. A vagyon és személy elleni bűnök elkövetőit, illetve a közösség, az állam és az egyház által fontosnak tartott normák megszegőit így halálbüntetéssel sújtották, mindössze annak végrehajtási módozatait tekintve alkalmazták a különbségtétel elvét. Ennek megfelelően a lefejezés és az akasztás számított rendes módszernek: míg a fővétel a „tisztességes" bűnösöket illette, az akasztás már megszégyenítő, méltatlan retorziónak számított, melyet a „tisztátlan" bűnök elkövetőivel szemben alkalmaztak. Miután a törvény előtti egyenlőség ekkoriban még kósza gondolat szintjén sem létezett, az elítélt társadalmi státusza nemkülönben befolyásolta az ítélkezés és a végrehajtás módját: a fővesztést leginkább a vétkesnek bizonyult nemesekkel és szabad polgárokkal, míg az akasztást a gaztetten fogott

parasztokkal és más, alsóbb társadalmi osztályokhoz tartozó személyekkel szemben alkalmazták. Azokat, kik súlyos mértékben vétkeztek a kodifikált törvények és más fontos normák ellenében, kiváltképpen kegyetlen módon veszejtették el: a nagy értékű tolvajláson fogott és a nemesség ellen lázító személyeket karóba húzták az istenkáromlókat és a paráznákat megkövezték, avagy elevenen elhantolták a rablókat és gyilkosokat pedig gyakorta törték kerékbe.

A fenti büntetéseket szemlélvén szembeszökő a törvényhozó és végrehajtó hatalom azon törekvése, hogy a bűntett súlyához igazodva mennél látványosabb és kegyetlenebb retorziót mérjen a gaztevőkre. A megtorlás mértékét minden esetben a cselekmény jellegéhez igazították, és törekedtek rá, hogy mennél elrettentőbb büntetéssel sújtsák az elkövetőt, amelyet az elrettentés további fokozása végett nyilvánosan, a köz előtt hajtottak végre: a középkori kivégzések nyilvános mivolta nagy jelentőséggel bíró körülmény, hisz a hatalom ily módon demonstrálta erejétés mindenre kiterjedő jogait. A demonstratív módon végrehajtott ítélet ezáltal a megfélemlítést is szolgálta, hisz a közemberek a rendszeres kivégzések során mindenre kiterjedő gyakorlati felvilágosítást szerezhettek bűn és bűnhődés dolgában: a végrehajtó hatalom úgy vélelmezte, hogy ezáltal juttathatja érvényre a könyörtelen megtorlások visszatartó erejét.

A demonstratív igényű büntetés visszatartó hatása a hatalom nyilvánvaló törekvése ellenére is megkérdőjelezhető: a fennmaradt beszámolók ugyanis azt mutatják, hogy a közösség előtt végrehajtott kivégzések elrettentő ereje kevésbé jutott érvényre, és a köz-

nép sokkalta inkább holmi vásári látványosságként tekintett a törvény általi megtorlás véres ceremóniájára. A lefejezéseket, akasztásokat, kerékbetöréseket valóságos népünnepélyként fogadták, csapszékek és árusok telepedtek ki, s – miként egy korabeli forrás írja –, a kivégzések nem egy esetben „rendes népünnepélyként", verekedésekkel és garázdaságokkal értek véget, hogy a helyi karhatalmistáknak kellett szétzavarniuk az ugyancsak vadul mulatozó sokaságot. A közösség magatartása más esetben is kérdésessé teszi a véres szertartások elrettentő hatását, hisz a tömeg nem egy esetben akár tevőleges segítséget nyújtott a végrehajtás során: a pellengérre állított embert előszeretettel dobálták és kínozták, a megkövezést pedig önkezűleg hajtották végre.

A középkorban tehát meglehetősen sajátságos tartalommal bírt a bűn és a bűnhődés: mind fogalmi, mind gyakorlati szinten elképesztő különbségek lelhetők fel a modern büntetőjog és büntetés végrehajtás, illetve a korabeli eljárások között. Megeshet hát, hogy a több száz évvel ezelőtti szokásokat és konkrét eseményeket szemlélvén a mai kor embere elborzadva és értetlenkedve fogadja azokat a történelmi emlékeket, melyek a törvény ruhájába bújtatott szadista megtorlásokról, bestiális kivégzésekről és pokoli kínoztatásokról tesznek bizonyosságot – holott ezek az adott korban teljességgel legitim, törvény által szentesített, társadalmilag elfogadott eljárások voltak.

KÖZSZEMLÉRE TETT VÉRES TORZÓK: FELNÉGYELÉS ÉS DARABOKRA SZAGGATÁS

A középkori ítélkezés történetét szemlélvén számtalan barbár és szadista megtorlási módszert lelhet fel az érdeklődő, melyek a borzalmak elképesztő tárházát adják ki ám kijelenthető, hogy a bűnös testének darabokra vágása illetve széjjelszaggatása – ha ugyan rangsorolhatók az eleink által alkalmazott könyörtelen büntetések – ezek közül is a leginkább brutális és sokkoló eljárás, melyet tovább súlyosbít, hogy a feldarabolt tetem a mennél nagyobb elrettentés érdekében rendre közszemlére tétetett. A vértől csatakos, pokoli kínokban teljes, nem utolsó sorban pedig minden másnál látványosabb eljárást számos kontinensen gyakorolták széles körben Belső-Ázsiában vagy Afrikában éppúgy alkalmazták, mint Magyarhonban. A demonstratív mivolta mellett roppant körülményes módon végrehajtható ítéletet a főbenjáró bűnökben vétkesnek találtatott személyek ellenében került kihirdetésre: hazánkban boszorkányság esetében, csoportos bűncselekmény elkövetőivel szemben, különösen súlyos blaszfémia esetén, rablóbandák vezetőivel szemben, illetve a királyi hatalom megdöntésére konspiráló vagy lázadást szító személyek ellenében hajtották végre. Mindemellett Magyarországon viszonylag ritkán nyúlt a megtorló hatalom a halálos büntetés eme ördögi fajtájához, ám ha a bíráskodók a gaztett súlya okán szükségét látták, nem haboztak elrendelni a felnégyelés valamely módozatát.

A felnégyelés, mint büntetési forma, számos módon kerülhetett végrehajtásra: a megtorlások eme csoportjához tartozott a pallos általi felnégyelés, a test fűrész általi feldarabolása, illetve a gonosztevő lovak általi széttépése. Eme büntetéseket egy-

aránt alkalmazhatták tényleges halálbüntetésekként, avagy halmazati büntetésekként, mikor is az elítélt holttestét hasították darabokra.

A pallos általi felnégyelés ritkán került fő büntetésként alkalmazásra, rendszerint egyéb halálos büntetéseket kísért: leginkább a kerékbe tört, lefejezett, vagy

felakasztott elítélteket négyeltették fel, a lázító, a hatalom ellen törő személyek testét pedig rendre megcsonkították – gondoljunk csak Koppány avagy Dózsa György, illetve Dózsa Gergely felnégyelésére. Így az ítéletvégrehajtó az esetek többségében az elítélt tetemét illette széles pengéjű, mindenki által rettegett pallosával, és ritkábban esett meg, hogy élő gonosztevővel szemben kellett hivatalból eljárnia. Ilyen esetekben az elítéltet gondosan kikötözték, majd a hóhérmester munkához látott, és egyenként levagdosta a szerencsétlen végtagjait. Az áldozat leírhatatlan szenvedéseken ment keresztül, üvöltve feszítette a köteleket, enyhülést csak az hozhatott számára, ha a heves fájdalom és a nagy vérveszteség okozta sokk öntudatlanságba taszította. Kivételes esetekben előfordult, hogy a páratlanul erős fizikumú elítélt megőrizte eszméletét, és pokoli kínok közepette szemlélte végig, míg a hóhér valamennyi végtagját lemetszette testéről, és vértől csatakos torzójára rámérte a kegyelemdöfést.

Ha a felnégyelést önálló büntetésként szabták ki, úgy leginkább fűrész által hajtották végre. Az előkészületek ebben az esetben a következőképpen zajlottak: az elítélt fejjel lefelé fordított testét egy farönkökből ácsolt keretre rögzítették, lábait és karjait ily módon feszítették szét. A hóhérok az áldozat alfeléhez illesztették a méretes fűrészlapot, majd erőteljes mozdulatokkal láttak hozzá az élő test feldarabolásához. Pattogtak az izmok, és recsegtek a csontok, élénkvörös vért spricceltek az elszaggatott artériák, a felszakított hasüreg szervei kihullottak a testből, mialatt az áldozat üvöltve agonizált, ám a hóhérok a borzalmakkal mit sem törődve folytatták a fűrésze-

lést, egészen addig, míg a test kétfelé nem esett. Ezután leoldották a köteleket, s a szétvágott testet tovább csonkolták, míg azt fűrész által négy részre nem osztották. Miután bevégezték barbár munkájukat, az áldozat fejét levágták – ezáltal teljesedett be a bíróság rettenetes ítélete.

A felnégyelést, akár pallossal, akár fűrésszel hajtották végre, gyakorta kombinálták kizsigereléssel, melyet az áldozat feldarabolása előtt vagy után hajtottak végre. Ilyenkor a hóhér borotvaéles kést ragadott: a penge hegyét a lágyéknál szúrta át a bőrön, majd határozott, erős mozdulattal egészen a szegycsontig vágta fel a hasfalat. A kiömlő beleket fából készült alkalmatosságba fogta fel. A kombinált eljárás komoly hóhéri szakértelmet kívánt, hisz az élve darabolás, ha kontár módon végezték volna, a kívánatosnál korábban vetett volna véget az áldozat kínjainak– a cél pedig nem az elítélt gyors halála, hanem szenvedéseinek kitolása volt.

Miként a fentiekből is kitetszik, a felnégyelés elképesztően véres és visszataszító művelet volt. Az áldozat a végrehajtás során teljesen kivérzett, vére nemcsak a hóhér (vagy hóhérok) által forgatott eszközt festette be, de a földet, avagy a deszkából ácsolt emelvényt is csatakossá tette. A mérhetetlen kínjában hangosan üvöltő áldozat székletét és vizeletét maga alá ürítette, belei és belső szervei sorra kifordultak, s a hóhérok, illetve a nézősereg lábai elé omlottak – elképesztő emberi vágóhíd volt hát minden egyes kivégzés, amelyet felnégyelés által hajtottak végre. Ezért is alkalmazták főbenjáró bűnök elkövetőivel szemben, hisz a páratlanul véres látványosság nagy tömegeket vonzott, így a rettenetes esemény felett bámészkodók hada ugyancsak megtanulhatta rettegni a hatalom birtokosait, és alaposan fejébe véshette, miféle pokoli sors vár arra, ki főbenjáró bűnöket követ el.

A felnégyelés másik elterjedt módozata nem pallossal vagy fűrész által történt, hanem állati erővel hajtották végre, leginkább lovakat alkalmazva erre a célra. Az elítélt csuklóira és bokáira erős köteleket kötöttek, amelyeket az állatokhoz erősítettek, majd a nyeregben ülők parancsszóra megsarkantyúzták a hátasokat. Szerencsésebb esetben az áldozat teste az erős rántások következtében széjjelszakadt s valamennyi végtagja kitépetett, a fájdalom okozta sokkhatás pedig gyorsan végzett vele – mert más esetben oly nyomorultul járt, amelyre nemigen akadt példa a kivégzések ezerszer is hátborzongató történetében. A lovak általi szétszaggatás eljárása ugyanis roppant esetleges volt, megfelelő kivitelezése számos körülménytől függött, s ha valamely mozzanat hibázott, úgy a kivégzés pokoli tortúrába fordult át. Megesett ugyanis, hogy az elítélt oly erős volt, hogy a lovak nem voltak képesek szétszaggatni őt, vagy éppen a lovasok vétettek valamely hibát, s bár több ízben is próbát tettek, a hóhérnak kellett közbeavatkoznia: ilyenkor az anatómia területén járatos ítéletvégrehajtó késével bevágásokat ejtett a test kritikus pontjain, amelyek megkönnyítették az áldozat széjjelszaggatását. Más esetben a lovasok nem kellő összhangban cselekedtek, s ahelyett, hogy darabokra szaggatták volna az áldozatot, csupán egyik kezét, vagy lábát sikerült kiszakítani. Ha így történt, ismét összerendezték a lovakat, és újrakezdték az eljá-

rást, egészen addig folytatva, míg el nem érték a kívánatos eredményt. Elviekben az áldozatnak már a procedúra közben meg kellett volna halnia a csonkolást kísérő fájdalom és a hatalmas vérveszteség következtében, ám fennmaradtak olyan leírások, melyek tanúsága szerint akadtak elítéltek, kik csak hosszadalmas, elképesztően bőven mért kínok után távoztak el a másvilágra. Volt olyan áldozat, ki bár valamennyi végtagját elveszítette, mégis eszméleténél maradt, s beszélni is képes volt – míg végül a hóhérnak kellett fejét vennie, hogy az ítéletben foglaltak szerint elhulljon a nyomorultul megcsonkított szerencsétlen.

A felnégyelés elrettentő erejét az a szokás is támogatta, hogy az ily módon kivégzett elítéltek testének darabjait közszemlére tétették. A pogány szokásokat követő, az új keresztény rend ellen fegyvert fogó Koppányt, miután felnégyelték, testének darabjait az ország különböző szegleteibe küldték, hogy mindenki, nemes és nemtelen egyaránt elrettenve szemlélje, mily pokoli sors vár a lázadókra. Dózsa György esete nemkülönben ismeretes: a nemesség ellen vonult parasztthadsereg parancsnokának megégetett tetemét nemkülönben négyfelé vágták, majd fejét vették. A tüzes trónuson megsüttetett renegát fejét Szegedre küldték, ahol közterületen tették szemlére, a tetem többi részét pedig Budára, Fehérvárra, Pestre és Váradra vitették. Amint az a kiragadott példákból is látszik, az elrettentés a felnégyelés, mint halálbüntetés elidegeníthetetlen része volt: egyfelől az áldozatra mért rettenetes agónia is komoly demonstratív hatással bírt, amelyet a tetem darabjainak kifüggesztésével toldottak meg.

MEGKÖVEZÉS: A KÖZÖSSÉG MINT HÓHÉR

A megkövezés ősi kivégzési módszer, melyről már az Ószövetség is említést tesz, leginkább keleten számított hagyományos büntetésnek, valószínűleg rituális jellege okán. Mózes rendelkezései szerint az elítélt kövekkel való agyondobálása főként különleges, vallási szentségeket sértő kihágásokkal kapcsolódik össze, mint például a káromkodás, a bálványimádás, a homoszexualitás, a szodómia vagy más vallási tilalmak áthágása. Az a személy, ki ilyesféle cselekedeteket követett el, egyfelől tisztátalanná vált, másfelől a teljes közösségre veszélyt jelentett, hisz a közösség legfőbb szervezőerejének magát a hitet tartották. A megkövezés tehát minden szempontból kívánatos megtorlás volt, hisz az áldozat testét senki nem érintette,így a tisztátalan bűnös nem szennyezhetett be másokat másrészt a halálos ítéletet a közösség tagjai együtt hajtották végre. A blaszfémia vádjában bűnösnek találtatott személyek kövezés általi kivégzését nemkülönben indokolhatta, hogy a Szentírás számos esetben hasonlítja Istent kősziklához, kőből épült várhoz, így az elítéltre hajigált kövek szimbolikus értelemben az isteni akaratra utaltak, amely könyörtelenül lesújtott a gonosztevőkre. Mindemellett a megkövezés egyszerű, semmiféle különleges eszközt vagy szakértelmet nem kívánó, még hóhéri közbenjárást sem igénylő megtorlási forma, amely bármely körülmények közepette alkalmazható volt. Az ítélkezési gyakorlatot szemlélve feltűnik, hogy a megkövezés rituális jellege a

magyar törvénykezésben is nyomon követhető: ily büntetést leginkább az istenkáromlókra, az ördöggel cimborálókra, ritkábban a paráznákra és a szexuális elhajlásokon kapott személyekre mértek, amely tisztán mutatja az ősi hagyományok hatását.

Maga a megkövezés meglehetősen egyszerűen zajlott. Miután a bíró kihirdette az ítéletet, az áldozatot nyílt terepre vezették, majd karót vertek a földbe, s hozzá kötözték az elítéltet. Ezután a köznép soraiból szép számban kikerült önkéntes hóhérok köveket ragadtak, s addig dobálták az elítéltet, míg az belehalt az okozott sérülésekbe. Az egyébként is rettenetes kivégzési ceremónia borzalmait a hajigálók kiabálása teljesítette ki: a nekivadult csőcselék rendszerint üvöltve szidalmazta az elítéltet, egy-egy jól sikerült találat után pedig üdvrivalgásban tört ki a sokaság. Az áldozat kövekkel való agyondobálása korántsem volt gyors, percek leforgása alatt végrehajtható büntetés, mint például az akasztás, vagy a lefejezés, miként precíznek sem volt mondható. A kikötözött, menekülni nem tudó, a vérre szomjazó csőcselék őrjöngő haragjának teljes mértékben kiszolgáltatott elítéltet ugyancsak hoszszasan kellett kövezni, hogy sérülései végzetesnek bizonyuljanak – így a nyomorult elítélt szenvedései jócskán elnyúltak, miközben szemügyre vehette ismerőseit és szomszédságát, kik igyekvő szorgalommal törekedtek a meggyilkolására. A reá dobált kövektől testén fájdalmas sérülések tucatjai keletkeztek, csontjai megzúzódtak és összetörtek, fogait nemkülönben kiverték, koponyáját szétroncsolták. A szadista eljárás addig folytatódott, míg a karóhoz kötözött szerencsétlen életjeleket adott.

A megkövezés tehát kollektív büntetés volt, az ölés felelőssége azonban elenyészett, hisz senki sem tudhatta, pontosan ki hajította el a gyilkos követ – ennélfogva az ítéletet végrehajtó közösség egyetlen tagját sem terhelte az emberélet kioltásának súlyos felelőssége.

KERÉKBETÖRÉS ÉS KERÉK ÁLTALI MEGTÖRETÉS

A kerékbetörés felettébb véres, nemkülönben hosszan elnyújtható látványosság, melyet különleges esetekben alkalmaztak, ha bíráskodók úgy vélték, a szokásos halálbüntetés az elkövetett gaztetthez mérten nem képvisel elégséges megtorlást. Magyarországon nemkülönben a kirívóan súlyos, a közösségre nézve különösen veszélyes bűntetteket torolták meg ily módon. IV. Béla törvényei szerint a rablókat és a gyilkosokat kellett eme büntetés által elveszejteni, de a bírák a későbbiekben számos egyéb alkalommal is elrendelték a kerékbetörést: a korabeli dokumentumok szerint egyes városokban házasságtörésért, vérfertőzésért, templomból vagy középületből való lopásért egyaránt kiróttták a rettenetes büntetést. A magyar büntetőjog egyik legfontosabb dokumentuma, a Werbőczy által jegyzett Tripartium nemkülönben számba vette a kerékbetörést, mint a törvény általi megtorlás fontos módozatát, s elsősorban a rablás dolgában bűnösnek talált gonosztevők büntetéseként említette.

A kerékbetörés büntetését változatos módozatokkal lehetett végrehajtani. Mindenekelőtt tetőtől-talpig levetkeztették az áldozatot, s csak rongyokat hagytak rajta, melyek nemi szervét fedték. A leginkább elterjedt eljárás szerint a hóhér létrához, cölöpökhöz, vagy földre helyezett farönkökhöz kötözte a kivégzendő személyt, majd kocsikerékkel esett neki a szerencsétlennek: a kereket a küllőknél ragadta meg, majd jól odasózott, és a vasból készült

abroncs által törte szép sorjában szilánkokra a test valamennyi csontját. A létrát és a farönköket azért vették alkalmazásba, mert a végtagokra merőleges alátétek által – melyeket a boka, a csípő, a tért, a könyök, a mellkas és a csukló, tehát a kritikus pontok alá illesztettek – a csontok széttörése könnyebbé, maga az eljárás pedig még fájdalmasabbá vált. Más esetben az áldozatot magára a kerékre kötözték rá, s a hóhér husánggal, bottal avagy egyéb eszközzel mérte rá a csontporítóütlegeket. A mai Szlovákia területén lévő Korpona városában az ítéletvégrehajtó fatuskót használt, amely fennmaradt, és később múzeumba került. A harminchat centiméter hosszú, tizenhat centiméter széles, hat és fél kilogramm súlyú tölgytuskón a következő – mai szemmel olvasván ugyancsak ironikus – mondat áll: „A büntetettek megjavulnak." Nyilvánvaló, hogy a célnak ez az alkalmasság is kiválóan megfelelt, hisz a megkötözött személy csontjainak összetörésére nem kevésbé alkalmasnak bizonyult, mint a husáng, avagy maga a vasabronccsal ellátott kerék.

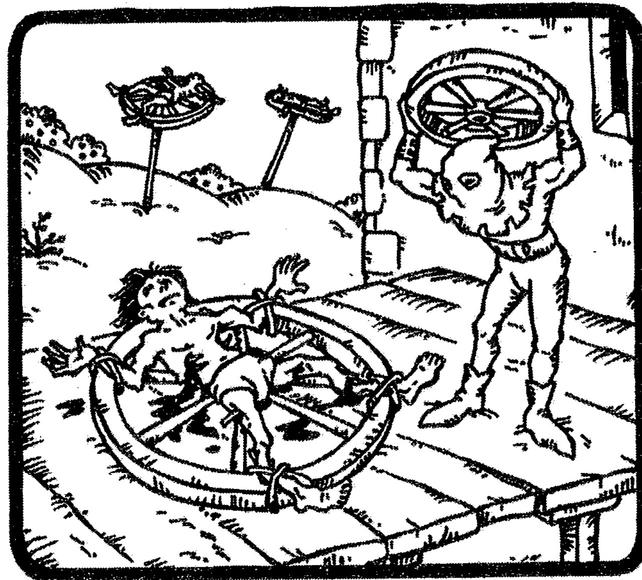
A hóhér, miután kikötözte az áldozatot, hozzákezdett a csontok megtöréséhez. Ez a feladat nagy fizikai erőt igényelt, hisz a súlyos instrumentum kezelése eleve markos férfiembert kívánt, s miután több tucatszor kellett nagy erővel odasózni a kívánt hatás elérése végett, gyenge kezű személy nemigen végezhette volna el a feladatot. A fizikai erőn felül elengedhetetlen volt a hóhér kérlelhetetlen szigoraés példátlan könyörtelensége: az eljárás nem kevés időt vett igénybe, ám a végrehajtó nem rendülhetett meg, és nem bizonytalanodhatott el, hisz ezzel magát a kivégzés hatását

veszélyeztette volna, nem utolsó sorban pedig megfosztotta volna az összegyűlt népeket a véres látványosság láttán érzett ostoba, állatias örömtől.

Szélsőséges esetben a hóhér a lábnál, avagy a kézen kezdte a kerékbetörést. Aprólékosan, ízületről-ízületre haladva végezte rettenetes munkáját, nem ritkán húszszor, harmincszor vagy akár negyven ízben is lesújtott a kikötözött elítéltre. Jókora csapásokkal előbb a kézfej csontjait törte széjjel, majd a csukló, az alkar, a könyök és a felkar következett. Ezután a lábat vette kezelésbe: a kerék vasalásával széttörte a lábfejet, majd a bokát, a sípcsontot, a térdet és a combcsontot. Tapasztalt ítéletvégrehajtó gondosan kerülte a halált okozó csapásokat, ezért a fejet és a mellkast csak legutoljára illette a borzalmas instrumentummal: előbb a vállat és a csípőt zúzta szét, legvégül pedig a bordákat és a koponyát törte meg. Hogy miként járt el, azt többnyire a bírói ítélet szabta meg: ha a törvényi hatalom gyakorlója kegyesen viseltetett, úgy már az első ütések is a leginkább érzékeny részeket érték, így az áldozat kínjai rövidebbre nyúltak ám ha a cél a megtorlás rettentének végletekig való fokozása volt, úgy másként rendelkezett.

Az eljárás menetét szemlélvén nyilvánvaló, hogy az elítélt rettenetes kínokon ment keresztül. A csonttörés kiváltképpen fájdalmas sérülés, főként bizonyos csontok esetében, ám a kerék vasabroncsával, vagy éppen a husánggal való ütlegelés az izmokat is széjjelroncsolta, az éles csontszilánkok pedig összeszabdalták az ereket és az idegeket, így belső vérzések keletkeztek, ezáltal is szaporodtak az áldozat gyötrelmei. Ha a hóhér szakszerűen végezte mun-

káját, úgy a halálraítélt személy nem veszítette el eszméletét, hanem a tortúra során végig öntudatánál maradt. A tehetetlen, pucérra vetkeztetett, szoros béklyókkal megkötözött szerencsétlen észvesztő kínokon mehetett át: felébe magasodott a könyörtelen hóhér alakja, körötte kiabált a tömeg, s hallotta

saját csontjainak ropogását. Már az első csapások is borzalmas fájdalmakat okozhattak, s miután a végrehajtó tovább ütlegelte a megtört csontokat, az elítéltnek a kínok kínjával kellett szembesülnie. A sérült csont további püfölése észveszejtő gyötrelmeket eredményezett – ám a hóhér addig nem nyugodhatott, míg szilánkokra nem törte a kiválasztott csontokat. A súlyos csapásoktól az adott testrész a szó szoros értelmében szétmállott, a szilánkokra

tört csont és a roncsolt hús amorf formát öltött, a megnyílt erekből vér csorgott. Az áldozat összetört végtagjai groteszk módon kitekeredtek: a korabeli ábrázolások azt mutatják, hogy a szerencsétlen elítélt elroncsolt kezeit-lábait alkalmasint a kerék küllője, vagy a létra foka köré tekerték. A kerékkel, tuskóval vagy más alkalmatossággal szétroncsolt test rongybabaként remegett az ütések következtében, majd formáját vesztett, amorf hús- és csontszilánk-halmazzá változott. Az elítélt eközben eszméleténél volt: elképesztő fájdalmaiban üvöltött, sikoltott és hörgött, s könyörgött a hóhérnak, hogy gyakoroljon kegyelmet rajta, kínjai megrövidítése által. A hóhér azonban nem inoghatott meg, így legkisebb zavar vagy megingás nélkül folytatta az elborzasztó procedúrát, s legvégül a szerencsétlen elítélt fejére mért egynéhány hatalmas ütést, melybe az áldozat immáron belehalt.

Abban az esetben, ha kerékre kötözték az elítéltet, a holttestet felettébb egyszerűen közszemlére tehették: elégséges volt felállítani, s egy oszlophoz támasztani a kereket. Máskor a kerékbe megfelelő tengelyt helyeztek, s azt a földre szúrták, hogy a földtől elemelt tetemet mennél többen láthassák. Az elnyomorított holttestet az elrettentés végett nem szállították el, hanem a kivégzés helyszínén hagyták, egészen addig, míg az a hollók martalékává vált.

A kerékbetörés ceremóniája nem véletlen volt ily borzalmas, hisz a büntetés eleve demonstratív célokat szolgált: a kínhalál eme formájának mindig is nagy elrettentő erőt tulajdonítottak, tehát a végrehajtás minden esetben nyilvánosan zajlott. A véres látványosság oly tömegeket vonzott, hogy valóságos ünnepéllyé vált, s vásári mulatsághoz hasonlatos eseményként ünnepelték az összesereglett népek. A középkori megtorlások végrehajtása során általában is nyomon követhető egyfajta ostoba szadizmus, mellyel a közemberek fogadták a hóhér munkáját – együttérzésnek vagy felháborodásnak oly ritkán volt nyoma –, ám a kerékbetörés az akasztásnál és a lefejezésnél is hosszadalmasabb, egyszersmind látványosabb ceremónia volt, így értelemszerűen nagyobb tömeget vonzott. A törvénykező hatalom ennek biztos tudatában szervezte a kivégzéseket, és lehetőséget adott rá, hogy mennél többen tanúi lehessenek az elítélt megkínoztatásának és meggyilkolásának – sőt, megesett, hogy egyenesen megkövetelte a véres szertartáson való részvételt.

1785-ben Gyulafehérvár városában kerékbetörés általi halálra ítéltek két lázadó parasztvezért. A város bírája „nevelő jelleggel" rendelte el a rettenetes megtorlást, ezért, hogy Horiaés Closca kínszenvedéseinek mennél több tanúja legyen, parancsba adta, hogy a környékbeli vármegyék minden egyes falva köteles hat-hat személyt küldeni a kivégzésre. Az ítélet végrehajtására Gyulafehérvár főterén került sor, ahol több ezer ember gyűlt öszsze a rettenetes ceremónia megtekintése végett. A végrehajtás menetét taglaló leírások szerint Horia és Closca testét a végtagoktól kezdve törték meg a hóhérok, előbb a lábszárat, az alkart, a felkart, majd a vállat, a combot, a csípőt zúzták véres péppé. A végrehajtók biztos kezű mészárosok lehettek, mert az áldozatok az elborzasztó fáj-

dalmak ellenére sem veszítették el eszméletüket, hanem végig öntudatuknál maradtak. A lázadó parasztok kiváltképpen súlyos bűncselekményben találtattak vétkesnek, így a megtorlás mértéke is ehhez igazodott, tehát a kerékbetörést további rettenetekkel súlyosbították. Miután a hóhérok megtörték a csontokat, a még élő, öntudatuknál lévő renegátok testeit fűrésszel darabokra szabdalták, majd mellkasukat késsel megnyitották, és a dobogó szíveket kitépték. A leírások szerint Horia és Closca még éltek, mikor húsukba mart a fűrész, s csak végtagjaik levágása után haltak bele kínjaikba, mikor testük már szétroncsolt, önnön vérükben fürdőző torzóvá változott.

Amint az a fenti esetből is látszik, a kerékbetörést gyakorta súlyosbították egyéb büntetésekkel, vagyis alkalmazták halmazati büntetés részeként. Az utókorra maradt leírások és ábrázolások szerint megesett, hogy a kerékre kötözött áldozatot előbb tüzes fogókkal kínozták, s csak aztán törték teste valamennyi csontját szilánkosra, legvégül pedig a hóhér fejét vette a szerencsétlennek. Nemkülönben megesett, hogy felnégyeléssel társították az elrettentő büntetést, hogy az eljárás demonstratív értékét növeljék – el lehet képzelni, mily sokkoló hatású kivégzések voltak azok, melyek végén a hóhér kosárban szedte össze az emberi test felismerhetetlenségig szétroncsolt, darabokra szabdalt maradványait.

A kerékbetörés többek között azért is terjedhetett el, s válhatott általánosan alkalmazott megtorlássá, mert maga az eljárás nem igényelt különleges tárgyi eszközöket. Mindössze egy kerék, néhány méter

kötél, néhány farönk szükségeltetett hozzá, illetve a megfelelő hóhéri szakértelem. Utóbbira azonban nagy szükség volt, hiszen az áldozat kínjai a bíró szándéka és a hóhér szakértelme szerint nyúltak ki, avagy rövidültek meg. Amint arról már esett szó, a bíráknak jogukban állt megszabni a végrehajtás pontos menetét, miszerint a kerékkel vagy tuskóval mért csapásokat a hóhér a test mely részén kezdje meg. Ha a hosszadalmas tortúra volt a cél, úgy először az elítélt végtagjait törték meg, a lábfejtől és a kéztől haladva felfelé, s testének legérzékenyebb részeit csak a pokoli procedúra zárásaként roncsolták széjjel. Ha a hóhér jól végezte munkáját, úgy képes volt a végletekig elnyújtani a kerékbetörés folyamatát, és elborzasztó kínokat okozhatott az elítélt számára. Feljegyeztek olyan esetet, mikor az áldozat kilenc teljes napon át szenvedett, s hogy mennél hoszszabb időn át tartson haláltusája, még az utolsó napokban is alkohollal itatták, mely valamelyest tompította fájdalmait, és életben tartotta őt.

„EMBERSÉGES" MEGTORLÁS A KÖZÉPKORBAN: AZ AKASZTÁS

Hazánkban már Szent István király ideje előtte is akasztottak gonosztevőket, melyre írásos dokumentumok is utalnak Szent László törvényei pedig többek közt kimondták, hogy a másodízben tolvajláson kapott szolgát fel kell kötni. Eme megtorlási forma volt a középkorban alkalmazott halálbüntetések legfontosabbika, tehát a halálos ítéletek

többsége ily módon került végrehajtásra, de a rákövetkező évszázadokban is a végrehajtási gyakorlat elidegeníthetetlen részét képezte, egészen a 20. század végéig, mikor az Alkotmánybíróság eltörölte a halálbüntetést.

A halálbüntetés eme formája tehát évszázadokig szerepelt a bírói eszköztárban, ám maga a végrehajtás menete és módja jelentős változáson ment keresztül. Tudvalevő, hogy az akasztáshoz eleinte nem ácsoltak bitófát, hanem természetes eszközt vettek igénybe, vagyis élőfákra kötötték fel az elítéltet. Egy 1291-ből fennmaradt írott ítélet latin-magyar szövege már „akaztofa" névvel illetett egy fejlett platánfát, melyet halálbüntetés végrehajtására használtak. Az ily célra alkalmazott fákkal szembeni legfőbb kitétel a kívánatos magasság volt, a test mennél magasabbra akasztása ugyanis a büntetés demonstratív jellegét szolgálta: az elítélt tetemét úgy kellett kifüggeszteni, hogy mennél messzebbről látszódjék. Erre a célra pedig maradéktalanul megfeleltek a települések szélén álló öreg fák, mivel így nem pusztán a helybéliek, de az utazók is szembesülhettek a törvény kérlelhetetlen szigorával.

Az akasztás végrehajtása azonban az idők során jelentősen módosult, így maga az instrumentum is változott. Például a végrehajtás helyszínét nem esetlegesen választották ki, hanem hivatalos vesztőhelyeket alakítottak ki, melyek a kivégzések rendes helyszínévé váltak. Ez számos előnnyel járt: immáron ellenőrizhető módon és körülmények között zajlottak a kivégzések, miként a végrehajtás demonstratív jellege is jobban érvényesülhetett. Ennek megfelelően állandó eszközöket kellett biztosítani a hóhér számára, hogy megbízható módon végezze munkáját – többek között rendes akasztófára is szükség volt. Az első, ácsolt akasztófák hagyományos instrumentumok voltak, melyek egy elítélt kivégzését tették lehetővé. Ugyancsak magasak lehettek ezek az alkalmatosságok: a fennmaradt iratok egyike szerint az elítéltet oly magasra kellett akasztani, hogy egy lovas katona feltartott lándzsával elhaladhasson alatta. A későbbiek során számos változat született, melyek úgy kerültek kialakításra, hogy több elítélt egyidejű kivégzését is lehetővé tegyék, avagy akár csoportos végrehajtásra is alkalmasak legyenek – a bűnfa, törvényfa, bitófa, háromfa szavak mind különféle kivitelű akasztófákat jelölnek. Akadtak keresztformára ácsolt akasztófák, melyek szárain két-két főt is kivégezhettek, miként számos egyéb akasztófa is született az évszázadok során. Voltak kőből emelt épületek, melyek oszlopai vaskos gerendákat támasztottak: ezen építmények lehetővé tették a csoportos kivégzést, miként a kellő elrettentést is jól szolgálták, hisz a tetemek négy-öt méter magasan lógtak rajtuk, tehát messziről láthatóak voltak, egyszersmind a kivégzést nagyobb sokaság is megtekinthette.

Az instrumentumok tehát változatos képet mutattak, ám maga a végrehajtás évszázadokon keresztül ugyanazon módon zajlott. A hóhér magas létrát támasztott a keresztgerendához, majd a nyakára hurkolt kötélnél fogva felhúzta a megkötözött elítéltet ezután az akasztófa kampójához rögzítette a hurkot, a testet pedig lefordította a létráról. Az elítélt

egy-két métert zuhant, majd a kötél hirtelen rántással megfogta a testet. Az akasztás tehát megfelelő végrehajtás esetében gyors, könyörületesnek tetsző halálbüntetés volt, hisz megannyi más módszerrel szemben nem kísérte hoszszas haláltusa, és nem folyt vér. A kötél eltörte a nyakcsigolyát, összeroppantotta a légcsövet és a nyelőcsövet, elroncsolta a gerincvelőtés elszakította a nyaki artériákat, a súlyos trauma pedig szempillantásnyi idő alatt végzett az áldozattal. A módszer azonban nem volt minden esetben biztos: előfordult, hogy a végrehajtó rosszul csomózta meg a hurkot, avagy egyéb technikai

probléma, váratlan esemény történt, s az eljárás nem járt sikerrel. Mert az akasztás, végezték is bármily körültekintéssel a gyilkos procedúrát, nem tartozott a minden körülmények közepette megbízható halálnemek közé: megesett, hogy a halálosnak szánt büntetés nem érte el célját, s az elítélt túlélte a büntetést. Számos külhoni példa mellett a magyarországi krónikák is feljegyeztek olyan eseteket, mikor a holtnak vélt ember a hóhér kitartó erőfeszítése ellenére is túlélte önnön akasztását. Takács János 1880-ban rablógyilkosságban találta bűnösnek a győri törvényszék, és elrendelték a gonosztevő felakasztását. A fogház udvarán végrehajtott kivégzés minden szempontból megfelelt az előírásoknak: az elítélt nyolc teljes percen át függött a bitófán, majd a törvényszéki orvos a testhez lépett, megvizsgálta azt, és igazolta a halál beálltát. Az ügyész újabb három perc elteltével ismételten felszólította az orvost a test megvizsgálására, ki megerősítette korábbi állítását: Takács János immáron eltávozott az élők közül. A rablógyilkos holttestét ezután leemelték az akasztófáról, majd kocsira helyezték, hogy a győri orvostani intézetbe szállítsák. Annak ellenére, hogy a 19. század végén a kivégzések már nem a nyilvánosság előtt kerültek végrehajtásra, a helyi lakosok oly betegesen szomjazták a kegyetlen látványosságot, hogy az ítélet végrehajtásának reggelén összesereglettek a fogház környékén, abban reménykedve, hátha pillantást vethetnek a rablógyilkos hullájára. A kaput körülálló tömeg olyannyira megrémisztette a tetemszállító kocsi hajtóját, hogy a derék ember jócskán a lovak közé csapott, és irdatlanul sebes

tempót diktálva próbált megszökni a kíváncsi csőcselék elől. A kocsi ugrálások és rázkódások közepette szökött el a fogház környékéről, hogy majd kirázta a hajtó és a törvényszéki orvos lelkét. Miután a tetemet elszállították a három kilométerre lévő orvostani intézetbe, Takács János földi maradványait a boncterembe vitték orvosi kísérletek végzése céljából. A kivégzett személy holttestébe elektromos áramot kívántak vezetni, hogy tanulmányozzák a villamosság által kiváltott izommozgásokat – ám, mikor a kísérletező kedvű szakember megérintette az elhunyt mellkasát, azt érzékelte, hogy Takács János szíve nem szűnt meg dobogni. Az összesereglett orvosok ugyancsak hüledeztek a különös jelenség láttán, de egyebet nem tehetvén, végrehajtották az élesztést. A hóhér tökéletlen munkájával szemben a doktorok erőfeszítéseit teljes siker koronázta: csodák csodájára, a kivégzett rablógyilkos magához tért, és vizet kért – sőt, néhány órával később már hevesen káromkodott, majd vadul dühöngött. Takács János önkényes feltámadása felettébb kínos helyzetet teremtette, hisz súlyos jogi problémával szembesítette Győr városának törvényszékét: a tudós jogdoktoroknak ötletük sem volt arra nézve, miként kezeljék a halálból visszatért gonosztevőt. Mivel a törvény betűje nem szenvedhetett csorbát, s a bíróság tekintélyét is csúfosan kikezdte volna, ha futni hagyják a súlyos bűncselekmények alapján elítélt gazfickót, kézenfekvő lehetőségként kínálkozott az elítélt újbóli felakasztása – ám korántsem volt bizonyos, hogy a megismételt végrehajtás nem vont volna maga után egyéb, kevéssé kívánatos fej-

leményeket. Egyrészt, az elítélt hivatalosan holttá nyilváníttatott, így a büntetőjog számára megszűnt alanyi minőségében létezni ennélfogva ellene ismételt eljárást lefolytatni nem volt lehetséges. A lakosság valószínűsíthető reakciója nemkülönben riasztóan hatott a bírákra: az emberek ugyanis holmi földi csodaként tekintettek Takács János feltámadására, s ha újból bitóra küldték volna a férfit, azzal beláthatatlan következmények elébe néznek. A főfájdító dilemmát végül maga az elítélt személy oldotta fel: a gonosztevő másnap reggel hét órakor szívroham következtében végleg és megmásíthatatlanul elhalálozott, így a komédiába hajló jogi hercehurca élő alany hiányban merőben okafogyottá vált.

A középkori viszonyok szerint az akasztás a halálbüntetések legkevésbé szadista módozatának számított, viszonylag csekély elrettentő erőt képviselt, így a kevésbé kirívó gaztettek megtorlására alkalmazták. Vértelen, humánusnak tetsző, viszonylag csekély hóhéri szakértelmet kívánó, gyors megtorlás volt, így azok, kik a halálbüntetés valamely kínokban gazdagabb formájával kényszerültek szembenézni, kegyelem esetén részesülhettek akasztásban (vagy lefejezésben). Mindemellett az akasztás gyakorta képezte halmazati büntetés részét: a megcsonkított, kerékbetört, kizsigerelt, vagy fejétől megfosztott elítélt tetemét azért lógatták fel (nem egyszer fejjel lefelé), hogy holtában is megszégyenítsék a kirívó gaztett elkövetőjét, és demonstrálják a törvény könyörtelen szigorát. Más esetben utólag csonkították meg vagy belezték ki az akasztás által meggyilkolt személy tetemét, nemkülönben az elrettentés végett.

A szélsőségesen szadista kivégzési módszerek fokozatos kikopásával az akasztás vált a halálbüntetés rendes módozatává, a 18. században már jobbára ily módon végezték ki az elítélteket. A végső rendelkezést az 1814-ben kelt királyi rendelet hozta meg, amely az akasztás és a lefejezés kivételével megszüntette a halálbüntetés minden egyéb módozatának elrendelését és végrehajtását. S bár az alsóbb szintű bíróságok a rákövetkező években még alkalmaztak egyéb büntetéseket, mint a kerékbetörés vagy a kézlevágással súlyosbított akasztás, azok idővel kikoptak a bírók eszköztárából. Így a tizenkilencedik században a halálbüntetés általános formájává az akasztás vált, arra hivatkozván, hogy eme módszer gyors és viszonylag fájdalommentes, tehát könyörületes büntetés. Akad azonban ellenpélda is, amely cáfolni látszik a kriminológia és a jogtudomány tudorai által hirdetett nézeteket: számos feljegyzés maradt hátra olyan személyek után, kik túlélték saját akasztásukat, s köztük néhány olyan, amelyben az elítéltek pokoli fájdalmakról, elmondhatatlan kínokról számoltak be.

BOSZORKÁNYOKKAL SZEMBEN ALKALMAZOTT KÍNZÁSOK ÉS KIVÉGZÉSI METÓDUSOK

Az évszázadokon át gyakorolt boszorkányüldözés a vallási téboly és az emberi rosszindulat szembeszökően rút, kimondhatatlanul kegyetlen és felettébb

visszatetsző megnyilvánulása, más (meglehetősélesl-átásról tanúbizonyságot tévő) vélemény szerint a világi büntetőjog és az egyházi rendelkezések intézményesített nőgyűlölete. A magyarországi boszorkányüldözések krónikája ma még csak részben feltárt kutatási terület, amely titkok és kérdések sokaságát rejti. A boszorkányperekkel kapcsolatos első írott forrásaink a 16. század közepéről származnak, amelyek valószínűsítik, hogy az ilyesféle eljárások ebben a korszakban szaporodtak fel. Ám ez nem jelenti azt, hogy az ezt megelőző évszázadokban ne zajlottak volna le hasonló perek: egyrészt, a boszorkányokkal szembeni fellépést már Szent István törvényei is megfogalmazták, miként az Árpád-házból való királyaink jogi rendelkezéseiben is jelen volt a boszorkányság, mint büntetőjogi kategória. És bár perekről nem, pusztán a végrehajtott ítéletekről maradtak hátra bizonyos dokumentumok, avagy írott utalások, a fennmaradt anyagok bizonyítják, hogy a történelmi Magyarország területén a 10. századtól kezdve számos boszorkányper lezajlott: az első eset, melyekről a korabeli krónikák tesznek említést, az 1061-ben történt második pogánylázadáshoz kapcsolódik, mikor is boszorkányság vádja okán égettek meg egy személyt. A 17. század előttről hozzávetőlegesen 60-70 ítéletről tudni, amely minden valószínűség szerint alig töredékét képezi a lefolytatott eljárások összességének. A jegyzőkönyvek hiánya minden valószínűség szerint két okra vezethető vissza: egyrészt, ebben a korszakban kevéssé fordítottak figyelmet a büntetőperek írásos rögzítésére, másrészt, az írott dokumentációk java

odaveszett az évszázadok során (kiváltképpen sok anyag semmisült meg a török időkben).

A fennmaradt iratanyagok szerint a történelmi Magyarország területén a boszorkányüldözés korántsem volt oly elvakult, s oly intenzív, mint Spanyolország vagy Némethon területén, miként a vádak milyensége és a perek lefolytatásának menete is komoly különbözőségeket mutat. A nyugat-európai boszorkányfogalom jelentős mértékben eltért a magyar és erdélyi területeken ismert boszorkányképtől, miként a boszorkányperek jegyzőkönyvei is arról tanúskodnak, hogy hazánkban sohasem zajlott olyasféle üldöztetés, mint országunktól nyugatra emellett a gyanúsítottakkal szemben felhozott vádak is sajátosak voltak, és azok csak a 18. század közepén idomultak a kinti normákhoz miként maga az eljárás is komoly különbségeket mutatott. Az európai boszorkányjelenség számos olyan komponens elegyéből jött létre, amely elemek a magyarországi boszorkánysággal szemben nem kerültek megnevezésre. A németországi jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a vád legfőbb pontjait a keresztényi hit megtagadása, a boszorkányszombaton való részvétel, a sátánnal való szexuális kapcsolat, a rituális gyilkosságok, az orgiákon való részvétel adta ki. A történelmi Magyarország területén lezajlott boszorkányperek során a 18. századig elvétve, ha előfordultak a fenti vádak: hazánk területén másféle ismérvek alapján sütötték rá az adott személyre a boszorkányság rút szégyenbélyegét. A honi feljegyzések szerint a vélelmezett boszorkányok nem tagadták meg a keresztényi hitet, miként a sátánnal való szövetség is

felettébb ritka vádnak számított hanem leginkább a kuruzslás, a rontás, a szerelmi bűvölés, az állatokkal szembeni ártó varázslás okán kezdeményeztek eljárást ellenük. Szembeszökő hát, hogy míg a nyugat-európai boszorkányüldözés a keresztény dogmák súlyos megsértésén, az ördöggel kötetett szövetségen és egyéb szentségtelen cselekedetek megtorlásának vélt szükségszerűségén alapult, a magyar boszorkányüldözés jóval pragmatikusabb gyanújelekre ala-

pozódott. Hazánkban csak a 18. század elejétől bukkan fel az ördöggel köttetett szövetség és a keresztényi dogmák megtagadása a vádpontok közt, hogy a rákövetkező évszázadban egyre dominánsabb sze-

rephez jusson – valószínű, hogy eme vádakat a külhoni gyakorlatból vették át a bírák.

Nemkülönben fontos differencia, hogy a Nyugat-Európában lefolytatott perekben a Szent Hivatal járt el, az eljárásokat inkvizítorok vezették a honi boszorkányperekben azonban – a dokumentumok ezt világosan mutatják – világi bíróságok, megyei vagy városi hatóságok, pallosjoggal felruházott úriszékek vizsgálódtak és ítélkeztek. Ennélfogva a tortúra alkalmazása és szerepe is komoly különbségeket mutatott: míg a Szent Hivatal által lefolytatott eljárások során a vádlottakat szinte minden esetben, kivétel nélkül kínpadra vonták, mivel a beismerő vallomást az ítélethozatal legfontosabb feltételének tekintették, Magyarországon a vádlott beismerése nem számított perdöntő bizonyítéknak, így eme terhelő bizonyosság hiányában is meghozhatták és végrehajthatták az ítéletet. Így esett, hogy a honi perek során jóval csekélyebb szereppel bírt a kínvallatás förtelmes intézménye, s a tortúra alá vont vádlottal szemben csak ritkán jártak el oly féktelen kegyetlenséggel, mint azt a nyugat-európai példák ezrei mutatják. Ezzel szemben hazánkban a tortúrát gyakorta alkalmazták kiegészítő büntetésként, hogy ily módon fokozzák a boszorkányság vádjában bűnösnek talált személy szenvedéseit, míg a megtorlás mértékének ezen módon történő fokozása korántsem jellemezte a tőlünk nyugatabbra lefolytatott eljárásokat. Más téren kifejezetten emberségesebben jártak el a honi világi hatóságok, hisz kicsiny gyermekeket, 9-12 éves leányokat és fiúkat nem vontak vád alá, legfeljebb tanúként hallgatták ki őket – példának

okáért Németországban szemrebbenés nélkül küldték máglyára a gyermekkorú vádlottakat.

Amint arról már szó esett, a magyar boszorkányokat leginkább azért vonták per alá, mert környezetük mágikus képességeket, természetfeletti hatalmat, a gyógyítás és a rontás tudományát társította személyükhöz. Így hát az a személy, ki valamelyest értett a gyógynövényekhez és az orvosláshoz, megfelelő ellátásban tudta részesíteni a sebesüléseket, enyhülést, vagy gyógyírt adott a betegek számára, vagy éppenséggel ismerte a vajúdó aszszony segítésének módját, könnyedén szembetalálhatta magát a boszorkányság vagy varázslás vádjával. Azokról a személyekről, kik ilyesféle szakértelemmel bírtak – melyet valószínűleg tapasztalati úton szereztek meg, vagy felmenőik elbeszéléseiből tettek rá szert –, sokan feltételezték, hogy nem csak kívánatos, de rontó célok érdekében is gyakorolják tudásukat, és hirtelen támadt betegségek, az állatokat sújtó kórságok, vagy váratlan katasztrófák esetén könnyen boszorkányt kiáltottak. Álljon itt néhány példa, amelyek ékesen mutatják, mily elképesztő ostobaságok okán vontak bűnvádi eljárás alá egyes személyeket.

Komárom megye Kocs településén 1703 júliusában boszorkányság vádjával illettek egy Doba Mihályné nevű asszonyt. Az alispán által elrendelt kihallgatásokon a tanúk egyike a következő terhelő vallomást tette: „*Tudgya az fatens hogy cir. ez előt 30 esztendővel Kocsi Szalay Palt szolgalvan az Gazdaja fel hajjaban alvan nezet altal az szomszedsagban az praetendalt Dobane Pitvaraban, s latta az fatens hogy Dobane akkor forrazta tejes fazekait, s azt*

fazekak ugraltak valamint az Bakok Dobane előt, melynek latasara az fatens emlitet maga Gazdajatis ki hitta Szalay Palt és Sebök Istvannet, kit mindon latot volna Szalay Pal kialtot altal Dobanenak, hogy var csak meg adod ennek az arat, azonban keves idő vartattva minden teheneinek Szalay Palnak haszna el vesztek, az fazekakban is az tej mint egy ganejja valtozott, tartzozz ez cir. egy holnapig, fenegette ugyan sokat Szalay Pal Dobainet az Birakkal de azonban meg betegedvén meg halt." Azok számára, kik kevésbé szeretnek hosszasan bíbelődni az ódon szöveggel, a tanú vallomását röviden összefoglalván, Szabacsi János azzal vádolta be Doba Mihálynét, hogy 30 évvel korábban rontást hozott gazdájának házára, kinek tehenei tejüket vesztették, a fazekaiban tárolt friss tej bűzlő ürülékké változott, gazdája pedig, miután összeszólalkozott az asszonnyal, megbetegedett, s egy hónapra rá el is halálozott. Szabacsi János nyelve ugyancsak megeredt a kihallgatást vezető alispán láttán, mert számos további „terhelő bizonyítékot" terjesztet elő, melyek szerint egy, az állatok kikötözésére szolgáló karó környékét felásván a fa alatt pohárba helyezett apró csontokra lelt, melyek által a boszorkány megrontotta az uraság barmait, melyek az ártó varázslat következtében sorra hullottak el. Ugyanezen perben egy Sebestyén Mihály nevezetű tanú arra tett vallomást, hogy mikor kínzó fejfájásra panaszkodott Doba Mihályné előtt, a nő azt tanácsolta, hogy menjen ki a temetőbe, szedjen füvet kilenc sírról, készítsen a fűből főzetet, s fejét a sírokon sarjadt növényekből kotyvasztott lével mossa meg, de még déli tizenkét óra előtt, hogy a varázslat hasson. Varga Erzsébet hallomásból tudta, hogy a vádlott békákat sütött nyárson egy Hörcsök Helena nevű lány beszámolt róla, hogy a vádlottnál tett látogatása során egy különös cserépedényre lett figyelmes, melyet a tűzhely felett lelt, s mely edény „rut szörökkel" telt zsírt tartalmazott. Bajcsi Zsuzsanna visszaemlékezése szerint 27 évvel korábban ökrei és tehenei valamely kórságba estek, s mikor a vádlott által javasolt csalánfőzetes fürdetést alkalmazta, barmai közül némelyik csodálatos módon meggyógyult – s még hosszasan lehetne idézni azon tanúvallomásokból, melyek a vád szerkezetét erős oszlopokként voltak hivatottak tartani. A fentieket olvasván akár kacajra is fakadhatna az olvasó, hisz egy jelenkori bűnvádi eljárás esetén a fenti vallomások legfeljebb arra nézve bírnának bizonyító erővel, hogy a tisztelt tanú elméje menthetetlenül elveszett az ostoba babonaságok sűrű erdejében, s féktelen buzgósága, ostoba ártani akarása vagy egyszerűen pőre ostobasága révén kívánja a vád alá vont személy vesztét – 1703-ban azonban mindez elégséges volt egy bírósági eljárás lefolytatásához. Sajnálatos módon nem maradt fent olyan irat, amely az eljárás végső kimeneteléről tudósítaná az utókort, így nem tudhatni, hogy Doba Mihályné felett miféle ítéletet mondtak – ám egyéb példák azt mutatják, hogy a fentiekhez hasonlatos vallomások alkalmasint meggyőzhették a bírót, aki hatásköre szerint elrendelhette a vádlott próbára bocsátását, avagy kínvallatását.

A boszorkánypróbára bocsátásról és annak Magyarországon gyakorolt módozatairól essék szó máshol, első ízben álljon itt néhány dokumentum,

amelyek mutatják, mily borzasztó módon faggatták ki a gyanúba került személyeket. A boszorkányokkal szembeni vallatási eljárásokat a legendákkal övezett Malleus Melleficarum, azaz a Boszorkánypöröly foglalta rendszerbe, amely két dominikánus inkvizítor, Sprenger barát és Kramer barát munkája nyomán állt össze. Az embertelenül szigorú, páratlanul könyörtelen eljárásrend bízvást nevezhető a Szent Hivatal írott főművének, amely a 16. század elején vált általánosan alkalmazott útmutatóvá, a boszorkányok kínzatásának bibliájává. A Malleus Melleficarum részletesen taglalta, mily kegyetlen fondorlatokkal kell vallomásra bírni a vádlottakat, ám a Boszorkánypörölyben foglalt ajánlások Magyarországon sokáig egyáltalán nem kerültek alkalmazásra, hisz honunkban a boszorkányság vádjával megfogott személyek tortúra alá vonása nem számított általános jelenségnek. Egészen a 17. század végéig nem, vagy csak elvétve, nem dokumentált esetekben alkalmaztak kínvallatást a vallomás kierőltetése céljából, s a tortúra alá vonás csak ezután vált a boszorkányok ellenében folytatott büntetőeljárás szerves részévé. Ennek ellenére meglehetősen szegényes a kínvallatások irodalma, olyan dokumentum pedig, mely első kézből ismertetné a tortúra pontos történéseit, nem maradt az utókorra. Megbízható honi forrás hiányában külhonból származó beszámolókra kell hagyatkozni, amelyek azonban több szempontból is használhatók, hisz a kínvallatásnál alkalmazott eszközök Magyarországon is hasonlatosak voltak, a jóindulat és az emberség pedig, miként a német hóhérokat

sem jellemezte, a magyar ítéletvégrehajtókkal szemben sem volt számon kérhető. Egy 1672-ből származó jegyzőkönyv, amely a kínvallatás menetét örökítette át az utókor számára, így ír:

„A vádlott felhívatott, hogy vallja meg az igazat. Ő azonban megmaradt a tagadás mellett. Magától bátran levetkőzött, a hóhér odakötötte a csigakötélhez, felhúzta és lebocsátotta, mire felkiáltott:

– Ó, jaj! Ó, jaj!

Ismét felhúzta és lebocsátotta, mire felkiáltott:

– Ó, jaj! Segíts, én Istenem az égben!

Lábaira feltétetett a spanyolcsizma, s jobb lábán megcsavarták. Felszólíttatott, vallja meg az igazat, de nem válaszolt. A csavart a bal lábán ismét meghúzták, erre ismételten azt nyögte, hogy nem tud semmit, nem csinált semmit.

Felhúzatott a csigán, mire Krisztust hívta segítségül ő nem tud semmit, még ha halálra kínozzák is. Magasabbra húzatott fel ekkor csak annyit mondott: ő nem boszorkány!

Jobb lábán a csavar ismét meghúzatott, erre ismét csak jajgatott, de megmaradt amellett, hogy nem tud semmiről. Lebocsátották, a csavarokat meghúzták, de csak jajgatott és ismételte nem tud semmit. A csavarokat meglazították, a lelkére beszéltek, de megmaradt a tagadásnál. A csizmákat magasabbra igazították, a csavarokat megszorították, erre hangosan jajgatott és halott édesanyját hívta segítségül.

A csavarokat magasabbra illesztették, és rákopogtak, mire megint csak anyja és Jézus segítségét kérte. A csavarokat ismét meghúzták, de egyre csak hangoztatta, hogy minden hazugság, ő nem boszorkány.

Ezután a mester kivezette, és lenyírta haját, majd visszajött, és jelentette, hogy talált a testén egy helyet, amely szúrásra érzéketlennek bizonyult. Azután ismét megkötözték és felhúzták. Jajgatott, majd elcsendesült. Ismételten megszorították a csavarokat előbb a bal, majd a jobb lábán, de ő csak jajgatott és könyörgött, hogy bocsássák le és öljék meg. Még magasabbra húzták,és a mester rákopogott a csavarokra.

Végül leoldozták a kötélről."

Egy másik asszony, kit nagy szerencséjére – önnön állhatatossága, vagy valamely atyjafia vagy lekötelezettje közbenjárása révén – a tortúra után szabadon bocsátottak, imígyen nyilatkozott a kínvallatásról:

„A hóhér összekötözte kezeimet, és felhúzott egy létrára. Akkor kötelet tekert rám, majd csavargatni kezdte azt úgy, hogy azt hittem, megreped a szívem a testemben. Ezt a kínzást többször is megismételték, miközben a hóhér levágta a hajamat, pálinkát öntött a fejemre és meggyújtotta.

Ezután a hóhér kénbe mártott tollakkal égetett a hónom alatt és a nyakamon. Mintegy négy órán keresztül húzgált a hátrakötött karomnál fogva fel a mennyezetre, majd nagy súlyokat helyeztek a hátamra, és így húztak a magasba.

Ezután szögekkel telt deszkára fektettek, majd a lábamat csizmába szorították úgy, hogy vér csordult ki lábujjaimból. Ezután a kezem és a lábam ujjait csavarokkal szorították.

Később a hóhér korbáccsal verte az ágyékomat. Azután csavarokat raktak rám, és hat órán át rajtam hagyták. Befejezésül rettenetesen megkorbácsoltak.

Vallatás közben a hóhér azt mondta:

– Ha te nem vallasz azért, hogy halálra kínozzunk, akkor tévedsz, mert mégis megégetnek!"

(Szinte hihetetlen, egyszersmind elképesztő, de a fenti bestiális kegyetlenkedéseket úgy gyakorolták az asszonyon, hogy az másállapotban volt! Ennek ellenére sem a vallatással megbízott személy, sem a hóhér nem gyakorolt könyörületet rajta, hanem irtózatosan megkínoztatták.)

A fenti beszámolókból kiderül, hogy a hóhérok számos módszert és eszközt alkalmaztak a vallomás kicsikarása végett – vegyük hát számba őket. Mindkét beszámolóban felbukkan a borotválás és a szúrás általi próbatétel, amelynek bizonyító erőt tulajdonítottak. A babonaság szerint ugyanis az ördögimádó boszorkányok testét alvilági szövetségesük több ponton is érzéketlenné tette, ezeket a pontokat pedig szemölcsök, avagy anyajegyek jelezték. A hóhér ezért a vád alá vont nők teljes testét leborotválta, vagy éppen – miként a fenti példa is mutatja – tűzáltal szőrtelenítette, hogy ilyen pontokat keressen, majd sorra próba alá vette őket. Egy hegyes szerszámmal megszúrta ezeket a pontokat, hogy esetenként csontig szaladt az instrumentum, éles fájdalmat okozván az áldozat számára. Ha a vádlott felkiáltott, s szemlátomást fájdalmat érzett, és a szúrás nyomán vér serkent, úgy az adott szemölcs nem az ördög által elhelyezett stigma volt. Így a derék hóhérember sorra egymás után valamennyi szemölcsöt és anyajegyet végigszurkálta, hogy megbizonyosodjon róla, akad-e érzéketlen stigma a tortúrára vont személy testén. Ha az áldozat átjajveszé-

kelte a procedúrát, és valamennyi szúrásnál felkiáltott, a sebekből pedig vér tört elő, úgy szerencsésen átvészelte a vizsgálatot. A hóhéri önkény azonban csalfa eredményt is fiadzhatott, hisz ha szúrószerszámát nem merítette meg az áldozat testében, hanem csak kis erővel szúrt, úgy a kiáltás és a vérzés elmaradt, ily módon pedig a végrehajtó, ha érdeke megkívánta, maga is képes volt terhelő bizonyítékokat fabrikálni. A boszorkányság gyanújával perbe fogott személyek összeszurkálása, az ördög által adott stigma ily módon történő kutatása főként Nyugat-Európában volt divatos, de esetenként honi eljárások során is élhettek ezzel a módozattal.

A fenti beszámolókban rendre felbukkan egy különös kínzóeszköz, amellyel az áldozatok lábait gyötörték: ez volt a rettegett spanyolcsizma, az inkvizíció által alkalmazott kínzóeszközök egyik legförtelmesebb képviselője, amelyet a boszorkányok ellenében is előszeretettel alkalmaztak. A földrajzi eredetét nevében is hordozó szerkezet számos formában volt alkalmazásban, ám hatásmechanizmusa ugyanaz volt: a sípcsontot és a bokacsontokat törte szilánkokra, ily módon gyötörte ájulásig (egyszersmind megnyomorította a szerencsétlen áldozatot). A vallatócsizmának is nevezett eszköz eredeti formájában vastag, széleinél átlyuggatott fadeszkákból állt, melyeket a tortúra alá vont személy lábaira illesztettek, és erős zsinórzattal szorítottak rá a végtagokra. Miután a deszkák szorosan fogták a lábakat és a belső deszkalapok hézag nélkül szorultak egymáshoz, a hóhér egy balta fokával ékeket vert deszkák közé. Hogy mennyi éket alkalmaztak, az a vallatást végző bíró döntésétől függött, de szélsőséges esetben akár nyolc éket is a deszkák közé kalapálhatott a kellően eltökélt végrehajtó. A szorosan összefűzött deszkalapok nagy erőhatást gyakoroltak a láb csontjaira, előbb a térdet és a sípcsontot roppantották össze, majd a boka valamennyi csontját szilánkokra törték. Megfelelő számú ék beverésével az áldozat mindkét lábát szét lehetett zúzni, hisz nem csak a csontok törtek széjjel, de az izomszövet is elroncsolódott, miként az inak is elszakadtak a fokozott nyomás hatására. Akadnak ábrázolások, melyeken a spanyolcsizmás tortúra hatását mutatják: a szerencsétlen áldozat lábait teljesen szétzúzzák a feszülő deszkák, az összeroncsolt végtagokból pedig vér és csontvelő csordogál a kínpadra. Hogy mily őrjítő kínokat élt át a nyomorult személy, kit boszorkányság vádjával fogtak ily módon vallatóra, azt elképzelni sem lehet – nem csoda hát, ha gyakorta éltek beismerő vallomással az ily módon kifaggatott személyek. Elképesztően kegyetlen eszköz volt hát a látványos roncsolást okozó spanyolcsizma, oly pokoli találmány, melynek még a hóhér oly gazdag és nagy változatosságot mutató eszköztárában sem akadt méltó párja. Kiváltképpen méltatlan fejlemény, hogy a spanyolcsizma által okozott sérülések, ha az eszközt nagy szigorral alkalmazták, be nem gyógyulhattak, és a vádlott abban az esetben is járásképtelen nyomorékként kényszerült leélni élete hátralévő részét, ha netalántán ártatlannak találtatott a boszorkányság vádjában, s felmentő ítéletben részesült. A fentieket szemlélvén nem csoda hát, hogy számos változata született a hatékony

kínzóeszköznek, mely rokonság, ha a hóhér ügyesen végezte dolgát, nem kevésbé rettenetes kínokat okozhatott a vádlottak számára. Mária Terézia törvénykönyve nemkülönben említést tesz a spanyolcsizma általi vallatásról, ám az eszköznek egy másik, némileg megszelídített változatát rendeli alkalmazásra. A korabeli beszámolók szerint az uralkodónő azért adott utasítást az eredeti szerkezet jelentős mértékű átalakítására, mert egy ízben tanúja volt alkalmazásának, és olyannyira elrettent a szörnyű látványtól, hogy rögvest megparancsolta: módosítsák az instrumentumot oly formára, hogy alapvető hatásmechanizmusa megmaradjon, ám ne okozzon a teljes lábra kiterjedő roncsolódást. Így a Magyarországon alkalmazott spanyolcsizma ettől kezdve nem ékekből és zsinórozott deszkalapokból tevődött össze, hanem hajlított acéllemezekből és a hozzájuk tartozó csavarokból. A hóhér az alul lapos, felül hajlított fémlemezeket a vádlott lábszárára illesztette, majd csavarok által szorította őket, így zúzva össze a sípcsontot. A beszámolóban szó esik róla, hogy a hóhér „rákopogott a csavarokra", vagyis ütéseket mért a fémlemezekre: ezt azért tette, hogy ily módon fokozza az áldozat gyötrelmeit, hisz a szétzúzott csontra mért ütés elképesztő fájdalmat okozott. A spanyolcsizmának ezen felül számos egyéb módozata létezett világszerte, esetenként pedig nem könnyítették, de éppenséggel súlyosbították az eljárást, oly módon, hogy a deszkalapok belső részére éles pengéket és szögeket erősítettek, melyek a csontozat szilánkosra törésén felül további gyötrelmeket okoztak. Megint másféle spanyolcsiz-

mák nem fadeszkákból, hanem a lábak formájára munkált fémlemezekből kerültek kialakításra. *„Kezeim és lábaim ujjait csavarokkal szorították"*, panaszolta a vallatás alá vont asszony, kinek papírra jegyzett szavai arra utalnak, hogy az eljárás során préselő satukat is alkalmazott a hóhér. Ezek egyszerű, ám roppant hatékony eszközök voltak, amelyek egykettőre megoldották még a legmakacsabb nyelvet is,és könnyedén vallomásra bírták a vádlottat. A különböző, csavarok által szorítható préseket a lábujjakra és a kéz ujjaira egyaránt felhelyezhették. Ezek a satuk küllemre különbözhettek egymástól, ám hatásuk azonos volt: a vádlott utolsó ujjperceit a belső felükön sima, vagy fémtüskékkel ellátott acéllemezek közé helyezték, majd a lemezeket csavar segítségével szorították meg. Mennél jobban szorította a hóhér a prést, annál nagyobb fájdalmat okozott a tortúra alanya számára: az ujjak végéből vér csorgott elő, ha pedig úgy látta jónak a végrehajtó, egészen addig csavarhatta a prést, míg a szétreped ujjpercek felnyíltak, és kifordultak az elroncsolt csontok. Ha pedig a kéz ujjainak utolsó perceinek elroncsolása nem vezetett volna eredményre, s a vád alá vont személy továbbra is hallgatott, úgy az eszközt a lábujjakon is alkalmazni lehetett. Merőben szükségtelen arra törekedni, hogy hatásvadász jelzős szerkezetekkel illusztráljuk a kínt, amelyet az ujjprések okozhattak: elég arra gondolni, mily heves fájdalmat okoz, ha valakinek ujjait puszta figyelmetlenségből ajtórésbe csukják. (A spanyolcsizma, illetve a hüvelykszorító működési elvét a távol-keleten is ismerték, amint azt egy Kínát megjárt portu-

gál utazó nyomtatásban megjelent beszámolója is tanbúsította: „*A láb kínzására egy kia kven-nek nevezett eszközt használtak, amely három fadarabból állt, melyeket átlósan helyeztek el. A középső rögzített, a másik kettő pedig mozgatható volt. Ez utóbbiak közé helyezték az áldozat lábait, összeszorították, és addig nyomták őket, amíg a sarokcsontot sikerült a lábbal összepréselni. A kezeken szintén kis fadarabokat alkalmaztak...*" Olybá tűnik, az emberi elme, midőn mások megkínzásának lehetőségeit kutatta, koroktól és kultúráktól függetlenül hasonlóan szörnyűséges leleményeket volt képes kifundálni.)

A Magyarországon, főképpen pedig az Erdélyben lezajlott boszorkányperek iratait böngészve feltűnő, mily gyakorta rendelt el az ügyben eljáró bíró vízpróbát. Valószínű, hogy a világi hatóság döntnöke ily módon kívánta megtudakolni az égiek szándékát a vád alá vont személyt illetően – szemben a Szent Hivatal ájtatos inkvizítoraival, kik Isten nevében cselekedvén felettébb bizonyosak voltak önnön döntéseik helyességében. A vízpróbát egyfajta isteni próbatételnek tartották, hisz kimenetelét emberi beavatkozás nem befolyásolhatta. Maga a próba minimális tárgyi eszközöket kívánt, s roppant egyszerű módon esett meg: a boszorkányság vádjával illetett nőt levetkeztették, hüvelykujját és nagylábujját összecsomózták, majd az ily módon mozgásképtelenné tett áldozatot a folyóba vetették. Mivel a néphit azt tartotta, hogy a boszorkányok súlytalanok, az a személy, aki fennmaradt a felszínen, bűnösnek volt mondható, így pont került az eljárás végére. Ennek megfelelően az ártatlanságot az bizonyította, ha a nő

megkötözött teste alásüllyedt; mily bénítóan ostoba fordulat: az ártatlan személy többnyire meg is fulladt, hisz összekötözött végtagokkal bajosan harcolhatott a víz ellenében. Az Erdélyben oly gyakorta alkalmazott vízpróba túlélői tehát jórészt boszorkányság okán égtek halálra a máglyákon, s csak kevés volt közöttük, kik ugyan alámerültek, de hihetetlen szerencséjükre testüket partra vetette a víz, avagy egyéb módon, de képesek voltak a felszínre vergődni, anélkül, hogy puszta túlélésükkel ismételten gyanúba hozták volna önnön magukat. Abban az esetben pedig, ha „bizonyosságot nyert" a boszorkányság vádja, a szerencsétlen nőszemély a biztos halállal nézett farkasszemet: a boszorkányokat ugyanis máglyán égették meg.

A tűz, mint a minden másnál elrettentőbb büntetés és a hatékony vallatás eszköze, valamennyi kultúrában és korszakban jelentős szereppel bírt, ám alkalmazása soha máskor nem volt kiterjedtebb, mint a középkorban: a hagyományos, állami törvénykezés éppoly előszeretettel alkalmazta a tűz általi tortúra és a tűz általi ölés különböző rafinált módozatait, miként az egyház tette azt. A tűz nem csupán világi eszköznek számított, de szakrális vetülettel is felruházták, és a purgatórium tisztítótüzéhez hasonlatos funkciót tulajdonítottak neki. A középkori gondolkodás szerint a tűzre vetett bűnös nem pusztán fizikai valójában hamvad el hihetetlen kínok közepette, de a lángok az általa elkövetett cselekedetek nyomait is eltüntették, így maga a bűn is semmissé vált. A tűzhalál mint büntetés páratlanul kegyetlen formája eme vélekedésnek köszönhetően

a megtisztulás rítusává nemesedett, s kiváltképpen a társadalomra kiemelten veszélyesnek mondott, avagy egyházi szentséget sértő bűnök megfelelő megtorlása érdekében került alkalmazásra. A keresztény hagyomány szerint, amely át meg átfonta a magyarországi babonaságokat, az elítélt megégetése kettős funkcióval bírt: egyrészt a bűnös szörnyű kínok közepette halálozott el, másrészt a mindent elemésztő láng megtisztította őt, s garantálta számára a bűnbocsánatot – ebből eredően az egyházi tudósok nyakatekert érvelése szerint voltaképpen a bűnös érdekeit szolgálta, hisz bár teste hamuvá égett a máglyán, halhatatlan lelke megváltatott, majd felkerült a mennyek országába.

A máglyahalál mint büntetési forma az egyház és az állam szerint oly szélsőséges formában demonstrálta a hatalom megtorló erejét, hogy páratlan visszatartó erőt tulajdonítottak neki: Újlak városának 1525-ben kelt rendelkezése többek közt oly célból tartotta kívánatosnak a máglya általi halálbüntetést, hogy az ítélet végrehajtások *„másoknak is elrettentő példával szolgáljanak"*. (Eme logika azonban korántsem nevezhető kikezdhetetlennek, alapja nem volt oly megingathatatlan, mint azt sokan hinni kívánták: hisz kevesebb lett-e a „boszorkány" és az „eretnek" a sorozatos megégetések által?) A városi törvénykönyv nemkülönben betekintést enged azokba a gyanújelekbe, melyek a boszorkány ellen tanúskodtak, így a szentelt ostyát elcsenőkről, vagy a szoborrongálókról is példás szigorral nyilatkozik: *„Ha egy öregasszony az Úr testét magához véve azt szájában tartja azért, hogy később ördögi sugallatra ráolvasson vele, vagy ha valaki a szobrok vagy a falakon és képtáblákon látható Megfeszített, a Szent Szűz, Szent János szemét kivájja, és ezzel bármilyen kigondolható módon valamiféle varázslást űzne, ahogyan ez kitudódik, az ilyeneket azonnal a legsúlyosabb kínzással kell vallatni az elkövetett gonosztettről, és amikor megbizonyosodtak felőle, a vesztőhelyre kell vinni őket, és ott, miután a hírnök a fentebbi kikiáltást elvégezte, őket tűzben kell megégetni."*

Ám a tűz általi halál még középkori viszonyok között is kirívóan szadista büntetésnek számított, amely a kínok kínjával gyötörte meg az áldozatot – ezért nem egyszer megesett, hogy a tényleges végrehajtás során bizonyos „kedvezményeket" alkalmaztak. Gyakorta megesett, hogy az elítéltet már a máglya fellobbantása előtt, vagy annak pillanatában megölték, s így a tulajdonképpeni megégetést már nem élte meg, hanem hamarabb elhalálozott, ezáltal kevesebb gyötrelmet kellett elszenvednie. Előfordult, hogy az ítéletben megszövegezték: az áldozatot meg kell fojtani, még mielőtt a tűz testét elérné. Ehhez fahusángra csomózott kötelet használtak, amelyet a halálraítélt nyaka köré hurkoltak. A hóhér, mikor társai belobbantották a máglyát, a husáng elforgatásával megfeszítette a vaskos kötelet, az egyre szoruló hurok pedig oly erővel szorította az elítélt nyakát, hogy légcsöve – csakúgy, mint az akasztás során – elroppant, így az áldozat megfulladt. Amellett, hogy a megfojtás a büntetés könnyítését szolgálta, a sajátosan megmutatkozó humánum borzalmas kínokat mért az elítéltre: a fojtás során szemei kidülledtek, nyelve kilógott szájából, arca az oxigénhiánytól elli-

lult, kötelek által szorított teste pedig rettenetesen vergődött – a bámészkodó sokaság, melynek tagjai véres látványosság reményében látogattak ki a kivégzésre, éppoly elégedett lehetett a borzalmas látvánnyal, mint ha elevenen égették volna meg az elítéltet. Egyéb módozatok is kínálkoztak rá, hogy megrövidítsék az áldozat szenvedéseit, mely lehetőségekkel a hóhér gyakorta élt. Megesett, hogy vaskos kötél helyett bőrből készült zacskót akasztottak az elítélt nyakába, mely tasakot tiszta lőporral töltöttek meg. Midőn a lángok magasra hágtak, a tűz elérte a zacskót, a lőpor pedig a nyílt láng hatására berobbant. A felrobbanó lőpor oly súlyosan roncsolta az áldozat mellkasát, nyakát és arcát, hogy az elítélt azon nyomban kimúlt – a megrakott máglya heves tüze tehát nem élő, hanem elhalt testet emésztett el. Megint máskor a hóhér egy kihegyezett vasrudat vagy vaskampót szúrt a rőzsébe, s miután belobbantotta a máglyát, erős, határozott mozdulattal felnyársalta az áldozatot, kinek kínjai ezáltal rövidültek meg.

Miként azt a fenti technikák is példázzák, a végrehajtó hatalom törekedett rá, hogy némi emberséget tanúsítván csökkentse az elítéltre mért szenvedéseket, és a kor viszonyaihoz mérten kegyes halállal sújtsa az áldozatot, s el kell ismerni, az élve megégettetésnél még a megfojtás, avagy a felnyársalás is gyorsabb, kevésbé fájdalmas halálnemnek számított. Mindezek ellenére a felsorolt, kegyelmi szándékkal kimódolt engedmények nem voltak egyebek, mint a végrehajtó hatalom bestiális arcának visszatetsző, emberséget mímelő grimaszai, hisz az eljárás formális részének mérhetetlen kegyetlenségét a legkevésbé sem tompították.

A boszorkányság vádjában bűnösnek találtatott személy csak oly módon menekülhetett meg a máglyától, ha töredelmesen megvallotta bűneit, és kegyelemért esengett bírái előtt. Ha az eljárást vezető személy kellően megenyhült, úgy az ítéletet megmásíthatta. Az enyhített büntetés többnyire lefejezést jelentett, amely aktust a hóhér közvetlenül a máglya mellett hajtott végre: miután az ítéletvégrehajtó felmutatta a boszorkány lemetszett fejét, a testet és az eltávolított főt tűzre vetette, és a maradványokat elégette. Ebből is látszik, mily jelentőséggel ruházták fel a tüzet: úgy vélték, hogy a boszorkány testét lángok által kell megtisztítani. A babonák azonban a megégett maradványokat is veszedelmes matériának tartották, ezért a végrehajtó rendszerint begyűjtötte és összezúzta azokat, ha pedig lehetőség nyílott rá, vízbe szórta a hamvakat – hiszen a boszorkány még holtában sem kaphatott egyházi temetést. Ritkán, de az is megesett, hogy a boszorkányt kegyelemből életfogytig tömlöcbe vetették, s a szerencsétlen személy valamely börtön mélyen halt meg. S ha a boszorkányoknak vélt személyek ellenében alkalmazott megtorlásokat és kínoztatásokat vesszük lajstromba, nem lehet elhallgatni, hogy számos személy esett népítélkezés avagy önbíráskodás áldozatává. Ezekről az esetekről szinte semmiféle hivatalos dokumentáció nem maradt az utókorra, így csak becsülni sem lehet, hány életet oltottak ki a nekivadult közösségek avagy magánszemélyek, kik különböző okokból kifolyólag boszorkánynak vélték szomszédjukat, haragosukat, vagy a falubéli lakosok valamelyikét.

A pőre irigység és az ostoba ártani akarás tehát

önmagában is elégséges volt hozzá, hogy meghurcoljanak valakit, ám az is megesett, hogy maga a bevádolt személy is felelőséggel tartozott szerencsétlen sorsáért, hisz önként vállalta fel a veszedelmes szerepet. A peranyagokból kiderül, hogy egyes vádlottak céltudatosan fenyegetőztek rontásokkal és varázslásokkal, s azt terjesztették, hogy értenek a bájitalok keveréséhez és a mágikus rítusokhoz. Nemkülönben akadtak közöttük, kik a bírák kérdezésére feltárták titkaikat, és felettébb cirkalmas bolondságokról számoltak be, miként kell teheneket megrontani, asszonyokat meddővé tenni, szerelmi varázslatokat végrehajtani, ártó kenőcsöket kotyvasztani, vagy éppen haragosaik számára súlyos székrekedést okozni. Valószínű, hogy ezen személyek egy része elmeháborodott lehetett, mások pedig félelmet kívántak kelteni, és hatalmat akartak gyakorolni embertársaik felett, hogy különféle előnyökhöz jussanak, vagy pénzbéli hasznot húzhassanak mímelt praktikáikból.

A magyarországi boszorkányperek zajlása, a boszorkányokkal szemben alkalmazott kínvallatási és kivégzési metódusok ugyancsak elborzaszthatják korunk emberét, s értetlenséget szülhetnek, illetve kérdések sokaságát fiadzhatják. A kevéssé művelt, írástudatlan, a világ dolgaiban babonaságok és hiedelmek alapján eligazodni próbáló közemberek mai szemmel nézvén elképesztő sületlenségeket hordtak össze, ám ezek a hagymázas őrültségek éppenséggel komoly vádak alapjait képezték, s nem egy esetben bizonyító erővel hatottak a bűnvádi eljárás során. A korabéli jegyzőkönyvekből (mai szemmel nézve)

kacagnivaló butaságok bőséges gyűjteményét lehetne összeollózni egy s más már említésre került, ám álljon itt még néhány idézet, amelyek híven tükrözik, miféle tanúvallomások születtek az eljárások során – ha másért nem is, hát azért, hogy még inkább drámai kontraszt keletkezzen a vádak nyilvánvaló komolytalansága és a büntetések szadista mivolta között. Akadt, ki arról számolt be, hogy a boszorkány szerint haragosát távolból megvakítani úgy lehet, ha az adott személy hajából elcsen néhány szálat, majd fog egy varangybékát, s annak szemhéját a hajjal összevarrja más szerint kígyó és béka égetése által tették meddővé és „hasznot nem hozóvá" állatait. Volt, ki arról adott számot, hogy a boszorkány őt lóvá változtatta, s rajta lovagolt. Akadt, ki látta liszt nélkül kenyeret sütni a vádlottat más tanú kifigyelte a boszorkányt, amint egy karóhoz kötözött tehenet reptetett egy fa lombja körül. Megint másnak szénásszekere egy ház előtt felborult, s meggyőződéssel vallotta, hogy azt csakis a házban lakó asszony borította fel, ő tehát boszorkány – a babonák által elvakított, rosszindulattól hevített vagy éppen túlzó fantáziával megáldott tanúk vallomásainak ilyesféle kivonata száz meg száz oldalt is megtöltene, ha ugyan valaki vállalkozna a bolondsághalmaz kigyűjtésére.

Jelen ismereteink szerint lehetetlen pontosan tisztázni, hány boszorkányper zajlott le a történelmi Magyarország területén, közülük hány végződött halálos ítélettel, s hány felmentéssel. Amint arról már esett szó, hazánkban kevéssé zajlott aktív boszorkányüldözés, mint Németországban vagy

Spanyolországban, miként a Szent Hivatal sem élvezett oly kiterjedt hatalmat ám a hátramaradt dokumentumok azt tanúsítják, hogy mindezek ellenére is jelentős számú per zajlott. Szakértő becslések szerint hozzávetőlegesen 2300-2500 esetben indulhatott eljárás Magyarországon boszorkányság vádja miatt, amely eljárások mintegy harmada zárult halálos ítélettel, még a többi esetben felmentés született. Miután a halálos ítéletek több mint felét Erdélyben hozták, kijelenthető, hogy a vélelmezett boszorkányokkal szembeni fellépés az ország eme tájékán zajlott a legnagyobb szigorral. Viszonylag sok per került lebonyolításra Debrecenben, Ugocsa megyében, Zalában, illetve Sopronban.

A magyarországi boszorkányüldözések folyamát hivatalosan Mária Terézia 1755-ben kiadott rendelete rekesztette be, amely megtiltotta a boszorkányok elleni büntetőeljárások kezdeményezését és lefolytatását.

A HÍRES SZEGEDI BOSZORKÁNYPER

A szegedi boszorkányper nemcsak a magyarországi boszorkányperek leghíresebbike, de Európa szerte ismeretes eset, melynek története híven demonstrálja a boszorkányoknak tartott személyekkel szembeni perek eleve lehetetlen mivoltát és nagyon is valószerű szadizmusát: a Tisza folyó menti városban összesen tizennyolc személyt (férfiakat és nőket vegyesen) ítéltek halálra, kiket azzal vádoltak be, hogy eladták az esőt a töröknek. A gyanúnak

semmi más alapja nem volt, mint a szokatlanul hosszú aszály, majd a reá következő heves jégeső, amely a kevés megmaradt termést is elverte – ám 1728-ban ez is elegendőnek bizonyult az eljárás megindítására. A csoportos kivégzésbe torkolló eljárás tehát azért eshetett meg, mert a helybéli gazdák súlyos károkat szenvedtek, és a megkeseredett parasztok az idő múlásával gyanakodni kezdtek, vajon mi oka lehet a csapadék elmaradásának és a végzetes jégesőnek. Vélekedésük szerint Isten nem mérhetett ily szörnyű csapást rájuk, ergo az aszályos időjárás csakis az ördög és az ő földi szolgálóinak bűne lehetett – eme alapon hozták hírbe a per vádlottjait.

A gyanúval illetett személyek eleinte tagadtak, így őket korabéli szokás szerint tortúra alá vonták. A hóhér a megszokott eljárást követte, így nem csoda, hogy a kínzókamra pusztító praktikáiáltal meggyötört férfiak és nők vallomást tettek, s „beismerték" bűneiket. Mai szemmel nézvén lehetetlenül nevetséges vallomások születtek: a boszorkányok egyike dióhéjban kelt át a Tiszán, mások szerint a víz felett repkedtek, vagy magával az ördöggel bujálkodtak a vádlottak. Mindemellett a szegedi perben tisztán megmutatkozik a magyarországi boszorkányperek legfőbb változása: még a korábbi századok során rontásért, pogány rítusok gyakorlásáért, kuruzslásért és varázslásért vonták eljárás alá a boszorkányokat, ebben a perben már az ördöggel köttetett szövetség és a keresztény dogmák megsértése szerepelt a vád legfőbb pontjai között. A vádlottak a tortúra következtében bevallották, hogy megtagadták az egyházat, és az ördöggel kötöttek

szerződést, ki bakkecske formájában jelent meg előttük a boszorkányok a sátán színe előtt megtagadták Istent, csókot nyomtak a bakkecske ülepére, majd miután az ördög emberi formát öltött, hosszasan bujálkodtak vele. Az ily módon hűséget fogadott boszorkányokat a sátán természetfeletti hatalommal ruházta fel: képesek voltak súlytalanná válni, ezáltal repülni és a vízen járni, parancsolni az időjárásnak, de varázslások által embertársaikat is megronthatták. Az egyik asszony (így a tanúvallomás) tyúktojásokat tojt egy másik levágta egy gyermek fejét, azt tökkel helyettesítette, míg magát a fejet elásta egy bába pedig úgy nyilatkozott, hogy – élvén a hivatása által kezére játszott előnyökkel – kétezer gyermeket keresztelt meg a templomi ceremónia előtt az ördög nevében. Hagymázas őrültségekben tehát nem szenvedett hiányt a vádirat, melynek legbolondabb, ám legnagyobb súllyal latba eső kitétele szerint a boszorkányok egy akó ezüstért eladták az esőt a töröknek, s puszta haszonlesésből koldusbotra juttatták a helybéli gazdákat.

Annak ellenére, hogy a tanúvallomásokon, illetve a kínvallatással kicsikart beismeréseken kívül semmiféle tárgyi bizonyíték nem igazolta a vádlottak bűnösségét – a gyermek levágott feje sem került elő, amelyet a vádlottak azzal magyaráztak, hogy az ördög nem engedi számukra a koponya feltárását, a bíró kimondta a boszorkányok bűnösségét: ítélete máglyahalálra szólt.

Hogy az ítélet mennél nagyobb elrettentéssel bírjon, csoportos végrehajtást rendeltek el. A megtorlás

mégsem sikerülhetett oly látványosra, mint amelyet a bíró kívánt, hisz az elítéltek közül négy személy a börtönben öngyilkosságot követett el, többeket pedig kegyelemben részesítettek – ők hóhérpallos által vesztek oda. Legvégül hat férfit és hat nő égettek meg a Tisza folyó partján: négyesével kötözték őket a cölöpökhöz, majd máglyát raktak alájuk, s a hóhér bevégezte a bírói akaratot.

Szerencsére a Szeged városában lefolytatott eljárás az utolsó magyarországi boszorkányperek közé tartozott. A józan ész, ha lassan is, de diadalmaskodott az ostoba babonák felett: Mária Terézia 1755-ben

kelt rendelete megtiltotta a boszorkányüldözést, s bár a következő években estek még hasonló perek, a rettenetes módon megtorolt, mondvacsinált bűnök lassanként a magyar história egyszer s mindenkorra lezárt fejezetei közé soroltak be.

AZ ÍTÉLETVÉGREHAJTÓ: A HÓHÉRMESTERSÉG ÉS ANNAK MŰVELŐI

A hóhér a halálbüntetés és a kínvallatás intézményének központi alakja: a könyörtelen végrehajtó, ki valamennyi szakértelmét a megtorló hatalom rendelkezése szerint alkalmazta, tekintet nélkül a kezére adott áldozat nemére, korára, vélt vagy valós bűneire. Érzések nélkül való, bármely körülmények közepette rendíthetetlen és biztos kezű ember, kinek mestersége a halál és a kín. Érzéketlen a kiontott vérre és a halálsikolyra, a csontok ropogására és az égett hús bűzére, céljától a közemberek számára megrázó hatású szenvedések sem tántoríthatták el: megfelelő javadalmazás esetén parancsra gyötört és gyilkolt.

A hóhérmesterség mint rendes hivatás sokáig nem volt jelen Európában: a halálos ítéleteket a vádló személy, az elítélt valamely rokona, maga a bíró, találomra kiválasztott katonák, illetve börtönőrök teljesítették be. A halálbüntetés végrehajtása tehát évszázadokon át esetlegesen zajlott, erre a feladatra senkit sem kértek fel, senkit sem szerződtettek, vagy akár köteleztek állandó jelleggel. A hivatásos hóhér alakja csak a 13. században bukkant fel, hogy hosszú évszázadokig legyen oly sokat emlegetett résztvevője az európai történelemnek, kinek pallosa által közemberek sokasága, esetenként nemes uraságok vagy akár koronás emberfők is kobakjuktól megválni kényszerültek.

A hóhérmesterség megfelelő ismereteket kívánt, így a szerződéssel alkalmazott hóhérnak járatosnak kellett lennie a különböző kivégzési nemek és kínzatások területén. A halálbüntetésnek minden másnál nagyobb elrettentő hatást tulajdonított a törvényhozó és törvényalkalmazó hatalom, így annak precíz, hibamentes kivitelezése központi kérdés volt az ítéletvégrehajtó tehát nem lehetett holmi kontár, hisz esetlen viselkedése, vagy akár a legkisebb hiba elkövetése is nevetségessé tette volna az eljárást. A hóhérnak ezért mesterpróbát kellett tennie, mely során bizonyíthatta, hogy keze biztos, tudása pedig kifogásolhatatlan. A tanonc a próbára való felkészülés során rendszerint állatokon gyakorlatozott, azokat kínozta és ölte le.

Mivel a hóhérmesterség többnyire apáról fiúra szállt, a gyermek már élete korai szakaszában is elkísérhette felmenőjét, és tanoncként támogathatta munkáját: hóhérsegédnek meg kellett ismernie a kínvallatás fokozatait, ki kellett tanulnia a szakma számos fogását, hisz hivatását később csak ezen ismeretek birtokában végezhette megfelelően. A hóhérmesterség azonban nem pusztán tudásbéli, de alkatbéli követelményeket is támasztott, hisz az ítéletvégrehajtónak mindenekelőtt bátorságra és

megingathatatlan nyugalomra volt szüksége munkája sikeres végzéséhez. Ha keze a sorsdöntő pillanatban megremegett, s elvétette a csapást, vagy éppen figyelmetlenül járt el a kínvallatás során, és akaratlanul megölt valakit, úgy megrótták, fizetségét nem adták ki, vagy akár el is bocsáthatták. Ha pedig kontármunkát végzett, a nyilvánosság haragját is magára vonhatta: megesett, hogy a hóhér elvétette a pallossal való vágást, a kivégzés véres aktusában gyönyörködni kívánó csőcselék pedig olyannyira felháborodott ezen, hogy kövekkel dobálta meg az ítéletvégrehajtót.

A hivatásos ítéletvégrehajtó státusza által felvetett problémákat, egyszersmind a dilemmák feloldására tett kísérlet hiábavalóságát is ékesen példázza, hogy szerte Európában akadtak területek, hol különbséget tettek a hóhéri kötelezettségek szerint, s differenciálták az ítéletvégrehajtók között – így próbálván meg elkülönítetni a „tisztességes" hóhéri státuszt a „tisztességtelen" hóhéri státusztól. A nyakazásokért felelős hóhér pallost vagy bárdot forgatott, ily módon mért halálos csapást az elítéltre a bakó ezzel szemben az alantasabbnak tartott feladatokat hajtotta végre, mint az akasztás, a kerékbetörés, a felnégyelés, a tortúra alá vonás, vagy az elevenen megégetés. Eme különbségtétel is árulkodik róla, a törvény betűje mily kétségbeesett igyekezettel próbálta egymás mellé rendelni a keresztényi erkölcs előírásait és a törvény általi megtorlás borzalmait, a középkor eme homlokegyenest ellenkező, ám évszázadokon át egymás mellett élő jelenségeit hisz az állam, a helyi hatalom és az egyház egyfelől a Biblia erkölcsi tanait hirdette, másfelől nézvén pedig rettenetes szadizmussal torolta meg az elkövetett vétkeket. Ez a kettősség magától értetődő módon Magyarországon is csúfos képmutatást fiadzott, amely világosan kitetszik a hóhérok megítélését, illetve az ítéletvégrehajtók életvitelét szemlélvén. A tisztességes jobbágyok, a nemesek, illetve a városi polgárok kivettették maguk közül a vértől csatakos kezű mesterembert: soha, semmilyen körülmények közepette nem érintkeztek sem vele, sem asszonyával, sem családja egyéb tagjaival. A hóhér leszármazottai nemkülönben a számkivetettek keserű kenyerén osztoztak, még tisztes mesterséget sem tanulhattak, a céhek ugyanis nem vettek fel olyan tanoncokat, kik „becstelen ember" leszármazottai voltak. Pozsony városának 1439 évi számadó könyve meglehetősen beszédes adatokkal szolgál az érdeklődők számára, miszerint a hóhért a város sárga karszalag viselésére kötelezte kardját csakis jobb oldalán hordhatta jószágot vagy piacra vitt árut kezével nem illethetett templomban és kocsmában kizárólag a számára elkülönített helyre ülhetett csapszékbe betérvén csakis a számára fenntartott fakupából ihatott egyházi házasságot nem köthetett holta után egyházi temetésben nem részesülhetett. A hóhér lakhelyének hollétét nemkülönben szokásjog igazgatta, miszerint városban, avagy faluban nem lakhatott, csakis a település szélén emelt házban élhetett családjával együtt. Az ítéletvégrehajtó tisztes polgári vagy jobbágyleányt feleségül nem kérhetett, hisz hozzá azt úgyse adták volna gyermekeit nemkülönben nem házasíthatta ilyesféle famíliák sarjaihoz. Így esett meg, hogy

a hóhércsaládokban nevelkedett ifjak és leányok gyakorta házasodtak egymás között s hogy az idők során hóhérdinasztiák alakultak ki, melynek tagjai egymásnak adták át a mindenki által rettegett kétélű pallost, az ítéletvégrehajtó pedig saját fiát, esetenként lányát tanította ki a mesterség fogásaira, kik gyakorta segédkeztek mellette, mely munkáért megfelelő javadalmazást kaptak. (Még arra is akadt példa, hogy a hóhérmester betegsége okán annak lánya végezte ki az elítéltet.)

S ha már szó esett a javadalmazásról, érdemes ismét felidézni Pozsony városának számadó könyvét, mely nem csak a hóhérral szemben alkalmazott megkötéseket foglalja magában, de részletesen rendelkezik a végrehajtót illető pénzbeli és egyéb juttatások felől is. Egy akasztásért a város 1-3 forintot fizetett, ha pedig akasztófát is kellett állítani, azért 2 forint 60 dénár ütötte a hóhér markát. Az ítéletvégrehajtó emellett – a tényleges feladatoktól függetlenül – rendes heti bérezésben is részesült, amely 200 dénárra rúgott. A pénzbeli juttatásokon kívül természetbeli javadalmazások is megillették, így „udvari öltönyt" és cipőt, élelmiszert és egyéb javakat is kapott, mindemellett rendszeres borravalóban is részesült. A munkája során felmerült költségeket nemkülönben közpénzekből fizették, így a hóhérpallos és a bárd élezését, vagy a kivégzések és kínzatások során a felhasznált eszközök (kötelek, karók, kerék, tűzifa) forintosított ellenértékét is Pozsony városának tanácsa utalta ki számára.

A pozsonyi eredetű dokumentumon kívül számos egyéb iratban is felbukkan a hóhér javadalmazásá-

nak kérdése, így viszonylag pontos képet kaphatunk a véres mesterség művelőinek fizetségéről. Lőcsén saját karddal történő kivégzés esetén 2 forintot, „országos karddal" történő kivégzésért pedig 1 forintot fizettek a végrehajtónak akasztásért, kerékbe törésért, karóba húzásért, elevenen elégetésért, elítélt négyfelé vágásáért nemkülönben 2 forintnyi juttatás volt megszabva. Debrecen város hóhérja az 1700-as években évi 100 forint fizetséget kapott, amely mellé ingyen lakás, 12 szekérnyi fa, 6 köböl búza és ugyanennyi árpa járt számára. Ez volt az ítéletvégrehajtó alapjavadalmazása, amelyet további bérekkel egészítettek ki, így minden egyes lenyakazás, megégetés, nyelvkimetszés, kézlevágás, illetve akasztás után további 1 forint 2 dénár ütötte a hóhér markát. Baranya megyében egy 1721-ben keltezett dokumentum szerint lefejezés és akasztás esetén 6 forintnyi fizetség, a megégetések után 10 forint, elítéltek kerékbetöréséért 12 forint, kiherélésért és egyéb kínoztatásokért pedig 3 forintnyi illetmény járt. Mindemellett egyéb juttatások is illették a végrehajtót, többek között a hagyomány szerint reá szálltak az általa kivégzett elítéltek ruhái.

A fentiekből kiviláglik, hogy a hóhérnak – bár bűnösnek tartott hivatása okán megkötések tucatjaival sújtották – nélkülöznie nemigen kellett: templomi esküvőt és temetést ugyan nem kaphatott, gyermekeit csakis más hóhérok gyermekeivel házasíthatta össze, és sem városban, sem faluban nem lakhatott, ám halálszagú szolgálataiért bőséges anyagi javadalmazásban részesült.

Ám a társadalmi megvetés a bőséges anyagi ellen-

szolgáltatás ellenére is oly súllyal esett latba, hogy megesett, az adott város nem tudott hóhérra lelni, mivel senki sem vállalkozott önként a szentségtelen mesterség felvételére. Ilyen esetekben számos egérút kínálkozott. Egy középkori szokás szerint megfelelő végrehajtó híján a bíróság a hóhéri feladat végrehaj-

tását az elítélt valamely hozzátartozójára ruházhatta, ki legfeljebb akkor mentesülhetett a szörnyű kötelezettség alól, ha csapot-papot maga mögött hagyva elbujdosott. Más rendelkezések szerint, ha a törvénykezési joggal felruházott város nem talált magának hóhért, úgy az ítéletek végrehajtása a legfiatalabb tanácsost kötelezték – ám ez korántsem kínált

minden szempontból kielégítő megoldást. A hóhér életvitelét és a vele szemben elrendelt megkötéseket tekintve nem csoda, hogy esetenként hiány mutatkozott jelentkezőkből, ezért megesett, hogy kegyelemben részesítették azt az elítéltet, ki felvállalta a borzalmaktól terhes munkát, amely az emberek megvetését vonta magával. Egy 1699-ből ránk maradt szerződés leír egy esetet, mikor egy hóhér nélkül maradt település közbenjárására egy hadifogoly válthatta meg szabadságát a hóhérmesterség felvállalása által: *„...tömösvári Hasszán nevű török rab reméntelen lévén sarczon megszabadulásban szabad akaratja szerint felvállalta mátul fogva három egész esztendőkig az hóhérmesterséget, s végre, hogy az eltelvén, megszabadulhasson mostani rabságábul. Kit mi is az ő magyar uraitól alkalmas pénzen vévén meg, rendeltünk neki ilyen fizetést: Az szokás szerint, ezen végház foglyainak három-három forint adatik neki ittvaló pénzül. Ha penig vidékre kiviszik (...) tizenkét-tizenkét forinttal tartoznak nekie. Annak felette a megírt vármegyék esztendőként hat-hat kila búzát adnak neki ételre. Ő is magára vállalta, hogy azon hóhér-mesterségének jövedelmétül valamennyi kezesség rajta vagyon, és az tömlöcváltságot is meg fogja fizetni. Mellyel megfizetvén mi is fogadjuk, hogy ezen tömösvári Hasszán nevű rab (...) szabadon és békével bocsáttatik."*

Kecskemét városa nemkülönben hasonló hiányossággal küszködhetett, így a saját ítéletvégrehajtót nélkülöző város 1725-ben szerződést kötött a budai hóhérral. A kontraktus világosan rögzítette a szerződő felek kötelezettségeit, és a javadalmazás

kérdésében is tiszta rendelkezéseket tartalmazott. A Hamberger Sándor nevű ítéletvégrehajtó akasztás, lefejezés, kerékbetörés, és egyéb úgynevezett egyszerű kivégzés esetén 10 forintnyi fizetségben részesült, ám abban az esetben, ha boszorkányt kellett megégetnie, 15 forintra tarthatott igényt. Mindemellett a városi tanács állta utaztatásának költségeit, és a Budáról Kecskemétre tartó menet során nem csak élelmiszert és italra való pénzt, de kíséretet is biztosított a hóhér számára.

A társadalom peremére száműzött hóhérok által használt instrumentumokat nemkülönben szentségtelennek számították, ám furcsa módon babonák tucatjai is tapadtak hozzájuk. A hóhérpallost tisztességes polgár nem érintette, s ha az a városi kincstárban volt elhelyezve, úgy a kivégzés előtt erre a célra használt posztón nyújtották át a végrehajtónak. A rettenetes méretű, súlyánál és kiképzésénél fogva nagy vágóerővel bíró kétélű pallost egyes helyeken száz kivégzés után eltemették, s többé nem használták, mondván, a fegyver oly sok ember halálát okozta, hogy vérszomjassá vált, és immáron ártatlan emberre is veszélyt jelenthet. A népi hiedelem szerint mégis úgy tartották, a hóhérpallossal megvágott bőr ellenállóvá válik a vágó- és szúrófegyverekkel szemben, ezért csalfa praktikák által próbálták rövid időre megkaparintani az instrumentumot, hogy lopva megejtsék a „varázserejű" karcolást. Az akasztófát nemkülönben babonákkal illették, a mellőle származó vér a népi hiedelmek szerint mágikus erővel bírt, az alóla szedett fű nemkülönben „varázserejű" főzetek elhagyhatatlan alkotóeleme volt. A magyarországi boszorkányhagyományok nemkülönben nagy jelentőséggel ruházták fel az akasztófát, amely számos „bűbájban" és „varázslásban" nyert szerepet. Mindemellett a népi hiedelmekben a hóhér személyéhez általában is mágikus képességekkel társították, s úgy vélték, hogy gyógyító erejét képes mindenféle használati tárgyakra átvinni.

Miután oly sok szó esett a végrehajtó munkájának gyomorforgató retteneteiről, csúfos mulasztás lenne a halálszagú foglalkozás egykori művelőivel szemben, ha nem emlékeznénk meg a hóhérok által végzett gyógyító tevékenységről, s tévesen csak az emberi test szakszerű elpusztítását hagynánk az ő feladatául. Tudvalévő, hogy a hóhérmester munkájából adódóan legalább olyannyira, ha ugyan nem jobban értette az anatómia tudományát, mint a korabeli sebészorvosok többsége miként a betegségek kezelését, a fájdalom csillapítását és a sérülések ellátását tekintve is jelentős tapasztalatra tett szert. A kínvallatások során nem pusztán az áldozat szakszerű gyötrése volt feladata, hanem egyszersmind vigyáznia kellett a kínpadra vont személy túlélésére is, így jócskán kitanulta azon ismereteket, melyeket leginkább a csontkovácsok és a kirurgusok alkalmaztak. Eme tudás a hóhérdinasztiákban apáról fiúra szállott, s az idők során jelentősen felgyarapodott – a végrehajtó tehát az emberi test biztos kézzel ténykedő szakértője volt. Ily minőségében nem pusztán akkor vették igénybe szolgálatait, mikor kínzásra és kivégzésre került a sor, hanem gyógyítóként is jegyezték őt, hisz tudta kezelni a csonttöréseket, a ficamokat és a sebesüléseket, értette az érvágást és a

foghúzást, s megannyi egyéb kezelés terén volt járatos. Így nem egyszer megtörtént, hogy valamely baj esetén a hóhér oly hatékony segítséget nyújtott valamely nemes uraság vagy a közösség egésze számára, hogy cserébe kiváltságokat kapott, miként arra is akadt példa, hogy a tisztes polgárok közé emelték őt sőt, érdemei és szaktudása elismeréseképpen kérésére egynéhány esetben akár a sebészek céhébe is befogadták! Ennek tanulságára álljon itt egy 1740-ben szövegezett dokumentum, amelyet a Királyi Helytartótanács bocsátott ki Pozsony városában.

„Felolvastatott továbbá a Magasságos Királyi Helytartótanács szeptember 28-án kelt értesítése, amelynek útján tudtul adatik: nyomattassék ki azon doktorságról szóló oklevél, amelyet Ő Legszentebb Felsége nagylelkűen Josephus Caspar Fray, nagyszombati ítéletvégrehajtónak adományozott.

Az említett Magasságos Királyi Helytartótanács nevezett, kegyes leirata ugyanis, amely ezen gyülekezet aktáinak kötetében a 11. szám alatt található, a következőképpen hangzik:

Tisztelt Nagyságos, Nagytiszteletű, Tekintetes, Méltóságos, továbbá Nemes és Nemzetes Uraim! A Császári-Királyi oklevél beterjesztett példányából nevezett Uraságaitok bővebben is kitudhatják, miszerint Ő Legszentebb Felsége, figyelembe véve s megfontolva, hogy Johann Joseph Gaspar Fray, eddigi ítéletvégrehajtó, aki Nagyszombat Szabad Királyi Városában él, azon 28 év folyamán, míg a nevezett városban lakott, igen sokakat szerencsésen kigyógyított legsúlyosabb kórságaikból, bajaikból, sebeikből és betegségeikből, továbbá midőn az említett Nagyszombat Városában halálos járvány dühöngött, szavahihető tanúk bizonysága szerint is jelentős orvosi tevékenységet fejtett ki, Őfelsége úgy méltóztatott dönteni, hogy a nevezett ítéletvégrehajtót és általa élettársát, valamint mindkét nemű gyermekeit, továbbá örököseit is, különleges kegyével, királyi hatalma teljességével korábbi állapotából kiemeli, fölоldja és a többi, tisztes állapotú emberrel közös és az ilyen embereket megillető jogokkal ruházza föl.

Avégett pedig, hogy ezen fentebb ismertetett kegyes királyi kivételezés másoknak is tudomására jusson, nevezett Uraságaitok saját hatáskörükben szintén gondoskodjanak arról, hogy a döntés közhírré tétessék.

Kiadta a Királyi Helytartótanács, Pozsonyban, 1740. szeptember 28- án.

Nevezett Uraságtok jóakaratú és legszolgálatkészebb

Nádasdy Lipót grófja (s.k.)
Brunszvik Antal grófja (s.k.)"

A magyarországi hóhérok orvosdoktori ténykedése azonban nem csak hivatalos királyi okleveleket, de egy híres anekdotát is fiadzott, mely mindenképpen érdemes az említésre. A haza bölcseként oly gyakorta emlegetett Deák Ferencnek gyermekkorában megrándult a nyaka, s mivel egyetlen orvos sem volt fellelhető a környéken, a dunántúli hóhérért küldetett családja, hogy az segítse ki a sérült ifjat. A hóhérmester megvizsgálta a gyermeket,

majd szakszerűen visszaigazította a rakoncátlan csontokat, a csigolyaropogtató műveletet bevégezvén pedig megsimogatta a fiú arcát, s a következő szavakkal köszönt el tőle: „*De nehogy még egyszer a kezem alá kerüljön, mert akkor a nyakigazgatás kellemetlenebb lenne!*"

A magyarországi hóhérmesterség mára történelmi emlék, ám érdemes megjegyezni, hogy a keleti országokban még ma is élnek és dolgoznak olyan hivatásos hóhérok, kik eredeti formájában gyakorolják a becstelen mesterséget, és ősi büntetéseket hajtanak végre, mint a lefejezés avagy kézlevágás. Nemrégiben az Okaz című arab újság interjút készített Szaúd-Arábia főhóhérjával, Mohamed Said Al-Beshivel, ki számos érdekességet árult el önként választott hivatásáról, ezáltal engedve betekintést a rettegett hivatás kisebb kuliszszatitkaiba. Al-Beshi „nagyon büszke rá, hogy Isten dolgát teszi", és bevallása szerint „nem probléma", egy nap hány lefejezést kell végrehajtania, lehet „négy vagy akár tíz, amíg Isten akaratát hajtja végre, nem számít, hány embert végez ki". A hóhérmester nyugodtan, magabiztosan végzi munkáját, mindössze az első nyilvános kivégzés végrehajtása előtt izgult, ám bakói szerepkörben történt debütálása kifogástalanra sikeredett: „egy csapással elvágtam az elítélt nyakát, a feje métereket gurult". Hivatali fegyveréről, melyet a kormánytól kapott ajándékba, nemkülönben ejtett néhány szót a véreskezű mesterember: „Én gondozom és élesítem, és távolítom el róla a vérfoltokat. Nagyon éles: az emberek ámulnak a kivégzések során, hogy milyen gyorsan elválasztja a fejet a testtől." Az elítéltek utolsó perceiről nemkülönben beszámolt Mohamed Said Al-Beshi: „Amikor az áldozatok a kivégzőhelyhez érnek, már megadják magukat a halálnak, habár azért még reménykednek, hogy az utolsó percben megbocsátanak nekik. Az elítélteknek a vérpadnál elszáll minden ereje. Ott felolvasom a kivégzési szabályt, majd a jel után levágom a fejét."

A SZENT HIVATAL ÁJTATOS RÉMTETTEI MAGYARORSZÁGON

A legnagyobb jóindulattal sem mondhatni, hogy a Katolikus Egyház által felállított Szent Hivatal visszariadt volna a szadista erőszak gyakorlásától, hisz céljai elérése végett brutális eszközök közel kimeríthetetlen tárházát vette alkalmazásba. Isten jámbor szolgái oly bestiális kegyetlenséggel jártak el hitük és egyházuk érdekében, amely szinte páratlan a világtörténelemben, s ha egyáltalán rangsorolható az erőszak és a kegyetlenség, úgy a legnagyobb zsarnokok gaztetteihez hasonlatos dolgokat cselekedtek meg. Tevékenységüket kiváltképpen szégyenteljessé és visszataszítóvá tette, hogy a Vatikán a jámborság álcáját magára öltvén, Isten nevében folyamodott hóhéri szakértelem iránt, s vett igénybe olyan eszközöket és módszereket, melyektől egy vágóhídon ténykedő mészárost is a rosszullét környékezne.

Az inkvizíciós eljárások során a megbízott tiszteletesek az emberi szellem és test megtörésére alkalmas instrumentumok és technikák teljes arzenálját igénybe vették, tevékenységüket pápai dekrétumok

és más előírások alapján végezték, amely szabályrendszerek nemhogy korlátozták volna az eljáró inkvizítor jogkörét és az általa alkalmazható módszereket, de oly kényelmes mozgástérrel ruházták fel őt, hogy nemigen volt oly rút praktika, melyet belátása szerint nem alkalmazhatott volna. Az V. Kelemen pápa által kibocsátott dekrétum kimondta, hogy a rendszeres kínzás, a kínvallatás, az alvásmegvonás és az éheztetés kívánatos, sőt, javasolt módszerek a tanúk kihallgatása során – az egyházfő tehát a szent ügy diadalra vitele érdekében a létező legaljasabb praktikákat ajánlotta inkvizítorai becses figyelmébe, kik serényen éltek az ajánlásban foglaltakkal. Fékezhetetlen elhivatottságukat csak erősítette, hogy a pápa állásfoglalása szerint az inkvizítorok a „lelkek megmentői" voltak, kikre semmiféle világi törvénykezés vagy előírás nem vonatkozhatott, hisz ténykedésük sem korlátozódott a világi dimenziókra, hanem magával az ördöggel viseltek hadat.Így a kinevezett inkvizítorok semmiféle ellenőrzés alá nem eshettek, tevékenységükhöz teljes mértékben szabad kezet kaptak – nem nehéz elképzelni, hogy az ily módon felmagasztalt, isteni és emberi törvények fölébe helyezett, vakon buzgó vallási fanatikusok mily véres-szennyes ámokfutást tanúsítottak a Szentszék felől kapott megbízatásuk teljesítése során.

Ahhoz, hogy valaki elszenvedje az inkvizítor által kijelölt kínzásokat, korántsem szükségeltetett ténylegesen bűnösnek lennie, hisz már a tanúk kihallgatása során is pokoli praktikák egész tárházát alkalmazhatták és alkalmazták. Az inkvizítorok nem pusztán fizikai ráhatást gyakoroltak, hisz elsődleges

céljuk nem a test megtörése, hanem az ellenállás felszámolása volt, így főképpen szellemiés lelki csalárdságok által kívánták megtörni a tanúskodó vagy mások által bevádolt személyeket. Az önnön magasztos mivoltuktól megszédült egyházi személyek már az első kihallgatás során azt a célt tűzték ki, hogy gondosan kimunkált cselvetések által a végletekig összezavarják és besározzák azon, mérhetetlenül balszerencsés személyeket, kik elébük kerültek. A tortúra az első kihallgatás során megkezdődött, mikor a teljhatalmával rútul visszaélő kérdező semmiféle belátást vagy józanságot nem gyakorolván a végletekig összekuszálta a kihallgatás alá vont személyt, ki szükségszerűen utat vesztett, bizonytalanná vált és ellentmondásokba keveredett. A vallatás során alkalmazandó technikákat nem egy inkvizítor megörökítette, így az utókorra örökül maradtak azon módszerek, mellyel megtörték a vádlott személy szellemét. A pápai küldött minden esetben bűnösnek tekintette a vádlottat, egyetlen törekvése a megingathatatlan prekoncepció igazolása volt: ennek érdekében szőrszálhasogató módon, minden egyes szóba belekötve, teológiai járatosságával és retorikai készségével szélsőséges mértékben visszaélve faggatta a szerencsétlent, ki rendszerint még írni-olvasni sem tudott, így önnön magát nemigen védhette meg az inkvizítor ármányaival szemben. Sem eskü, sem ígéret meg nem hatotta kőszívét, vakbuzgóságában egyéb kijelentést nem fogadott el, csak azt, amely a gyanú árnyékát vetette a vádba hozott személyre avagy másokra. Abban az esetben, ha a pokoli színjáték első felvonása nem fiadzott

kívánatosnak mondható eredményt, az inkvizítor börtönbe vetette az eljárás szenvedő alanyát. Megesett, hogy egyes tanúk öt, tíz, vagy még több évet is eltöltöttek a sötét tömlöcökben, még hajlamosak voltak vallomást tenni avagy – szerencsés esetben – felfüggesztették az ellenük folyó eljárást, és oly sok kínszenvedés után szélnek eresztették őket.

A fizikai tortúra első állomását a börtön jelentette. A mélyen föld alatt lévő, fénytelen és nyirkos, patkányoktól és férgektől hemzsegő, emberi ürüléktől és más piszkoktól bűzlő, nyögéstől és siralomtól visszhangzó tömlöcök ugyancsak alkalmasak voltak a makacs tanúk megtörésére, kiváltképpen, ha a szent eljárás nyomorult tanúját kezén-lábán megbilincselve tartották, hogy még mozogni se tudjon. Megesett, hogy nem csak a végtagokra ütöttek nehéz vasakat, de a delikvens nyakára és derekára is súlyos béklyókat rögzítettek, hogy mozgásában még inkább korlátozzák. A szörnyűséges körülményeken felül a bebörtönzött személynek az őrszemélyzet bántalmazásait is el kellett tűrnie: őrei gyakorta kegyetlenkedtek vele, és ütlegelésben, egyéb fizikai bántalmazásban részesítették.

Miután az inkvizítort nem kötötték különféle előírások, az eljárás alá vont személy nem egyszer éveken át raboskodott, míg ügye fordulópontra jutott. Az embertelen börtönviszonyok, rágcsálók és rút kórságok által megkínzott tanúkat hosszú hónapokra hagyták a föld alatt, s csak ritkán vitték fel őket kihallgatásra. Ha pedig a tömlöc és a kegyetlen őrszemélyzet hatása nem bizonyult elégségesnek, és a vádlott megtagadta a vallomástételt, úgy határozottabb eszközökhöz folyamodott az inkvizítor, melyek közül roppant népszerűségnek örvendett a kiéheztetés és az alvásmegvonás. A táplálék és az ivóvíz eltiltása önmagában is megtörhette a senyvedőt, ki leromlott fizikai állapotában még rosszabbul viselte a reá mért nélkülözéseket. Ha mindezen praktikák sem vezettek eredményre, az alvásmegvonás eszközét alkalmazták: a nehéz vasakba vert személyt nem engedték lefeküdni, hanem folyamatosan járatták szűk cellájában. Az alváshiány pedig a szó szoros értelmében észveszejtő hatást gyakorol az emberi szervezetre: a kínzással illetett szerencsétlen elveszíti orientációját és időérzékét, víziók kínozzák, személyisége szilánkokra hullik szét, s képtelenné válik önnön maga és az őt körülvevő valóság megfelelő érzékelésére – nem csoda hát, hogy az alvásmegvonást, kiváltképpen pedig az éheztetéssel kombinált alvásmegvonást oly előszeretettel alkalmazták az inkvizítorok, midőn tanúvallomásokat kívántak kicsikarni.

Megesett azonban, hogy a buzgó inkvizítor elvetette a vallatás eme időigényes módozatait, és kevéssé bízván a hosszadalmas procedúra eredményességében, annak lefolytatása helyett gyors eredményre törekedett. Megtehette, hisz IV. Ince pápa egyik bullája feljogosította a rendes és rendkívüli kínvallatás elrendelésére, egyszersmind szabad kezet adott az inkvizítor számára. A Szent Hivatal embere tehát betegesörömmel turkálhatott a kínzóeszközök között, ám a pápai rendelkezés szerint személyesen nem lehetett jelen a vallatáson, mert a véres eljárás puszta látványától maga is tisztátalanná válik. Mon-

dani sem kell, hogy a bulla eme rendelkezése korántsem volt a buzgó inkvizítorok kedvére való, hisz elviekben súlyos technikai akadályt gördített a hatékony kihallgatás útjába. A „lelkek megmentésén" fáradozó papok oly sokat panaszkodtak eme rendelkezés felett, hogy IV. Sándor pápa 1526-ban hivatalosan is kiskaput nyitott számukra: Isten földi helytartója, a Szentszék első embere lehetőséget adott rá, hogy az inkvizítorok felmentsék egymást az általuk elkövetett szabályszegések terhe alól. Innentől kezdve a pápai megbízottakat – kik már korábban is kijátszották eme rendelkezést – semmiféle megkötés nem akadályozta visszataszító praktikáik űzésében oly módon, oly eszközöket igénybe véve vezethették le a kínvallatásokat, miként azt kedvük megkívánta – legfeljebb utólag egy másik pápai megbízott felmentéséért folyamodtak, melyet bizonyosan meg is kaptak. Mindezek tükrében nem vitás, hogy kegyetlenség dolgában az aberrált elméjű inkvizítor versenyre kelhetett volna akár a történelem legsötétebb zsarnokaival is: a pápától eredő hatalma birtokában élet és halál uraként rendelkezett az eljárás alanya felett, lett volt az beidézett tanú, avagy rosszakarók által hírbe hozott vádlott.

A kínvallatás szabályos menetrend szerint zajlott. Az eretnekséggel gyanúsított személyt, avagy makacsul hallgató tanút először is levezették a kínzókamrába. A halálszagú, vérfoltok által tarkított, rémisztő gépezetekkel és instrumentumokkal telirakott terem puszta látványa önnön magában is sokkolhatta az eljárás szenvedő alanyát, ki nem egy esetben reszketve rogyott össze, és kegyelemért könyörögve tett

olyan vallomást, amelyet az inkvizítor éppen kívánatosnak tartott. Mégis, dőreség volna azt hinni, hogy a Szentszék lélekmentő tevékenységének buzgó harcosa ezekben az esetekben mellőzte volna a tortúrát: ha másért nem, hát azért vonatta kínpadra az áldozatot, hogy az mennél több bűntársat nevezzen meg, s ezáltal kiterjessze a gyanúsítottak körét, új feladatokat adván a pápai megbízott számára. Ha a kínzókamra puszta bemutatása nem hozta volna meg a kívánatosnak tartott eredményt, úgy a hóhér holmi pokolbéli idegenvezetőként avatta be a gyanúsítottat a förtelmes eszközök működésének titkaiban: a kínvallatás sokat tapasztalt mestere egymás után vette elő az alvadt vérrel szennyezett eszközöket, elmagyarázván működésüket, hosszasan ecsetleve az általuk fakasztott fájdalom természetét. Ezután az inkvizítor figyelmeztette az eljárás alá vont személyt, hogy az ismertetett módozatok által fogják megkínozni, hacsak nem tesz vallomást, és nem ismeri be bűneit. Gyakorta ennyi is elég volt hozzá, hogy szóra fakassza a makacs tanút vagy vádlottat, ki a kínzóeszközöktől elrettenvén élt a beismerés lehetőségével, hogy ily módon mentse irháját. Nem kell hozzá szokatlanul élénk fantázia, hogy belássa az olvasó, mily elrettentő erővel bírhattak a hóhér által bemutatott instrumentumok, ha a vádlott inkább vallomást tett, és vállalta a reá rótt rendes büntetést – annak tudatában, hogy beismerése akár máglyára is vezetheti őt –, mintsem inkább a kínzókamra gyötrelmeit vette volna magára.

Azok, kik szilárd meggyőződésüktől vezettetve elutasították a pokoli színjátékban való tevőleges részvételt, és továbbra is kitartottak a tagadás mel-

lett, páratlan kínokkal kényszerültek szembesülni. Az áldozatokat először is levetkeztették, gyakorta mezítelenre, máskor csak egy inget hagyva rajtuk. Az első kínzószerkezet, melyet a hóhér a vallatóra fogott személlyel szemben alkalmazott, a csiga volt: technikai szempontból roppant primitív, ám felettébb hatékony eszköz, amely elborzasztó gyötrelmeket okozott, és maradandó sérüléseket idézhetett elő. A csiga maga egy mennyezetre erősített alkalmatosság volt, melyen kötelet vezettek át a kötelet a vallatás alá vont személy háta mögött összekötözött kezeire hurkolták, majd az áldozatot felhúzták. A hirtelen rántástól a kínvallatás alá vont személy vállizületei rögvest kificamodtak, és testének súlya a sérült izületekre nehezedett, amely borzalmas kínokat okozott számára. A vádlott (vagy tanú) az inkvizítor számra tetszőleges ideig függött így, kínjai pedig percről-percre fokozódtak: az érzékeny izületi szalagok a terhelés hatására megnyúltak, a csontvégek egymástól eltávolodtak, az izületek pedig szétfeszültek – a szerencsétlen áldozat égő, feszítő fájdalmat érzett vállaiban, mintha karjait lassan, nagy erővel szakítanák ki testéből. Miközben a tortúra alá vont személy senyvedett, az inkvizítorok többnyire imádkoztak, a hóhérok pedig ettek-ittak, kártyáztak, beszélgettek, tudomást sem véve a csigára függesztett személy nyögéséről és szenvedéseiről. Ha megelégelték a passzív kínzást, úgy hirtelen kioldották a köteleket, hogy a vádlott teste alázuhant, majd újból felhúzták, és szenvedései elölről kezdődtek. A hirtelen leeresztés-felvonás további terheléssel sújtotta a váll izületeit, illetve a könyök, és a csukló izületeit,

miként a természetellenes anatómiai pozícióba kényszerített csontokra is komoly erőhatást gyakorolt. Ha a vádlott szenvedései kellően intenzívek voltak, úgy az inkvizítor a megkínzott személy elébe állt,és felszólította, hogy tegyen vallomást, és nevezze meg bűntársait. Abban az esetben, ha a szerencsétlen flótás továbbra is hallgatott – nem volt mit mondania, avagy ellenszegült a kínzásnak –, a hóhérok folytatták a szadista procedúrát, sőt, a kívánt hatás elérése végett még fokozták is azt. A terhelés növelésére alkalmazott, vasból öntött golyók általánosan használt kínzóeszközöknek számítottak: a 10-20-30 kilogrammos alkalmatosságokat a vádlott lábaira függesztették, majd újból felhúzták a testet. Ily módon fokozták a vállizületre, a csuklóra, a könyökreés a kar csontjaira nehezedő feszítőerőt. Ha a tortúra alá vont személy továbbra is hallgatott, makacsságával könnyedén felharagíthatta az inkvizítort, aki újabb és újabb, nehezebb és nehezebb súlyok felhelyezését parancsolta. A jelentős súllyal ellátott testet ezután tovább lógatták, majd váratlanul leeresztették, és ismét felvonták. Ha mindez nem használt, kiegészítésképpen a hóhér vagy segédje korbácsot ragadott, és azzal ütötte a magatehetetlen testet. Makacsabb vádlottal avagy tanúval szembekerülvén a hóhérmester akár 100-200 ütést is reámért áldozatára, amely önmagában is rettenetes tortúrát jelentett, s bőséggel elégséges lett volna egy átlagos akaraterővel rendelkező személy által kifejthető mentális ellenállás megtörésére. A korbácsütések nyomán felszakadt az áldozat bőre, szétroncsolódtak a hát izmai, akár a gerincoszlop, vagy a lapockák is

világra kerültek, az ütlegelést pedig heves vérzés kísérte. Megesett, hogy a vádlott elájult a vérveszteségtől és a csigán való feszítéstől. Ekkor a hóhér hideg vizet locsolt testére, vagy más módon zavarta fel a magatehetetlen nyomorultat. A kínvallatás ezen foka hosszú órákon át is eltarthatott, a hosszadalmas eljárás eredményeképpen a tortúra alá vont személy vállizülete elroncsolódott, vállai kificamodtak, gyakorta karcsontjai is eltörtek. A szadista kínzás tehát nem csupán viselhetetlen fájdalmakat okozott, de maradandó sérüléseket is eredményezett: ha az áldozat szerencsésen túlélte a kínkamrát és az inkvizíciós eljárást, úgy életére megnyomorodott, hisz a korabeli orvosi tudás nem gyógyíthatta sérüléseit.

Ha a vádlott a csigás tortúra után sem tett kimerítő vallomást, avagy nem volt hajlamos megnevezni (gyakorta nem is létezett) bűntársait, úgy a kínzás új eszközök által folytatódott. A súlyosan sérült személyt levették a kötélről, és „élesre fent fokú létrára", vagyis kínpadra helyezték. A szögekkel és más éles fémeszközökkel ellátott kínpadra fektetett személy kezeités lábait megkötözték, majd testét nyújtani kezdték. Így a kar és a váll csigás tortúra által elroncsolt izület és csontjai tovább roncsolódtak, a gerincoszlopra viselhetetlen feszítés nehezedett, miként a lábak izületei is szétválhattak – nem kérdéses, hogy az órák óta szenvedő, agyonkínzott áldozat számára mily fájdalmakat okozhatott ez a bestiális eljárás.

Ha a tortúra alá vont személy ezt a fokozatot is elviselte, úgy újabb, minden korábbinál rettenetesebb kínzással kellett szembesülnie: a szoros gúzs és a nyújtópad után rendszerint a víztortúra következett.

A vízzel való kínoztatás meglehetősen egyszerű, ám hatékony módozata a kínvallatásnak, melyet számos korszakban és széles körben, több változatban is alkalmaztak. Maga a módszer pofonegyszerű, hisz a hóhér voltaképpen mást sem tett, mint ivásra kényszerítette a megkötözött áldozatot. Meglehet, az első kortyok még jól is estek az agyonkínzott, kiszomjaztatott szerencsétlennek – ám a rákövetkező tízegynéhány liter folyadék már a kínok kínjával sújtotta a nyomorultat. Az egyszerűbb módozat szerint a hóhér egy alján kicsiny lyukkal ellátott korsót merített meg a vízzel tele hordóban, majd ujjával fogta be a rést. A különlegesen preparált ivóalkalmatosságot a vádlott szája fölé helyezte, majd ujját levette a résről, és a folyadékot a vallatott személy szájüregébe csorgatta. Ha az áldozat makacskodott, és nem volt hajlandó meginni a vizet – amint az rendszerint történt –, a hóhér vasból készült terpesszel feszítette szét száját, orrát pedig befogta, így kényszerítette nyelésre. Más esetben tölcsért feszítettek a vallatott szájába, és abba locsolták a folyadékot, így a nagy mennyiségű víz akadálytalanul áramolhatott a gyomor felé. Megesett, hogy rafináltabb módon juttatták az áldozat szervezetébe a kívánt mennyiségű folyadékot: rongyot tömtek szájába, és kis sugárban folyatták rá a vizet. A megkínzott személy szájüregét kitöltötte a nedvességtől megdagadó matéria, így kénytelen volt nyelni és nyelni a reá csorgatott vizet. A kínokat csak fokozta, hogy az elnehezedő vászon egyre lejjebb csúszott a torokban, s elérte a garatot, így nehezítette a légzést, egyszersmind okozott leküzdhetetlen hányingert. A nyelőcső a durva anyag

folyamatos ingerlése és a fokozódó légszomjjal súlyosbított szakadatlan öklendezés okán bevérzett, a kiserkent vér pedig tovább fokozta a vádlott kínjait. Megint más esetben a rongyot nem pusztán a szájüregbe gyömöszölték be, hanem az arcot és a nyakat is körbetekerték vele, így okoztak a tortúra előre haladtával egyre súlyosbodó légzési zavarokat.

Zajlott bármely módozat szerint, a víztortúra borzalmas kínjait kevesen állhatták ki. Mivel a víz le nem nyelése fulladást idézett volna elő, működésbe lépett a szervezet feltétlen reflexe, és a kínpadra vont személy akarata ellenére is lenyelte, illetve félrenyelte a folyadékot. Az áldozat, ki rendszerint ekkor már hetek, vagy akár hónapok óta senyvedett

a börtönben, nem kapott elegendő élelmet, melynek következtében gyomra összehúzódott. A csökkent térfogatú gyomrot gyorsan szétfeszítette a leerőltetett vízmennyiség, így az eretnekséggel vádolt személy belső szerve felpuffadt, a gyomorfal pedig szakadásáig feszült. A duzzadó gyomor nyomást gyakorolt a belekre, a májra és a hasüreg egyéb szerveire, amelyek minden egyes korty víz után jobban fájtak. A hasüreg a fokozódó feszítéstől egyetlen hatalmas fájdalomgóccá változott, a vádlott számára minden egyes légvétel, minden egyes mozdulat, minden egyes érintés iszonyú kínokat okozott. Megesett, hogy a hóhérok, hogy fokozzák a tortúrát, ütlegelték a víztől kétszeresére-háromszorosára duzzadt hasat. Ám ha így tettek, körültekintően kellett eljárniuk, hisz egy erősebb ütéstől a gyomor megrepedhetett, amely az áldozat kínokban teljes halálát vonta magával – a tortúra célja pedig nem a vádlott megölése, hanem az eretnekséget bizonyító vallomás kicsikarása volt. Az erőszakos itatás azonban nem csak a hasüregben idézett elő rettenetes roncsolásokat és egyéb károkat, de pokoli hatása az emberi test egyéb részeire is kiterjedt. Mivel a nagy mennyiségű vizet nem tudta befogadni a gyomor, az visszafojt a nyelőcsőbe, majd a szájüregbe. A fuladozó vádlott, mikor a vizet próbálta torkán leerőltetni, rendszerint félrenyelt, és nagy mennyiségű folyadék került tüdejébe, amely tovább nehezítette a légvételt, és súlyosbította szenvedéseit. Az áldozatnak nem pusztán hasa, de feje is megdagadt: *„arca olyan lett, mint valami hatalmas hólyag, és a szemei kidülledtek"* – nyilatkozta egy tanú, ki végig jelen

volt egy vallatáson. A rettenetes terhelés és a légszomj hatására a vádlott nem egyszer elájult. Ilyenkor magához térítették, kiöklendeztették vele a benyelt vizet – majd elölről kezdték a tortúrát.

Megtörhetetlen akaratú, hitében szilárd ember lehetett, ki elviselte a rettenetes tortúrát, s nem vállalta fel az enyhüléssel kecsegtető vallomás megtételét. Ám a kínpadra vont személyek java (érthető módon) inkább hamis vallomást tett, és igennel felelt az inkvizítor valamennyi kérdésére, mintsem tovább viselje a viselhetetlen szenvedéseket – legfeljebb utóbb, a zárkában visszavonta az erőszakkal kicsikart beismerést.

Az esetben, ha a víztortúra sem hozott eredményt, az inkvizítor elvetette a „könyörületesebb" módszereket, és a kínvallatás az utolsó fázisába lépett. A Szent Hivatal megbízottja nem maradhatott eredmény nélkül, hisz feladata a vádlott bűnösségének bizonyítása volt – és semmiféle eszköztől nem riadt vissza, amely hasznára lehetett célja elérésében.

A kínvallatás következő szakaszában a víz szerepét különböző tüzes instrumentumok, fogók és kampók vették át. A hóhér parázson izzította fel ezeket az eszközöket, s miután a vasak a kívánt mértékben felhevültek, folytatta a vallatást. Az izzó fogókat először a vádlott testéhez érintette, gondosan ügyelve rá, hogy az ellenállóbb, kevésbé érzékeny részeknél kezdjen munkához, s fokozatosan haladjon az érzékenyebb területek felé. Az izzó vas érintése nyomán a bőr és az izomszövet megégett és elroncsolódott, a vádlott haja és testszőrzete lángra kapott, perzselt hús borzalmas bűze lepte be a kínzókamrát,

hogy a nagyméltóságú inkvizítorok a vallatás végeztével alig győzték lemosni magukról az átható szagot. A Szent Hivatal megbízottja közben több ízben is vallomástételre szólította fel az áldozatot, utasítva, hogy ismerje el eretnekségét, és nevezze meg azon személyeket, kikkel együtt vétkezett. Ha a vas általi sütögetés sem vezetett eredményre, úgy a hóhér instrumentumot váltott, és feltüzesített fogóval látott újfent munkához. Az izzó fogókkal darabokat tépett ki az áldozat testéből, combjaiból, karjaiból, mellkasából, míg az eszméletét vesztette. Amikor a megkínzott személy ereje már elfogyott, és a tortúrát nem bírván elájult, a hóhér fellocsolta, vagy egyéb módszerekkel térítette magához, hogy folytathassa az eljárást. Számos eszköz állt rendelkezésére: a vádlott körmeit fogókkal téphette le, vagy éppenséggel verethetett feltüzesített szegeket körmei alá.

Magától értetődő módon a fent ismertetett eljárás korántsem vonultatta fel a Szent Hivatal megbízottjai által alkalmazott bestiális eszközök teljes tárházát, a leírt procedúra egy volt a gyakorta alkalmazottak közül. Az inkvizítorok számos egyéb módszerét ismerték a kínvallatásnak, szakmai tudásokat pedig nagy buzgalommal, szüntelenül bővítették és csiszolgatták, az új leleményeket pedig nagy büszkeséggel osztották meg egymás között, hogy ily módon is támogassák társaik lelkek megmentése terén tanúsított erőfeszítéseit, és fokozzák a Szent Hivatal tevékenységének hatékonyságát.

Az inkvizítor által alkalmazható tortúrára számos előírás vonatkozott, ám ezen megkötéseket vagy kijátszottak, vagy egyszerűen semmibe vettek a

pápai megbízottak. Nem elhanyagolható körülmény, hogy a „lelkek megmentésére" felesküdött pap bárkit megkínoztathatott: nem pusztán a vádlottak, de a tanúk is ki voltak téve a tortúrának. Életkor tekintetében nemkülönben megengedően nyilatkoztak a hivatalos előírások, hisz a serdülő korú gyermektől a reszketeg aggastyánig bárki kínvallatás alá vonható volt. A tortúrára fogható személyek alsó életkorát a pápai rendelet 14 évben határozta meg, ám nem egyszer megesett, hogy ifjabb fiúkat és leányokat fogtak vallatóra. Utóbbiak kiváltképpen akkor kerültek kiszolgáltatott helyzetbe, ha boszorkánysággal vádolták őket: ily esetekben akár a 9-10 éves gyermekeket is megkínozták, hogy ily módon csikarjanak ki belőlük beismerő vallomást. Felső korhatárt nem említettek a dokumentumok, miként a terhes nőket, a szoptatós anyákat és a betegeket sem illették könyörülettel. Minden felnőtt és gyermek, aki csak élt és mozgott, gyanús volt az inkvizítor számára azon személyeket pedig, kik a pápai megbízott gyanúja szerint az eretnekség bűnébe estek, avagy tanúként szolgálhattak értékes információval az ilyesféle ügyek kivizsgálása során, az inkvizítor saját – józannak a legkevésbé sem nevezhető – belátása szerint kínoztathatott. Az egyházi rendelkezések szerint az adott személy ellen csak egyetlen alkalommal volt szabadott tortúrát alkalmazni, ám miután egyetlen kínvallatás nem minden esetben hozta meg a vágyott eredményt (főként, ha a vádlott később visszavonta erőszak által kicsikart vallomását), az inkvizítorok újabb aljas cselt fundáltak ki: hivatalosan nem fejezték be a kínvallatást, hanem szükség esetén

felfüggesztették azt. A tortúrát akkor rekesztették be, ha az áldozat elvesztette eszméletét, a fájdalomtól megőrülvén képtelenné vált a normális kommunikációra, avagy a kínzásokról közvetlen életveszélybe került majd néhány nap, esetleg hét várakozás után elölről kezdte a könyörtelen eljárást, s tette ezt mindaddig, míg megszületett a kívánt beismerés, avagy bizonyosságot nem nyert a vádlott ártatlansága. Ennek ellenére is gyakorta megesett, hogy a vallatásra fogott tanú, avagy vádlott még a kínzókamrában kiszenvedett, s visszaadta lelkét a teremtőnek – ilyen esetben az eljárás sikertelennek bizonyult. Így az inkvizítorokügyeltek rá, hogy a vallatóra fogott személyt ne érje halálos bántás, hanem a lehető legnagyobb kínok okozása mellett is életben maradjon, amely törekvésüket a hóhér kiterjedt szakértelme támogatta. A fogság és a senyvedés pedig jócskán elhúzódhatott, így a kínvallatásra is számos esetben sor kerülhetett: megvárták, míg az áldozat felépül az elszenvedett sérülésekből, ésújból a hóhér elé vitték, hogy vallomást csikarjanak ki belőle. Az eljárás alá vont személyek közül akadtak, kik éveket raboskodtak szűk, sötét és mocskos tömlöcökben, és időről-időre újabb és újabb kínvallatásokon estek át. A felfüggesztett és újrakezdett tortúrák sorozata egészen addig tartott, míg a vádlott használható vallomást nem tett, vagy a sérülések, a börtönben dúló járványok avagy a nélkülözés okán el nem halálozott, esetleg be nem bizonyosodott ártatlansága, és szabadon nem bocsáttatott.

A Szent Hivatal Magyarország területén való ténykedéséről kevés közvetlen feljegyzés maradt

fenn. Cáfolhatatlan tény, hogy a történelmi Magyarország területén az inkvizíció korántsem folytatott oly kiterjedt tevékenységet, mint Spanyolországban, Franciahonban vagy Itáliában, hisz hazánkban elfogadott volt a protestáns vallás gyakorlása, miként görögkeleti vallásúak is akadtak szép számban, tehát a központi hatalom jóval nagyobb toleranciát tanúsított a nem katolikus felekezetek iránt. Emellett országunk nem ápolt oly szoros kapcsolatot a Szentszékkel, mint számos más európai hatalom, így királyaink és a pápa közti együttműködés korántsem volt oly intenzív, mint egyéb birodalmakban. Nem utolsó sorban a Szent Hivatal által vizsgált eretnekmozgalmak többnyire erőteljes politikai háttérrel bírtak, és nem egy ízben az uralkodó személye, egyéb egyházi vagy világi hatalmasságok ellenében szőttek összeesküvéseket – hazánkban pedig lázadás ily módozata nem volt szélesebb körben elterjedt. Így esett, hogy az inkvizíció tevékenysége Magyarországon jóval lanyhább volt, és a pápai megbízottak nem gyakoroltak oly átfogó fellépést, miként (a példa kedvéért) azt Spanyolországban vagy Franciaországban tették. Ennek ellenére az inkvizíció, ha kevésbé domináns módon is, de jelen volt Magyarországon, és folytatott eljárásokat. Tudni, hogy számos esetben felléptek a flagellánsok ellenében, közvetlen módon utal erre a X. Gergely pápa által kibocsátott bulla, amely felszólította a pécsi püspökséget, hogy szervezzenek inkvizíciós eljárásokat az eretnekek ellenében. A pápa, szándéka komolyságát bizonyítandó, legátust menesztett Magyarországra, kinek feladata a déli területeken burjánzó eretnekmozgalmak elleni fellépés volt. A rákövetkező években számos egyházellenes mozgalom szökkent szárba Pozsega és Valkó megyékben, Boszniában és a macsói bánságban, az eretnekek elleni harc céljából pedig több domonkosrendi, illetve ferences kolostort alapítottak (az inkvizíciós eljárásokat leginkább eme két szerzetesrend tagjai folytatták le). A XIV. században fogant pápai források már gyakorta szóltak magyarországi eretnekmozgalmakról, melyek letörése a Szentszék érdekeinek oltalmazása végett szükségszerű volt. Egyebek mellett a pápa felkérte Károly Róbert magyar királyt, hogy támogassa az eretnekek elleni harcot megvívni hivatott rendeket, a domonkosrendiek magyarországi főnökét pedig arra szólította fel, hogy nevezzen ki inkvizítorokat. A század végén a Szentszék már ugyancsak sürgette a valdens eretnekekkel szembeni fellépést, amely küzdelemben a Magyarországon ténykedő inkvizítorok is részt vettek. A soproni valdensekkel szemben 1401-ben hirdettek ítéletet: nem lehet kérdéses, hogy az eljárásban a pápai inkvizítorok is részt vettek, kiváltképpen, hisz maga a soproni püspök kérte a Szentszék ez irányú segítségét.

A huszita háborúk végeztével a magyar nemesség a pápához fordult, arra kérvén, hogy a sok eretnek miatt küldjön inkvizítort az országba. A Szentszék Marchiai Jakab atyát menesztette a feladat végrehajtására, ki korábban Kapisztrán János mellett tűnt fel inkvizítori minőségben. A híresen kegyetlen ferences szerzetes először a Tiszántúlon, majd a váradi egyházmegyékben, végül pedig Erdélyben üldözte az eretnek mozgalmakat, s bár nem maradtak fent

hiteles feljegyzések az általa lefolytatott eljárásokról, a magyarországi püspökök sorozatos elismerései arra utalnak, hogy Jakab atya ugyancsak kirívó buzgalommal végezhette feladatát. *„Az eretnek tanokat isten igéjével és más alkalmas eszközzel kiirtotta Jakab, s hirdetőiket méltó büntetéssel sújtván megtörte..."* – szól az idevágó feljegyzések egyike, a „méltó büntetés" általi „megtöretés" pedig nemigen jelenthet mást, mint tortúrát és kínoztatásokat. A papság, a főurak és a civil társadalom java azonban korántsem támogatta Jakab atya véres hadjáratát, számos esetben ellene szegültek, s még az is megesett, hogy a felháborodott lakosság kimentette a máglyahalálra szánt elítélteket, és alaposan megkergette a pápai inkvizítort – ki később büszkén vallotta, hogy az Úr védelme óvta meg őt a körötte áskálódó, életére törő eretnekek erőszakos ármányaitól.

LEFEJEZÉS: A VÉGREHAJTÁS CEREMÓNIÁJA ÉS ANNAK ESZKÖZEI

A fővesztés mint halálbüntetési forma valamennyi történelmi korban és valamennyi civilizációban jelen volt: Ázsia területén éppúgy alkalmazták a megtorlás eme formáját, mint a Római Birodalomban korai keresztény szenteket éppúgy megöltek ily módon, mint japán hadifogságba esett nyugati hadifoglyokat a második világháború éveiben. Viszonylag gyorsan és könnyedén, csekély tárgyi feltételek

mellett végrehajtható, mégis elrettentő hatású kivégzési forma ez, amely hosszú évszázadokon át foglalt el kiemelt helyet a keletiés a nyugati büntetőjog által alkalmazott megtorlóeszközök között, s egyes országokban még napjainkban is dívik gyakorlása.

A középkori Magyarországon a lefejezés a halálbüntetés leginkább elterjedt módozata volt, amely az akasztás mellett még a 19. század elején is alkalmazásban állott, s jelentőségét híven mutatja, hogy még az ítélkezésre való jogosultságot is a nyakazás végrehajtásához szükséges eszközök legfontosabbikáról nevezték el (pallosjog). Amint a kifejezés is mutatja, a lefejezés a törvénykezési hatalommal felruházott települések legfontosabb megtorlóeszközei közt szerepelt, amelyet az adott bíráskodási szokásoktól függően számos bűncselekmény ellenében alkalmaztak. A helyi törvényhozók és törvényalkalmazók szigorától függően fővesztés járt homoszexuális aktus gyakorlásáért, bigámiáért, méregkeverésért, házasságtörésért, erőszakos bűncselekményekért, paráznaságért, tolvajlásért, vagy akár káromkodásért is, miként a jóval csúfosabb, kínokban teljesebb halálbüntetésre ítéltekkel szemben is alkalmazták a kegyelem kifejeződéseként – semmiképpen sem mondhatni hát, hogy a középkori Magyarországon hiány mutatkozott volna a nyilvánosság előtt végrehajtott lefejezéseket tekintve.

A fővételhez két különböző eszközt használtak a történelmi Magyarország területén: a hóhérpallost, illetve a hóhérbárdot. Az ítéletvégrehajtó hatalmi jelvénye s legfőbb munkaeszköze, a pallos a két kézzel forgatott, lóra való pallossal állott közeli rokon-

ságban. Ennek megfelelően széles és szálegyenes pengéjű, tompa hegyű, súlyos alkalmatosság volt, melynek kezelése markos férfiembert, nemkülönben komoly tapasztalatot kívánt. A pallos pengéje úgy került kialakításra, hogy mennél nagyobb vágóerő lakozzék az instrumentumban, hisz ezt a fegyvert szúrásra nem, csakis vágásra használták. A penge a hóhér tulajdonát képezte, ritkább esetekben a város birtokolta. Ha sajátja volt, úgy az ítéletvégrehajtó jobb oldalán viselhette a fegyvert, ám utóbbi esetben csak a kivégzések alkalmával vették elő, máskor elzárva őrizték. A jó minőségű kovácsmunkát mindig nagy becsben tartották, az ilyesféle instrumentum atyáról fiúra hagyományozódott, ám ennek ellenére sem lehetett korlátozás nélkül használni. A hiedelem szerint ugyanis egy hóhérpallossal legfeljebb száz fejet lehetett lecsapni, s ha az instrumentum már száz kivégzésen teljesített, úgy el kellett ásni,és többé soha nem szabadott újból elővenni – a babona szerint az ilyetén pallos oly sok vért fakasztott, hogy nem pusztán a bűnösökre, de az ártatlanokra is veszélyt jelentett volna. A jó minőségű pallosokat gyakorta díszítették, kiváltképpen nagy keletje volt a kivégzési jelenetet ábrázoló véseteknek, melyek a penge keresztvas felőli részét ékítették.

A pallos általi lefejezés biztos kezet igénylő, egyszersmind felettébb véres procedúra volt. A vérpadra vezetett, megkötözött elítéltet a helyi szokások szerint vagy letérdeltették, vagy székre ültették. A gúzsbakötés alól csak a nemesek mentesülhettek, kiket sem a hóhér keze, sem a durva kötél nem illethetett: a hagyomány szerint feltételezték, hogy az

uraságok és az úrhölgyek nem fogják végső kétségbeesésükben megzavarni, vagy akár ellehetetleníteni az ítéletvégrehajtó munkáját, ezért nekik rezzenéstelenül, egyenesen ülve kellett várniuk a pallost. Ellenben a közembereket, midőn székre ültetve végezték ki, szorosan az alkalmatossághoz kötözték, ily módon véve elejét a kellemetlen meglepetéseknek. Mindezek ellenére megeshetett, hogy az áldozat nem kívánt hatékony aszszisztenciát nyújtani önnön kivégzéséhez, és megpróbálta fejét elrántani a hóhérpallos elől – az ilyesféle makrancos viselkedés azonban csak további kínokat és nehézségeket eredményezett. Azéles eszköz ugyanis, ha rossz helyen érte a testet, irtózatos sebeket ejtett a vállon, a nyakon, avagy a koponyán, melyek által az elítélt gyors halál helyett rettenetes kínszenvedésekben részesülhetett a hóhér pedig, kitől az ítélet makulátlan végrehajtását várták el, csúfosan megszégyenült. Az áldozat ellenkezése kiváltképpen komoly gondokat okozhatott, ha az elítélt nemesi származású volt, hisz ez esetben megkötözni sem volt szabad őt, arra pedig, hogy nyugodtan viseli a lenyakazást, semmiféle garancia nem kínálkozott. Valószínű, hogy az ilyen és hasonló kellemetlenségek miatt kötötték be a halálraítélt szemét, hisz ha nem látta a hóhér mozdulatait, úgy nem tudott idejekorán reagálni. A hóhér tehát a véres eljárás nyitányaként a székhez rögzítette az elítéltet, szemét kendővel bekötötte, majd szabaddá tette a vágás területét. Sem ruha, sem haj nem állhatott a penge útjába, hisz fennállt annak a veszélye, hogy a pallos megcsúszik, és utat téveszt – ez esetben pedig a levágásra ítélt kobak továbbra is

az elítélt nyakán maradt volna. (A pallos szabad útjának biztosítása különösen kényes kritérium volt a pontos vágás kivitelezhetőségét tekintve. Nem Magyarország területén, hanem külhonban esett meg az a meglehetősen abszurd történet, mikor is a hóhér pallosa megcsúszott, és az elítélt feje helyett fejének búbját nyisszantotta le a penge. Ezt látván az elítélt egyik hozzátartozója éktelen haragra gerjedt, felrohant az emelvényre, hangosan szidalmazta a megilletődött hóhérmestert, miközben kioldozta az áldozatot, mondván: a végrehajtás megtörtént, ám a végrehajtó elvétette a procedúrát. A vakmerő rokon letámogatta az emelvényről a sérültet, majd hazavitte, és sebesüléséből kigyógyította – a botrányos eset után a hóhért állásából elcsapták, míg a fővesztésre ítélt férfi kegyelmet kapott.)

Miután a hóhér szabaddá tette a kritikus területet, pallosát a nyakhoz illesztette, majd magasba emelte az instrumentumot, és lesújtott: ha precízen járt el, úgy az éles penge gond nélkül szelte át a nyakat, s a fej aláhullott. Élénkvörös vér spriccelt fel a nyaki verőérből, amely gyorsan ellepte a torzót, a szék támláját, illetve a test környékét. Ezután a hóhér a véres pallost az elítélt ruhájába törölte, s visszatette azt hüvelyébe. Majd kötelessége szerint a városi tanács tagjaihoz fordult, s megkérdezte, elégedettek-e a végrehajtás lebonyolításával – hisz fizetségét csak az esetben kaphatta meg, ha a hatalom képviselői kielégítőnek tartották az általa végzett munka minőségét.

A fővétel másik instrumentuma a hóhérbárd volt. Eme eszközt ritkábban alkalmazták, mivel használata nehézkesebb volt a pallos forgatásánál, a

fegyver vágóereje csekélyebb volt, s az ívelt kialakítású fej okán a bárd könnyebben félrecsúszhatott, mint az egyenes penge. A tíz-tizenkét kilogramm

súlyú, közepes hosszúságú nyéllel ellátott bakóbárd megfelelő alkalmazása csak úgy volt lehetséges, ha az elítélt fejét megfelelően kialakított, a nyak számára hornyosra faragott tőkére helyezték. A legjelentősebb város, ahol a hivatásos hóhér pallos helyett bárdot forgatott, Pozsony volt. Az ország egyéb településein inkább a hagyományos vágófegyver alkalmazása dívott.

A lefejezés menetét, illetve a halálbüntetés különböző súlyosbított módozatainak elrendelését példázza a Thököly Imre által vezetett felkelés leverése után végrehajtott megtorlássorozat. A magyar nemesurak birtokaira áhítozó hatalom koncepciós pereket folytatott le, melyeket az Eperjesen felállított vértörvényszék tárgyalt, s melyek java halálbüntetés kihirdetésével végződött. A Habsburg-hatalom ellenébe kelt, illetve a Lipót császár és fő megbízottja, a nápolyi származású Caraffa tábornok által nemkívánatosnak tartott személyeket megcsonkították, lefejezték, majd felnégyelték, tehát jellegénél fogva megbecstelenítő, halmozott büntetéseket hajtottak végre az áldozatokon. A mészárszék retteneteit így örökítették meg: „*Mindenekelőtt a jobb kezüket – amelyet szándékukban állt, úgymond, törvényes királyukra emelni – szíjazták a tőkéhez; azokra csapott le először a bakó. A fejeket a tábori hóhér metszette le, a tetemek fölnégyelése a városi hóhér és szolgái feladata volt. A belek egy része – hanyagságból vagy készakarva? – sok vérrel borítva a vérpadon maradt s az elítélteknek felfüggesztés végett való kiszállítása után a szomszéd kutyája falta fel őket. A vért pedig, akárcsak a vágóhídon, azon és a következő napon kutyák nyaldosták; s azt, amely a vérpad alá folyt le, piszkos disznók gyalázták meg.*" Az eljárás könyörtelenségét jól mutatja, hogy azon személyek tetemeit is felnégyelték, kik már nem léphettek ki a vérpadra, mivel a kínzókamrában holtak el sorozatos gyötrések által. A darabokra vágott testeket a város kapujában, illetve a város körül futó utak mentén tették közszemlére, hogy az utazók lássák, miként járnak azok, kik

megtagadják a császár akaratát, és Habsburg Lipót ellenében ragadtak fegyvert. Az eperjesi vértörvényszék működése és a testület által hozott ítéletek tisztán mutatják, hogy a törvényalkotók és törvényalkalmazók mindig azon személyeket sújtották a legszigorúbb és leginkább megalázó büntetésekkel, kik a fennálló hatalmi rendszert támadták.

Az eperjesi vértörvényszék becstelen, vértől csatakos munkáját korántsem kísérte hangos üdvrivalgás, ám a közbűntényes gonosztevők kivégzése gyakorta torkollott népünnepélybe: a végrehajtáson képviseltette magát a bírák testülete és a városi elöljárók csoportja, még a szabad polgárok, illetve a környéken élő jobbágyok közül is sokan összetódultak, hogy megtekinthessék a hátborzongató, véres látványosságot. A hatalom számára a tömegek részvétele éppenséggel kívánatosnak volt mondható, hiszen mennél többen voltak tanúi az ítélet végrehajtásának, annál nagyobb volt az ítélet demonstratív hatása. Hogy a ceremónia drámaiságát fokozzák, a pallos általi nyakazást dobpergéssel kísérték, s igyekeztek kitolni a szertartás időtartamát – hisz maga a fővétel sebes tempójú, szemmel alig követhető történés volt. Mindezek ellenére a nyakazás gyors lefolyásánál fogva emberséges büntetésnek számított, mivel az elítéltet oly sok más büntetési módozattal szemben nem tette ki hosszadalmas kínoknak. Ezért a lefejezést a „kevésbé súlyos" bűncselekmények megtorlására alkalmazták, vagy abban az esetben, ha a bűnt elkövető személy kegyelemben részesült – s be kell látni, hogy az oly gyakorta kihirdetett máglyahalállal vagy kerékbetöréssel szemben a halálbüntetés eme formá-

ja jóval humánusabbnak volt mondható. (Sokan akadtak, kik kétségbe vonták az elterjedt nézetet, miszerint a fővétel azonnali halált okoz. A kétkedők szerint az agy vérkeringése nem áll le rögvest a fej lemetszése után, hanem az agy érzékeli a körötte lévő világot, így néhány percen át még élőnek mondható. Egy francia orvos számos esetben kísérletezett frissen lemetszett fejekkel, s állítása szerint megdöbbenve tapasztalta, hogy a testről eltávolított fejek bizonyos esetekben reagáltak a külvilág ingereire: midőn az áldozat nevét kiáltotta a guillotine környékén vizsgálódó doktor, a szem kinyílt.)

A lefejezés évszázadokon át képezte a magyar büntetőjog részét, s az ország teljes területén alkalmazásban állott. A városok pallosjoga egészen 1872-ig kitartott, csak ezután született meg a központosított ítélkezés intézménye, s zajlott le egy homologizációs folyamat, amelynek célja a büntetések és a megtorlások kérdésének teljes körű rendezése volt (korábban más és más bűnökért más és más súlyú büntetéseket mértek ki, attól függően, hogy hol ítélkeztek). A pallossal való kivégzés korábban oly széles körben gyakorolt szokása ekkorra már elhalt: az utolsó nyakazások egyikét 1842-ben, Pesten hajtotta végre a helyi hóhér a legutolsó dokumentált aktusra pedig Újvidéken került sor 1853-ban.

VLAD TEPES VAJDA: AZ EMBERARCÚ BESTIA ÉS AZ Ő RÉMTETTEI

A páratlan rémtettei okán legendává vált Vlad Tepes, ha származását tekintve nem is köthető Magyarországhoz, katonai és politikai döntései nagymértékben kihatottak a magyar porta történelmére. A hazai hatalmasságok hol erejük javából támogatták őt, hol pedig ellene törtek, eme ellentmondások pedig jócskán befolyásolták Erdély és Magyarország, közvetve a teljes keresztény Európa sorsát – így Vlad Tepesnek nem pusztán rémtettei, de katonai-politikai cselekedetei okán is helye van a magyarországi kínzatások és kivégzések dicstelen, halálszagú panoptikumában.

Vlad Tepes vajda kiemelkedő alakja volt az európai történelem ama korszakának, melyet Magyarországon a Hunyadiak neve jelzett. Keménykezű és könyörtelen vajda volt, ki nem ismert sem bocsánatot, sem kegyelmet: hadvezérként és nemesemberként egyaránt páratlan lendülettel és erővel lépett fel, ám vitathatatlan kvalitásaira és káprázatos katonai eredményeire ördögien sötét árnyékot vetett olthatatlan vérszomja, amely példátlanul kegyetlen tettekre sarkallta őt. Ellenségeivel, vélt ellenségeivel, a bűnözőkkel, a keresztény dogmák ellen vétkezőkkel, az árulókkal, a hadifoglyokkal és gyanúba keveredett személyekkel szemben oly szadizmust gyakorolt, amely még a korabeli viszonyok közepette is kirívónak számított. A vajda azonban

mit sem törődött önnön megítélésével, és kényekedve szerint gyakorolta sátáni üzelmeit.

A zsarnoki Vlad Tepes még nevét is kedvenc kivégzési módszeréről kapta, mellyel oly gyakorta élt: ellenségeit és az általa bűnösnek találtatott személyeket rendszerint karóba húzatta. Bár az írott forrásanyag ugyancsak hiányos, a korabeli orosz és német krónikák pedig ebben a kérdésben meglehetős különbségeket mutatnak, valószínű, hogy ténykedése során legalább negyvenezer, vagy akár százezer embert is legyilkoltatott ily módon. Nem kizárólag áldozatainak száma, de a vajda személye és cselekedetei is holmi balladai homály által fedettek: hiteles forrásokból alig néhány tucat, vérgőzös legendákból pedig számlálhatatlanul sok maradt az utókorra.

A karóba húzás a kínhalál egyik legszélsőségesebb formája, ám korántsem Vlad Tepes ördögi elméjének találékonyságát dicséri. Maga a módszer keletről származik: feljegyzések szerint már az asszírok is alkalmazták, a perzsáknál pedig általános büntetés végrehajtási módozatnak számított. Észak-Afrikában nemkülönben ismerték és gyakorolták ezt a förtelmesen szadista eljárást, innen kerülhetett át a török gyakorlatba, majd a nyugati országokba, többek közt Havasalföldre, Erdélybe és Magyarországra is. A karóba húzás eredetileg a holttest közszemlére tételét szolgálhatta: a megölt gonosztevő vagy ellenség testét hosszú póznára tűzték, majd a póznát nyilvános helyen állították fel. Nem kérdéses, hogy az átdöfött tetem látványa minden másnál ékesebben szemléltette a törvényi megtorlás minde-

nek feletti hatalmát, s elrettentő hatást gyakorolt az emberekre – az eleven test felnyársalása azonban ennél is szörnyűségesebbnek bizonyult, így gyakorlata gyorsan elterjedt Európában.

Maga a karó, mint kivégzőeszköz, az általa okozott kínokat tekintve teljesen egyedülálló instrumentum, amely legfeljebb a kereszttel említhető egyazon oldalon. Ám még a kereszt esetében szögekkel, vagy kötéllel kellett felerősíteni a testet, a karóba húzás gyomorforgató procedúrája ennél jóval egyszerűbb volt. Abban az esetben, ha a lehető leghosszabbra kívánták nyújtani az áldozat kínjait – a cél pedig ez volt –, roppant szakértelemmel kellett eljárnia a hóhérnak, hisz ha gondatlanul, minden körültekintést nélkülözve hajtotta át a karót az emberi testen, úgy az létfontosságú szerveket roncsolhatott szét, az így elszenvedett sérülések pedig gyors halált okozhattak. A karóba húzás lényege azonban éppenséggel a szenvedés elnyújtása volt, a mennél hosszabban tartó kín – ezért a hóhérnak nagy körültekintéssel és biztos kézzel kellett eljárnia.

A karóba húzás mint kivégzési és kínoztatási forma kiváltképpen visszataszító, ocsmány művelet. A kivégzés legfőbb instrumentuma, maga a karó egy 3-5 méter hosszú, kihegyezett, de nem hegyesre vágott farúd volt mennél hosszabb, annál messzebbről látszott a haldokló áldozat. A karót használat előtt olajjal locsolták meg, és gondosan vigyáztak rá, hogy felülete a lehető legsimább legyen, se éles részek, se egyéb csonkok ne legyenek rajta. Első lépésben a kivégzendő személy kezeit a háta mögött megkötötték, szoros gúzsba kényszerítve, hogy tilta-

kozásával, csapkodásával ne zavarja a végrehajtó munkáját, majd lábait szétfeszítették, és többen lefogták, avagy kikötözték, hogy ne rugdalózhasson, ne állhasson ellen. A kihegyezett rudat a halálos ítélettel sújtott személy végbelén át vezették be a testbe,

ügyelve rá, hogy a karó ne sértsen létfontosságú szerveket. A karót gyakorta kézi erővel hajtották át az emberi testen, így a folyamat nem csak rigorózus, de meglehetősen fáradtságos, illetve hosszadalmas is volt. Legalább három erős férfi szükségeltetett a karó

testen való átvezetéséhez, így ezt a műveletet később állati erő igénybevételével hajtották végre, és igavonó barmok segítségével végezték. Az eljárás azonban így is meglehetősen sokáig tartott – a legélénkebb emberi fantázia sem elégséges hozzá, hogy elképzelje, mily rettenetes szenvedésen mehetett keresztül az ily módon kivégzett személy. Megesett, hogy fordítottak az eljáráson: ilyenkor nem a személyt, hanem a karót rögzítették, és az állatokhoz kötözött áldozatot húzták rá magára a karóra, amely módozat némileg felgyorsította a borzalmas eljárás menetét. A végbélen át behatoló karó először a vastagbelet roncsolta szét, majd a további belek következtek. Ha adott volt a kellő hóhéri gyakorlat, s megfelelően sima volt az instrumentum, úgy a farúd nem sértette fel a hasüregben lévő létfontosságú szerveket (a máj elrepesztése például az áldozat gyors elvérzését okozta volna), hanem áttörte a diafragmát, és a mellkasba jutott. A karó vezetése során különösen ügyeltek arra, hogy elkerüljék a szívet és az aortát, amelyek roncsolása gyors halálhoz vezetett volna. Ha a hóhér jól végezte dolgát, és segédei sem vétettek hibát, úgy a karó hegye a lapocka, vagy a váll tájékán bukkant elő a testből. Egyes ábrázolásokon megfigyelhető, hogy a végrehajtók kivételes hozzáértése esetén a karó egyenesen futott át a testen, átszúrta a gyomrot, szétroncsolta a nyelőcsövet, és az áldozat száján bújt elő – a szerencsétlen elítélt látványa ez esetben, ha egyáltalán lehet fokozni a fokozhatatlan rettenetet, még inkább elborzasztó lehetett.Ám a korabeli rajzok azt mutatják, hogy a végrehajtás nem mindig sikerült ily precízen: meg-

esett, hogy a farúd az áldozat mellkasából bukkant elő, ha pedig elhamarkodták a műveletet, úgy a has magasságban törte át a bőrt. Miután a hóhér és segédjei bevégezték fertelmes munkájukat, a karót felállították, és rögzítették. Ha az instrumentumot megfelelően hajtották át a testen, az áldozat pedig ereje teljében lévő, egészséges személy volt, úgy szenvedései akár két-három napon át is kitarthattak. A megkínzott, haldódó áldozatok, ameddig csak erejükből tellett, hangosan jajveszékeltek, kiabáltak és könyörögtek, vagy éppen átkozódtak – akár napokon át. Azok, kik megszánták őket, a karóhoz lopództak, és késsel szíven szúrták az elítéltet, hogy ezáltal kurtítsák meg pokoli szenvedéseiket – egyebet akkor sem tehettek, ha a legnagyobb jóindulat vezette őket. A karóba húzást túlélni nem lehetett, a büntetés megmásíthatatlan, hatása visszavonhatatlan volt: miután a karó behatolt az áldozat testébe, halála kivédhetetlenné vált, hisz a súlyos roncsolódást az adott kor sebészi módszereivel gyógyítani már nem lehetett. Akadtak azonban, kik ostoba gyűlöletüket, fékezhetetlen ártó szándékukat a szerencsétlen haldódókon élték ki, és emberi ürülékkel, kövekkel, egyebekkel hajigálták a szenvedőket.

A karóba húzás tehát, amint az eljárás ismertetéséből is nyilvánvaló, vérfagyasztó procedúra volt, amely elképesztő kínokat okozott az áldozat számára, ennél fogva pedig páratlan elrettentő erővel bírt. A kivégzési metódus demonstratív értékét tovább növelte, hogy a karókat felállították, így a vergődő emberi testeket már messziről látni lehetett – emberi elme nemigen talált ki a történelem

során ennél visszataszítóbb és szadistább módszert, midőn embertársai mennél kegyetlenebb lemészárlásán fáradozott.

A fékezhetetlen Vlad Tepes olyannyira rajongott a pokoli látványosságért, hogy uralkodása során legalább negyvenezer embert, bővebb becslések szerint pedig alkalmasint százezer emberfőt húzatott karóba. Szadista dühe válogatás nélkül sújtott le mindenkire: hadifoglyokat, árulókat, tolvajokat, gonosztevőket, összeesküvés gyanújával hírbe hozott embereket egyaránt leméároltatott. Vlad Tepes, ha tehette, egyetlen kivégzést sem mulasztott el, hisz a világon semmi másban nem lelt oly örömöt, mint mikor emberi szenvedésben és halálban gyönyörködhetett. Kiváltképpen élvezte, ha nagyobb sokaságot húzathatott egyidejűleg karóba: nem egyszer megesett, hogy hadifoglyok százait, ezreit végeztette ki egyszerre, miként arra is akadt példa, hogy egy összeesküvés gyanújába keveredett szász falu teljes lakosságát egy füst alatt kivégeztette. Mennél több szerencsétlent mészároltathatott le Vlad Tepes, annál inkább nőtt öröme, s előszeretettel sétálgatott a karókból állított erdőben, nagy kéjjel bámészkodván a haldoklók százai, ezrei között – sőt, még étkezni is agonizáló áldozatok között szeretett.

Ezen büntetési forma páratlan demonstratív értéke vitathatatlan, Vlad Tepes pedig nem pusztán jól tudta a karóba húzás elrettentő erejét, de körmönfont módon alkalmazta is azt, akár katonai célok érdekében. Mikor hadai élén betört Brassóba, s felégette annak külvárosait, az egyik templom előtt mészároltatta le áldozatait, miként a karókat is

a templom előtt állíttatta fel, hogy az istentiszteletre igyekvő népek jól lássák, mily rútul végzi be életét az, ki nem engedelmeskedik a vajda zsarnoki akaratának. Megint máskor az ostrom alá vont települést kerítette körül karóba húzott emberekkel, hogy a lakók jól lássák, mily sorsot szánt számukra a vajda, az oszló tetemeket pedig hosszú hónapokon át a karókon hagyta.

Vlad Tepes rémtetteiről, kérlelhetetlen vasszigoráról, igazságérzetének különös érzékenységéről és döbbenetes szadizmusáról számos történet maradt fenn, melyek ékesen demonstrálják, mily pokolbéli fenevad volt a híres hadvezér. Megesett, hogy egyik alattvalója, egy bojár orrát és száját ruhájával takarva igyekezett át a karóba húzott tetemek erdején, ily módon védekezve a förtelmes bűz ellen, mire Vlad Dracul arra utasította embereit, hogy rögvest vezessék el, és húzzák karóba a férfit – ám a lehető leghosszabb rudat használják, hogy az érzékeny orrú áldozat neérezze a többi holttest bűzét.

Egy másik eset szerint, amely német és orosz forrásokban egyaránt említésre került, egy ízben idegen hatalom követei látogatták meg Vlad Tepest, hogy tárgyalásokat folytassanak. A követek udvariatlanul viselkedtek: nem vették le kalapjaikat, midőn a vajda színe elé járultak. Vlad Tepes haragra gerjedt, és parancsot adott rá, hogy méretes szegekkel szögezzék a kalapokat mindkét követ fejére, hogy azok soha többé le ne essenek.

Kiváltképpen híres az ismeretlen kereskedő kalandja, ki Vlad Tepes földjén át utazott célja felé. Egy éjszaka azonban, míg a kereskedő aludt, tolvaj

ütött rajta, s kocsijáról eltűnt 160 aranydukát. A megkárosított férfi a vajda elébe járult, és elpanaszolta, mily gaztettet követtek el ellene. Vlad Tepes meghallgatta a kereskedő panaszát, majd megnyugtatta a férfit, és garantálta számára, hogy másnapra a maga teljeségében megkapja a tolvaj által elorzott összeget. A vajda egyrészt felhívást hirdetett ki a városlakók között, miszerint, ha nem találják meg és adják ki a gaztevőt, úgy porig rombolja a települést, és sem gyermeket, sem asszonyt, sem aggastyánt nem kímélve pusztítja el a teljes lakosságot. Másfelől parancsot adott emberei számára, hogy saját kincstárából vétessen ki 161 aranydukátot, és azt helyezzék el a kereskedő kocsiján. Másnapra előkerült a tolvaj, kit Vlad Tepes íziben karóba húzatott miként a kereskedő is viszszatért, mondván, a 160 dukátra rúgó kárával szemben 161 dukátot szolgáltattak vissza számára. A vajda átvette azt az egy aranydukátot, mely a kár felett volt, és közölte a kereskedővel, hogy ha nem szolgáltatta volna vissza az érmét, úgy őt magát is karóba húzatta volna csalásért.

A csalárdságot semmiféle formában és mértékben nem tűrő Vlad Tepes egy ízben még saját szeretőjét is meggyilkolta, mert azt hazudta neki, hogy gyermeket vár tőle. A vajda bábákkal vizsgáltatta meg a nőt, ám az asszonyok nem igazolták a terhesség tényét. Ekkor Vlad Tepes kést rántott, felmetszette a hazugságon kapott szerető hasát, majd földre vetette a nőt, kivel együtt hált, és hagyta, hogy rettenetes kínhalállal haljon.

Vlad Tepes azonban nem csak a karóba húzást kedvelte módfelett, de a kegyetlen kivégzések és kín-

zatások számos egyéb formáját is gyakorolta, illetve gyakoroltatta. A vajda sem korra, sem nemre, sem érdemre nem volt soha tekintettel, éppoly kegyetlenséggel mészároltatta le az asszonyokat és a gyermekeket, mint az aggastyánokat és a felnőtt férfiakat miként az sem számított számára, hogy áldozata egyszerű parasztember, katona, kereskedő avagy nemes. A nőkkel szemben kiváltképpen kegyetlenül járt el, többek közt megbüntette azokat a hajadonokat, kik szüzességüket házasság előtt veszítették el, miként a házasságtörő asszonyokat is kínhalálra ítélte. Egy utókorra maradt, orosz eredetű beszámoló szerint egy ízben úgy büntetett meg egy hűtlenség bűnébe esett aszszonyt, hogy melleit lemetszette, bőrét lenyúzatta, a megnyúzott testet karóba húzatta, az áldozat lenyúzott bőrét pedig közszemlére tette. Nőknek rendszerint a nemi szerveit vágatta ki, férfiaknak – a genitáliák lemetszése mellett – előszeretettel veretett méretes szegeket a koponyájukba azokkal szemben pedig, kiket főbenjáró vétségben, árulásban vagy tolvajlásban talált bűnösnek, előszeretettel alkalmazta a máglyahalált, a vadállatok elé vetést, illetve az élve megnyúzást. Török hadifoglyokkal szemben nemkülönben gyakorta használta a megtorlás eme embertelen formáját nem csoda hát, hogy a szultáni hadak gyorsan megtanulták félni Havasalföld bestiális vajdáját, ki hadvezéri zsenialitását bizonyítandó, katonai téren is súlyos csapásokat mért az ellenfélre.

Vlad Tepes engesztelhetetlen, minden másnál intenzívebb, éjsötét gyűlöletet táplált a török birodalommal szemben, amelyet nem egy esetben demonstrált félre nem érthető módon. A „Karóba húzottak erdeje" néven ismeretes legenda szerint, mikor a Konstantinápoly bevételével oly nagy hírnevet szerzett hadvezér, II. Mohamed csapatait a Vlad Tepes hadai által oltalmazott terület ellen vezette, a vajda a török hadsereg felvonulásának útját húszezer karóba húzott török és bolgár fogoly tetemével szegélyezte. A sokat tapasztalt II. Mohamed és nemkülönben harcedzett katonái olyannyira elrettentek a megkínzottak tetemeit ég felé emelő karók sűrű erdejének látványtól, hogy inkább visszafordultak, és letettek a hódító hadjárat tervéről.

Havasalföld vajdájának kegyetlenkedései oly rémisztő híreket fiadzottak, hogy végül nem is ellenfelei, hanem szövetségeseinek egyike, maga a nagy Hunyadi Mátyás király határozta el, hogy véget kell vetni a hűségében erősen megingott Vlad Dracul terrorjának. 1462-ben történt, hogy Magyarország királya elfogatta, és börtönbe záratta a fékezhetetlen emberi fenevadat. (A rettegett zsarnok bebörtönzésének közvetlen oka egy elfogott, s Mátyás király színe elé vitt levél volt, amelyben Vlad Tepes szövetséget ajánlott a török szultán számára, ha az visszahelyezi őt vajdai székébe, melyből korábban a Hunyadiak által eltávolíttatott.)

Vlad Tepes nem kevesebb, mint tucatnyi évet töltött börtönben Mátyás király szigorú rendelkezésére. A fogság éveiben a vajda nem gyakorolhatta kedvenc foglalatosságát, az emberölést, ám nem mellőzte teljes mértékben a kegyetlenkedéseket – bajosan hihető, hogy egyáltalán képes lett volna felhagyni sátáni szenvedélyével. Beszámolók szerint jó viszonyt

alakított ki őreivel, kik apróbb szívességeket tettek a rab felé. Többek közt egereket és patkányokat adtak át neki, mely állatokat Vlad Tepes önnön szórakozására kínzott meg: hogy kedvét töltse, fából farigcsált kicsiny karókra húzta rá őket, és mérhetetlen kéjjel, hosszasan gyönyörködött a vergődő rágcsálók szenvedéseiben. A börtönévek során elkövetett, rágcsálók és más kisállatok kárára cselekedett kegyetlenségek minden bizonnyal szervesen hozzájárultak a Drakula-legenda születéséhez, hisz perdöntő bizonyíték születetett, amely ékesen példázta, hogy Vlad Tepes még a legcudarabb körülmények közt sem tudott felhagyni aberrált szenvedélye gyakorlásával.

Vlad Tepes, azaz Karóbahúzó Tepes egy másik, nem kevéssé hangzatos névvel is rendelkezett: Vlad Dracul. A Dracul név, melyből később az oly híres Drakula is leszármazott, kevéssé a vajda személyére, mintsem inkább bizonyos rangjára utalt: a rettegett férfi a Zsigmond király által 1410-ben létrehozott Sárkány-rend tagja volt. Az uralkodó azon célból alapította a társaságot, hogy összefogja a térség legnagyobb, hadakozásban felettébb járatos uraságait, és ily módon oltalmazza a keresztény Európát a betörő török hadaktól. A híres vajda apja, II. Vlad 1431 körül nyert felvételt a rend soraiba, miután hősies harcot tanúsított a török birodalom hadaival szemben, ily módon bizonyítva, hogy végletekig elkötelezett a keresztény Európa oltalmazása mellett, és élete árán is megvédi a krisztusi hitet. Fia, Vlad Tepes egyrészt a leszármazott jogán, másrészt önnön érdemeiből eredően vált a Sárkány-rend tagjává. A Dracul név azonban felettébb rosszul csengett román nyelven, hisz

ördögöt, gonoszt jelentett. Így a sokat sanyargatott erdélyi, székely és havasalföldi emberek leginkább eme beszédes névvel illették a vajdát, ha ugyan szájukra merték venni a félve félt nevet. A Dracul név tehát, mely eredetileg a keresztény Európa legfőbb fegyveres őreit illette, és egy elit rendhez való tartozást mutatott, a sátáni zsarnokság messze földön ismeretes jelölésévé vált, s miután hosszú évszázadokat élt át, torzult alakjában egy irodalmi alkotás, majd filmek sokasága által vált világszerte ismertté. A jócskán meglódult fantáziának köszönhető művek ugyan puszta fikciók, mindemellett eltagadhatatlan, hogy a Vlad Tepes személye köré szőtt, irodalmi és filmművészeti hagyatékká, ma is élő legendává nemesedett vámpírmítosz nem nélkülöz bizonyos alapot: korántsem zárható ki, hogy a legendásan szadista Drakul vajda ténylegesen kóstolta az embervért, miként a kannibalizmus lehetősége is fennáll – a kevés fennmaradt ábrázolások közt számos akad, amely legalábbis erről tanúskodik. Az egyik fametszeten Vlad Tepes egy asztal mellett ül, és arcán széles vigyorral szemléli, hogy egy hóhér emberfejeket dobál az asztal mellé helyezett kondérba, mely alatt tűz lobog egy másik illusztráción a hóhér az áldozatai közt étkező vajda előtt darabolja az emberi testeket – mondhatni, nehezen félreértelmezhető ábrázolások ezek. Mindemellett számos legenda is szól róla, hogy a vajda, ki soha nem érte be ellenfelei leölésével, de azok totális fizikai megsemmisítésére törekedett, evett az áldozatok húsából, ennek tükrében pedig az emberi vér megivása már korántsem tűnik oly kirívó aberrációnak, és eme rút cselekedet számára is akad hely bőséggel az egyéb rémtettek között.

Vlad Tepes, kinek uralkodását 12 éves börtönbüntetés vágta ketté, később visszahelyeztetett a vajdai székbe, és tovább folytatta rémtetteit, míg 1476-ban távozott az élők közül – ám tévedés azt gondolni, hogy a tömeges karóba húzatások és a gyötrelmes kínzatások ideje elmúlt volna a híres férfiú halálával. A pokoli hagyomány vér szerinti fia által élt tovább: Vlad Tepes betegesen kegyetlen szokását gyermeke, a Báthori István erdélyi vajda által hatalomba helyezett IV. Vlad is gyakorolta, kit a nép ebbéli cselekedetei okán Vlad Tepelusnak, azaz Kiskarós Vladnak nevezett. Maga a karóba húzás jóval tovább képezte a büntetés végrehajtási gyakorlat részét: a kínzatások és kivégzések eme rettenetes módozata csak a 19. század elején száműzetett a krónikák lapjaira.

Az emberi szenvedést és halált oly csillapíthatatlanul szomjúhozó Vlad Tepes, ha korunkban élne, szembeszökő bátorsága és állhatatossága ellenére is minősített pszichiátriai eset lenne, és a reá szabott évek javát minden bizonnyal egy zárt intézetben, párnázott falú szobában kényszerülne leélni kórós elméjét orvosok sokasága tanulmányozná, s tanulmányok sokasága születne beteges pszichéjéről. A 15. században azonban, nemesi származása és teljhatalma okán, szabadon gyakorolhatta sátáni üzelmeit, hogy még a legnagyobb hatalmasságok is csak ritkán mertek dacolni a nyilvánvaló katonai kvalitásai ellenére is oly mélyen gyűlölt zsarnokkal, ki emberek tízezreit húzatta karóba, hogy haláltusájukban gyönyörködhessen.

DÓZSA GYÖRGY TÜZES KIVÉGZÉSE

Soha nem jegyzett fel a magyarországi történetírás elrettentőbb megtorlást, mint Dózsa György kivégzése a férfit, ki a nemesség ellen vonuló parasztha dsereg élére merészelt állani, szentségtöréssel felérő bűnéért példátlan kínhalállal, mélyen megalázó módon veszejtették el.

A bíráskodás feladatát végző főurak, midőn a megtorlás módozatát kiötölték, állatias szadizmusról, egyszersmind felettébb gazdag fantáziáról tettek tanúságot. Válogatott szörnyűségek tucatjait írták le, s ördögi ceremónia által óhajtották elveszejteni a renegát vezért: döntésük szerint Dózsa Györgyöt tüzes trónra kell ültetni, fejét tüzes koronával kell illetni, kezébe tüzes jogart kell adni, élő testét pedig saját bizalmas embereivel kell széttépetni.

Mindez meglehetősen elborzasztóan hangzik, ám, tekintve a felkelők cselekedeteit és az adott kor jellemzőit, a megtorlás iránti heves vágy nem pusztán holmi érthetetlen és öncélú vérszomj megnyilvánulása volt: kézenfekvő a főurak azon törekvése, hogy példaértékű büntetéseket mérnek azokra, kik a nemesség ellen támadtak, és a régről fennálló hatalmi viszonyok, a nemesi kiváltságok és a király személye ellen lázították a népet. A legfőbb bűnösök demonstratív módon történő kivégzésére, az elrettentés okán szélsőségesen súlyos büntetéseket halmoztak egymásra, miként a lázadók vezérének testvérét, Dózsa Gergelyt is szörnyű eljárásra ítélték – bár vele szemben utóbb jóval emberségesebb eljárást alkalmaztak. Dózsa Gergely végül kegyelmet kapott: nem kívánták

megkínoztatni, és arra sem kényszerítették, hogy tanúja legyen bátyja rettenetes lemészárlásának. Így Szapolyai parancsa szerint ő kard által veszett, és fejét vették. A lenyakazás azonban, mint az általánosan alkalmazott halálbüntetés kevéssé könyörtelen formája, nem volt elégséges súlyú megtorlás, így Szapolyai kiegészítő büntetésként Dózsa Gergely tetemét a hóhérral három darabra vágatta – az ítéletet Dózsa György szeme láttára hajtották végre.

A sorozatos kivégzések legvéresebb és leginkább rettenetes eseménye magától értetődő módon a parasztthadsereg vezérének, Dózsa Györgynek halálra kínzása volt, amelyre kiterjedt előkészületeket tettek. Az ítélet végrehajtását demonstratív értékű eseménynek szánták, amely megtöri a nemesség ellenében szövetkező parasztok makacs ellenállását. Dózsa György elborzasztó kínoknak nézett elébe, ám nem kért (s nem is kapott volna) kegyelmet, hanem lélekjelenlétét és emberi tartását az utolsó pillanatig megőrizvén, töretlen méltósággal viseltetett élete utolsó óráiban. A kivégzés előtt állítólag beszédet mondott, melynek szövege eredeti formában nem került lejegyzésre, de a Taurinus István gyulafehérvári püspöki helynök által alkotott, irodalmi megfontolások szerint átigazított változat, a latin nyelven fogant *Stauromachia* ma is ismert. A parasztok állhatatos vezére ez szerint így szólt embereihez:

A halál mindennek a vége.
Itt az utolsó nap s végső órája a napnak
s túl a világ végén már várnak a thúlei partok.
Bármi halált adtok, ti egek: legyen az, mit akartok;

állhatatos szívvel, bátran fogadom, mert istenek
ellen nem tehetünk semmit. Nyájasság meg sosemóvja
sorsunknak fonalát, de a hős meg a gyáva is elhull.
Tűröm, amit hoz a sors.
Úgyis nagyokat cselekedtem:
ím, Magyarországnak főrendeit én megaláztam.
A haza zsarnokait pusztítottam gyökerestül.
Ésszel, erővel ugyan ki haladt meg e pór viadalban?
Érdemet, ennyi sokat mint én, más senki se szerzett
Többet végeztem minthogy diadalmi menetben
háromszor mennék Kapitólra királyi rabokkal.
Égen amíg csillag, míg fű, kacagó, lesz a földön,
tengerben hullám támad s erdőn fa növekszik,
fennmarad ám a nevem maradékra örökkön örökké
és hunok földjén váltig kidicsérik.
Az ének zeng a paraszti király híréről, égre magasztal,
nem merül így többé soha már feledésbe, hogy éltem.
Én természettől kiszabott utamat hadakozva megjártam;
vádat nem szórok a végzetem ellen, merthogy a vesztem elért.
Hát meghalok, ámde a sorsom és a szerencsét sem siratom
- csak a százfejű bajra hullatom átkomat én.
Mert gazdagság meg a pompa gyilkolnak meg most,
ez a bús, az igaztalan élet;
ez romlasztott meg rútul, mifölénk kerekedve.
Meghalok és nékem nem kellene újra az élet.
Búcsúzom, te világ – isten veletek, diadalmak!

Felettébb valószerű, hogy az ékes nyelvi formulák és drámai megoldások iránt fogékony Taurinus István némiképpen átírta a hallottakat, ám a beszéd kétségtelen tanújele annak, hogy Dózsa György a

halál árnyékában állva sem ingott meg, és sértetlen méltósággal viselte a reá mért borzalmakat.

A hóhér könyörtelen munkáját Szapolyai rendhagyó módon nem hivatásos végrehajtóra, vagy végrehajtókra bízta, hanem a táborában nagy számban fellelhető cigányokat utasította az ítélet végrehajtására. Leírások szerint a hadakhoz csapódott cigányok már korábban is végeztek ilyesféle feladatokat, így valószínű, hogy rendelkeztek némi gyakorlattal. Maga a parancs is ezt feltételezi, hisz a hóhér munkája roppant kényes dolog: ha nem kellő alapossággal jár el, a kívántnál hamarabb megölheti az áldozatot. Szapolyai azonban mennél jobban elnyújtott, rettenetes hatású, látványos eseményt kívánt kerekíteni a kivégzésből, amelynek végrehajtását nem bízhatta holmi tapasztalatlan kontárokra – ennélfogva igaz lehet a vélekedés, mely szerint a hadaival együtt utazó cigányok gyakorta tettek eleget ilyesféle megbízatásoknak, így kellő tapasztalattal kezdhettek hozzá a vérfagyasztóan kegyetlen ítélet végrehajtásához.

A leírások szerint a cigányok elébb a véres ceremónia kellékeit tákolták össze, melyek hiányában a kivégzés kívánt módon történő végrehajtása lehetetlen lett volna. Vasból durva kivitelű széket kovácsoltak, ekevasból pánttal ellátott koronát fabrikáltak, miként a királyi hatalom harmadik szimbólumát, a jogart is elkészítették. Eme eszközök nem pusztán az elítélt gyötrelmeinek fokozását szolgálták, de Dózsa György aljas megcsúfolásának céljából kerültek alkalmazásra. Különösen alantas tákolmány volt a vaskorona, melynek esetén ne gondoljunk valamely,

a Szent Koronához hasonlatos alkalmasságra az eszközt oly formára készítették, hogy a szarvasmarhák fenyítésére alkalmazott szájkosarára hasonlítson – a párhuzam oly nyilvánvaló, hogy kifejtésére több szót pazarolni merőben felesleges.

Miután a vastrónust megfelelően elhelyezték, egy vaskos husángot vertek mélyen a földbe, közvetlenül az instrumentum előtt. Ezután a vastrónust a cigányok feltüzesítették, miként a jogart, illetve a koronát is tűzben izzították fel, majd Dózsa Györgyöt félmeztelenre vetkőztették, s az övig lecsupaszított „parasztkirályt" a forró trónusra kényszerítették. (Meg kell jegyezni, hogy a fémszékeken való

embersütögetés korántsem magyar elme leleménye volt, hisz a spanyol inkvizíció is alkalmazott ilyesféle módszereket. *„Megparancsolták, hogy hozzanak be hét rézszéket, és ezekre ültették azt a hét asszonyt, akik Szent Balázs megkínzásakor az ő szent vérét összeszedték. Ezután a székeket úgy felizzították, hogy szikrák csaptak ki belőlük, mint egy kemencéből. A nők testét megperzselték, hogy a helyszínen tartózkodó emberek érezték az égő hús szagát."* – írja egy korabeli feljegyzés.)

Az áldozat mozgását egy vaskos hágcsóval akadályozták meg, amelyet a trónus elé vert cövekhez kötöztek, hisz a legkevésbé sem kívánták, hogy elmozdulhasson, vagy teste akaratlanul is lefordulјon az alkalmasságról. Miután az áldozatot a feltüzesített trónusra ültették, a cigányok hozzáláttak a további kínoztatások végrehajtásához. A tüzes koronát hosszú nyelű fogóval Dózsa fejére illesztették, s miután a korona már a szerencsétlen áldozat fejét illette, a hóhérok a feltüzesített jogart is kiemelték, és a lázadó kezébe égették. Kérdéses, miként történhetett ez meg: Dózsa páratlan lelkierőről tévén tanulságot, maga vette el és szorította meg a forró vasat, avagy a hóhérok hosszú nyelű fogók által erőltették azt a kezébe.

S itt meg kell állni egy pillanatra, tisztázni a kivégzés bizonyos részleteit.

A hagyomány és az irodalmi leírás szerint Dózsa Györgyöt izzó trónra ültették, fejére izzó vaskoronát illesztettek, kezébe pedig izzó jogart adtak. A vörösen parázsló vastónuson szenvedő parasztvezér képzelt látványa hipnotikus erővel bír, és minden másnál jobban demonstrálja a megtorló hatalom ördögi arculatát – ennek ellenére sem valószínű, hogy a kivégzés ily módon történt volna. Abban az esetben, ha a vasból készült eszközöket izzásig hevítették volna, úgy az áldozat – lett volt bármily erős és szívós – a fájdalomtól rögvest eszméletét veszítette volna, s gyötrelmei sem tarthattak volna hosszasan. Az izzásig hevített féminstrumentumok ugyanis elmondhatatlanul rettenetes sérüléseket okoznak, melyek sokkot váltanak ki, a vérkeringés teljes összeomlása pedig Dózsa György gyors halálát idézte volna elő. A cél azonban nem ez volt, hisz Szapolyai János nem véletlen készült oly kínos alapossággal az elborzasztó ceremóniára: arra törekedett, hogy mennél véresebb és mennél hosszabban tartó látványosságot kerekítsen a legyőzött lázadó kivégzéséből. Amint azt a büntetések halmozása is mutatja, az elsődleges cél az elrettentés volt, egy alig pár perces tortúra pedig nem bírt volna oly visszatartó erővel a nemesség ellen lázadozó parasztokra nézve. Felettébb valószínűtlen hát, hogy Szapolyai izzó vasakat alkalmazott volna: ennél sokkalta valószerűbb, hogy erősen felmelegített instrumentumokat használt a végrehajtás során. Az izzó trónus képét végképp a fantázia birodalmába száműzi az a tény, miszerint Dózsa György egykori harcostársai ettek az áldozat húsából. Ha a fémből kovácsolt széket ténylegesen vörösre hevítették volna, úgy a saját vezérük foggal való tépkedésére kényszerített rabok nem juthattak volna az áldozat közelébe, hisz maga az instrumentum oly hőmennyiséget sugárzott volna szerte, hogy a renegát hajdúkat semmiféle módon nem lehetett volna a

közvetlen közelébe parancsolni. Tudvalévő, hogy a hóhérok feladata Dózsa György szenvedéseinek mennél hoszszabbra nyújtása volt, a végrehajtásra kiszemelt cigányok pedig nem véthettek oly hibát, amely az áldozat azonnali halálát okozta volna – így kézenfekvő a következtetés, hogy a mondákkal szemben a trónt, a koronát és a jogart nem felizzították, hanem felhevítették.

A hagyomány szerint Dózsa György egy teljes órával túlélte a korona felhelyezését, miközben további kínzatásoknak vetették alá. (Ha csak lábjegyzet formájában, de meg kell jegyezni: miként a vörösen izzó trónus alkalmazása is a nyilvánvaló valószerűtlenségek közé esik, az egy órán át tartó kínszenvedés sem tűnik valóságosnak. Ha a kivégzés a leírásoknak megfelelően zajlott, úgy az égési sérülések oly súlyosak lehettek, amelyek a legerősebb embert is öntudatlanságba taszítanak. Az elképesztő fájdalmak bajosan viselhető teljes órán át, a keringés teljes összeomlása pedig eszméletvesztést eredményez, a véres ceremónia tehát nèmigen tarthatott hatvan percen keresztül. A Dózsa György személye köré kanyarított legendárium azonban ragaszkodik az egy órán át tartó kínszenvedés tényéhez.)

Az olthatatlan bosszúvágytól hevített főurak borzalmasan fájdalmas, egyszersmind minden másnál megalázóbb büntetéssel egészítették ki a tüzes trónuson való embersütés visszataszító procedúráját. A megtorlás kiteljesítéséhez Dózsa György seregének elfogott főparancsnokait használták fel kegyetlen módon, kiknek kegyelmet kínáltak abban az

esetben, ha esznek az élő vezérük húsából. A renegátok főbb vezetőit ezt megelőzően tömlöcben tartották, oly nyomorúságos körülmények között, hogy javuk még a fogság napjaiban elhalt, majd az életben maradott kilenc parancsnokot a vesztőhelyre vezették. Őket három napja éheztették, majd arra kényszerítették Dózsa György egykori bizalmasait, hogy zeneszóra járjanak verbunkost vezérük megégett teste körül, majd minden egyes megtett kör után ereszkedjenek térdre, és veszett kutyák módjára harapjanak egyet a renegát testéből. Szemtanúk írásos beszámolói szerint „nádsíp *és hegedű hangjaira s füttyszóra a maguk módja szerint kellett járniok a taborzót vagy hajdutáncot, s minden körülforgás után, mint éhes farkasoknak, éhes disznóknak egyet-egyet kellett harapniok és nyelniök Dózsa testéből. Mely pedig nem akarta harapnia, kit megismertek, ha a szája vírtő veres vót vagy nem vót, az azon helen levágatott*".

A beszámolók szerint Dózsa György, ki büszkén markolta a felhevített jogart, még ekkor sem tört meg. A halálbüntetés rémével farkasszemet néző emberei körbetáncolták őt, majd serényen tépkedték húsát, a renegátok vezére azonban *„nem sírt, nem jajgatott, nem rettegett."* A beszámolók szerint Dózsa György elképesztő fizikai és lelki erejének köszönhetően még ekkor is eszméleténél volt, s megvető szavakat kiáltott oda a testét marcangoló férfiaknak, ám a rettenetes kínokat azonban nem viselhette örökké: röviddel rá a földre rogyott, és elnyújtott, kínokban teljes agóniája véget ért. Bizonyos források szerint azoknak sem kegyelmeztek, kik a kegyelem remé-

nyében teljesítették a rájuk szabott, megalázó és könyörtelen parancsot, s ettek Dózsa húsából: őket fához kötötték, majd halálra botozták.

Maga Taurinus István a kivégzés borzalmait a következőképpen oltotta fekete tusba latin nyelvű hőskölteménye írása során:

Azután sok vér áztatta ruháját
hóhér tépi le, és égő botot ád a kezébe,
és tüzesült koronát helyezett le királyi fejére;
így ékíti fel, és így kente őt fejedelemül.
Mostan a jobbágyhad felbújtóját, vezetőjét
így csúfolgatták a királysággal, s a bakó még
sárga halántékát izzó vassal sütögette.
Tört koponyájának bőven buggyant ki a nedve,
ontja ki agyvelejét füle, szája s az orr üregén át.
Úgy, amiképp az edény nyílásán át az aludttej,
sűrűsödött folyadék, amidőn a fedél leszorítja,
apránként kicsöpög, s a lyukacskákon kiszivárog:
úgy ömlött a velő a tüzes koronának alatta
s förtelmes folyadék mázolta végig az arcát.
Nádpálcával vert szolgái körötte csapatban
vad táncot jártak, s a királyukat egyre kacagták.
Zápolya int, mire most vont pallossal fenyegették
őket, ezért rágják, megtépik a puszta fogukkal
nyomban a megroncsolt tagokat, s úgy nyeldesik
és a Székely testéből jóllaknak, a vérit is isszák,
úgy falják be húsát hitvány szolgái uruknak. -
Ily hóhérlakomán, vérrel föcskendve be, rútan
áll vala szörnyeteges terítékkel ez ördögi asztal:
marva, a vére veszett, gyűlölve a fényt meg a létet,
földre ledől, félig holt teste alélva kinyúlik.

Lassan az életerő megtér azután a szívébe.
Nyáron a napfénytől, mint hogyha a szomjú
növények kókadtan csüngnek, lekonyulva kocsányuk;
azonban hirtelenül zápor lezuhogva esőzik az égből
és felüdül minden, zöldülnek a berkek is újra,
érik a búzakalász, élednek a kerti virágok.
Így a szerencsétlen Székelyt, amidőn lelocsolták
sok vízzel, megtért ismét a halál kapujából.
Zápolya int, s rögvest megeresztik a kócköteléket
és amidőn felüdült, ismét int: újrakötözzék. -
Mintha Ulyxessnek tért volna meg újra világa:
társait emberevők főzték, s megevék lakomára -
régi tudós könyvek tárják mielénkbe a dolgot.
Már a nap is lefelé hajlott, megnőttek az árnyak.
Foggal marcangolt Székely csupa seb tetemét most
földre teríti a bősz hóhér, hogy négyfele vágja.
Sok vérrel belepett ágyékát felhasogatta
és feltárja szívét, felnyitja egész kebelét is.
Mostan a vad fickó váltig széttördeli csontját,
félig evett, bütykös lábát, karját, nyaka szirtjét.
- Bárki ekképp vesszék, aki belső háborúságot
támaszt - így szólott, s a fejét fene bárd lemetélte.

A fertelmes szadizmussal agyongyötört, csúfos véget ért Dózsa tehát holtában sem kapott semmiféle tiszteletet, s roncsolt tetemét az ésszerűtlenségig halmozott büntetések betetőzése végett hóhér vette kezelésbe: a végrehajtó összetörte a tetem végtagjait, és széttörte a nyaki csigolyákat, majd pallost vont, s elébb lefejezte, majd felnégyelte a megégett testet.

Utóbbi cselekedetek nyilvánvalóan az elrettentés fokozása végett történtek. Dózsa testrészeit Budán,

Pesten, Fehérvárott és Váradon bitófára függesztették, s közszemlére tették, míg a lázadók vezérének fejét Szapolyai János Szeged főbírájához, Pálfy Balázshoz küldette, ki rokonságban volt a lázadóval.

Dózsa György megtagadta a magyar nemesség ősi jogait, és serege élén a főurak, illetve a király ellen tört. A korabeli jogviszonyok szerint páratlanul súlyos bűnt követett el, nem csoda hát, hogy a vele szemben alkalmazott megtorlás is páratlan szigort és szadizmust mutatott. A lázadók elfogott és halálra ítélt vezérét főbenjáró büntetési formák halmazatával sújtották, és kivégzéséből soha nem tapasztalt látványosságot kerítettek, melyre nemigen akad példa a magyar történelem eseményei között. A királyi trón felé kacsingató Szapolya János, a főnemesség és maga a király is elégedett lehetett a rettenetes megtorlással.

Ulászló király, miután értesült Dózsa György kivégzéséről, Miksa császár felé levelet intézett, melyben meglepő pontossággal írta le a történéseket: *„Székely Györgyöt először is tüzes vassal koronázták meg, azután pedig a még élőnek meztelen testét lábainál fogva odakötözvén, saját katonái, akiket közönséges nyelven hajduknak hínak, és akiknek a munkája annyi és akkora bajokat okozott, és akiket ő hol tréfásan, hol komolyan fenevadaknak (bestiáknak) szokott nevezni, fogaikkal széttépték, és felfalták; végre pedig holttestét négyfelé vágván karóra függesztették fel."*

Dózsa György rettenetes megkínoztatásának és megöletésének története nem lehetne teljes egy legendás esemény leírása nélkül. Mikor Szapolyai

Jánost királlyá választották, olyan dolog esett meg, amely példa nélkül áll a magyar királykoronázások történetében: mikor Szapolyai fejét a Szent Koronával illették, a Szent István királynak tulajdonított ősi korona lecsúszott fejéről, s a frissen koronázott királynak utána kellett kapnia, nehogy az leessen. Egyes főurak így szóltak az elképesztő skandalum láttán: *„Nézzétek! A korona nem akar megmaradni a fején, mert kegyetlen volt a parasztokhoz. Isten büntetése rajta, hogy Dózsa Györgyöt tüzes koronával avatta fel!"* Felettébb rossz ómen volt ez az esemény, hisz a hiedelem szerint azt vetítette előre, hogy Szapolyai uralkodása rövid lesz, hatalma pedig bizonytalan.

KALODA, TÜZES VASSAL VALÓ MEGBÉLYEGZÉS ÉS MÁS MEGSZÉGYENÍTŐ BÜNTETÉSEK

Hazánk területén számos kínoztatási eljárás és büntetési forma létezett, és volt alkalmazásban, melyek nem az elítélt halálát, hanem nyilvános megszégyenítését szolgálták. A bíráskodók oly esetekben alkalmazták ezen eszközöket, mikor az elkövetett gaztett súlya csekély volt, de az elkövető büntetése szükségesnek látszott. Mégse gondoljon az olvasó holmi ártalmatlan megrovásokra, hisz a középkori jogalkalmazói szokásoknak megfelelően a szerényebb megszégyenítő büntetések is fájdalmasak és felettébb megalázóak voltak, sőt, bizonyos esetekben maradandó sérüléseket, vagy akár halált is okozhattak.

A kaloda mint büntetési eszköz világszerte elterjedt volt, Kína területén éppúgy alkalmazásban állott, mint Európában. A primitív, néhány deszkalapból, vaspántokból és lakatból összetákolt eszköz mozgásképtelenné, tehát teljes mértékben kiszolgáltatottá tette az elítéltet, kinek így a csúfos megszégyenülésen felül nem egy esetben kellett tényleges fizikai bántalmazást is elszenvednie. A kalodának számos formáját ismerjük, mivel különböző területeken eltérő alkalmatosságokat használtak. A legegyszerűbb kaloda voltaképpen két darab méretes deszkalap összeillesztésével jött létre, mely deszkákon pont akkor nyílást vágtak, melyen az elítélt nyaka átfért. Miután a deszkalapokat a nyakra helyezték, lakattal rögzítették őket, és meghatározott ideig fent hagyták. A kaloda meggátolta, hogy az elítélt személy kezeivel elérje száját, így önállóan sem enni, sem inni nem tudott. A fenti instrumentum továbbgondolt változatába már nem egyetlen, hanem három lyukat vágtak, melyekbe a nyakat és a csuklókat rögzítették. Megesett, hogy az ilyesféle kalodát egy földbe vert rúdhoz szegezték, így a szerencsétlen elítélt egyáltalán nem mozoghatott. Nemkülönben ismeretesek voltak a három deszkalapból összeillesztett kalodák, melyek nem csak a csuklókat és a fejet, de a lábakat is rögzítették: az ilyesféle alkalmasságba kényszerített elítéltek nem állva, hanem ülve szenvedték végig a büntetést. Megint máskor alkalmaztak páros, vagy három személy számára kialakított kalodákat is, melyek több elítélt egyidejű büntetésére adtak lehetőséget.

A kaloda általi büntetés célja az elítélt személy megszégyenítése és kiszolgáltatottá tétele volt, ezért

az elkövetőt rendszerint a település főterén helyezték közszemlére, s a bíró ítéletétől függően akár több napon át is otthagyták. A magatehetetlen, mozgásra képtelen áldozatok számára a legfőbb büntetést nem a szabadság átmeneti elvesztése jelentette, hanem a tehetetlenség, illetve az abból eredő veszedelmek. Egyrészt a kalodába zárt személy – illessék volt az instrumentum bármely változatával – önnön erejéből sem enni, sem inni nem tudott, így, ha nem szánta meg valamely rokona vagy ismerőse, akár szomjan is halhatott a büntetés időtartama alatt. Másrészt, esetleges haragosai büntetlenül gyötörhették a tehetetlen, kiszolgáltatott embert, miként a csőcselék is kedve szerint gorombáskodhatott az elítélttel – a kalodába zárt személlyel szemben ugyanis bárki bármit megcselekedhetett, törvény általi számonkéréssel ez esetben nem kellett számolnia. A köznép pedig előszeretettel űzött ocsmány tréfákat a kalodába zárt, köztérre állított elítéltekkel, miként durva atrocitásokra és kifejezett kegyetlenkedésekre is gyakorta ragadtatta magát a tömeg. Enyhébb esetben csak derekas pofonokkal kenegették meg a senyvedő fél orcáját, orrát, avagy fülét csavargatták kéjesen, sárral és ürülékkel hajigálták őt, miközben gúnyolódtak vele, és egyéb otromba tréfákat űztek ám ha a sokaság nekivadult, úgy kövekkel és más tárgyakkal dobálták meg a kiszolgáltatott nyomorultat, avagy megégették, esetleg késekkel vagdosták össze. Kevesen akadtak, kik csekély sebekkel úszták meg a kalodát, és az ily módon megbüntetett személyek java komolyabb sérüléseket is szerzett. Ritkán fordult elő, hogy a közszemlére

kitett elítéltet az őt övező tisztelet megóvta a durva inzultusoktól, ám annál gyakoribb volt, hogy a csőcselék a kiszolgáltatott szerencsétlen láttán vérszemet kapott, és alantas módon gyötörte meg a mozgásképtelenné tett nyomorultat. A kaloda - szemben a modern ábrázolások többségével, melyek érthetetlen módon valamiféle bohókás színezettel jelenítik meg a büntetés ezen formáját - végletekig gonosz és aljas büntetés volt, hisz a törvénykező hatalom a többnyire rosszindulatú tömeg kényének-kedvének tette ki az önvédelemre képtelenné tett nyomorultat, ki aljas és fájdalmas kínzásokat kényszerült kiállni. A büntetés tehát a köz általi megszégyenítést szolgálta: el lehet képzelni, mily szörnyű szenvedéseknek volt kitéve az ily módon büntetett személy, kin a legalantasabb ösztönök által tüzelt csőcselék is szadista praktikák tucatjait gyakorolhatta szabadon, minden megkötés nélkül, felelősségre nem vonhatóságának biztos tudatában. Nem csoda hát, hogy a korabeli források szerint a tömeg előszeretettel és gyakran kínozta a kalodába zárt bűnöst ám néha az is megesett, hogy valamely hozzátartozó a kiszolgáltatott elítélt segítségére sietett, és az erélyes szavakon felül egynéhány pofon gyors kiosztásával oltalmazta meg a szeretett személyt. Ritkán, ha olyasvalakit zártak kalodába, kit a közösség tisztelt, a reá mért ítéletet pedig a hatalmi önkény megmutatkozásának vélték, az összesereglett népek eltekintettek a bántalmazástól, és mindenféle atrocitástól óvták, illetve etették és itatták a pellengérre állított szerencsétlent.

Az elcsapatás nemkülönben gyakorta alkalmazott közösségi büntetés volt. Abban az esetben, ha a csoport valamelyik tagja kisebb bűnöket követett el, s elvesztette a közösség bizalmát, avagy valamely okból veszélyesnek ítéltetett a közösség egészére nézve, úgy erőnek erejével űzték ki a faluból, városból. Nyelvünk mai napig őrzi eme büntetés emlékét: elcsapták a munkahelyéről - szokás mondani, ha valakit eltávolítanak posztjáról. Ám a középkori viszonyok közepette a kicsapás véres eljárás, egyszersmind közkedvelt látványosság volt, mely során a levetkőztetett személyt a hóhér színe elé vezették, aki korbáccsal, avagy vesszővel verte végig az elítéltet, s fájdalmas ütlegek által zavarta ki a településről. Kit pedig egyszer elcsaptak, többé vissza nem térhetett a közösségbe, s végleg számkivetetté vált.

A tüzes vassal aló megbélyegzés nemkülönben az elítélt nyilvános megszégyenítését, örök életre szóló stigmatizálását is szolgálta: a felizzított vas nem pusztán akkor került elő a hóhér eszköztárából, ha kínvallatás okán került alkalmazásra, de a megbélyegzés önálló büntetésként avagy kiegészítő büntetésként is kiróható volt, s a jogalkalmazók gyakorta éltek is eme lehetőséggel. Tüzes vassal általában a bűncselekmény természetéhez igazított jelet vagy betűt égettek az elítélt testének valamely részébe, a végrehajtás módozatát nemkülönben rendeletek és szokásjogi előírások szabályozták. Angliában a bigámia vádjában bűnösnek talált személy jobb kezére égettek stigmát, a rémhírterjesztő arcát S betűkkel jelölték, a csavargókat izzó R betűvel illették Franciaországban (többek közt) a hamisítók részesültek eme a kegyetlen büntetésben, kiknek arcát bélyegezték meg, miként a barmokat volt szokásban megje-

lölni. Az európai országokban tehát felettébb széles körben, számos vétség (csavargás, tolvajlás, rémhírterjesztés, házasságtörés) esetén alkalmazták a tüzes vasat, mint büntetési formulát.

Magyarországon nemkülönben nagy keletje volt az izzó billog használatának, melyet főként kisebb értékű tárgyak eltolvajolásában, eretnekségben, boszorkányságban, hamisításban, vagy hamis ügyvédkedés vádjában bűnösnek találtatott személyekkel szemben alkalmaztak. A korabeli krónikák leírásai szerint a megbélyegzést eleinte az eljáró törvényszék helyében lévő templom feltüzesített kulcsával végezték. A hóhér izzó parázsra helyezte a méretes alkalmatosságot, amelyet a megkötözött elítélt és a nézősereg szeme láttára hevített fel. A vörösen izzó kulcsot ezután hosszasan az áldozat bőrébe nyomta, ki élete végéig arcán vagy kézfején viselte a szégyenletes stigmát. Maga az eljárás különösen fájdalmas volt: a hevesen izzó fém elroncsolta a bőrt, a bőr alatti szöveteket, ereket és idegeket, így okozva rettenetes kínokat. Miután az billogozást korántsem steril körülmények között hajtották végre, a seb gyakorta elfertőződött, és szélsőséges esetben megeshetett, hogy az áldozat szeptikus állapotba került a büntetés végrehajtása után, majd elhalálozott. Előfordult, hogy a bűncselekmény jellegének megfelelő jegyet égették az elítélt bőrébe, miként arra is akadt példa, hogy a törvénykező város bélyegzőjével jelölték meg a bűnösnek talált személyt. Újlak városának 1525-ban kelt jogkönyve külön passzust szentelt azonügyvédek büntetésére, kik a jog szolgájához méltatlan viselkedést tanúsítván mindkét peres fél ügyébe beavatkoznak. „*Vigyék a város pellengérére, kössék oda jó szorosan, hozzák oda a város vasbélyegzőjét, amellyel a hiteles pinteket és az ország egyéb edényeit megjelölni szokták, és ezt a vasbélyegzőt tüzesítsék meg izzó szénparázson, és így égessék bele a hamis ügyvédnek mindkét arcába...*" – szólott a hivatalos rendelkezés.

A tüzes vassal való megjelölés azon felül, hogy roppant intenzív kínokat okozott a megbélyegzett személy számára, mindörökre kiközösített páriává tette a nyomorult vétkest, kinek osztályrészévé a számkivetettség vált. A jól látható, rejthetetlen stigmák hordozói közmegvetésnek voltak kitéve, így nyilvánosság előtt nemigen mutatkozhattak, tisztes munkát nem kaphattak, tehát sorsuk megmásíthatatlanul nyomorúságosra fordult. Nem csoda hát, hogy a megbélyegzettek gyakorta váltak törvényen kívüli haramiákká, rablókká vagy erőszaktévőkké, ha pedig újfent bűncselekményen kapták őket, s a vádat rájuk bizonyították, már hóhérkéz által teljesedett be sorsuk. A tüzes vas, mint büntetési forma tehát nem pusztán a kínzást, avagy az elítélt stigmatizálását szolgálta, de alapvetően befolyásolta az elítélt sorsát, ki élete végégig megbélyegzett személynek számított szégyenbélyegét pedig sem idő, sem jócselekedet, sem megbocsátás, sem más le nem moshatta.

A deresre vonás nemkülönben széles körben alkalmazott megszégyenítő büntetés volt. A bűnöst a durva deszkákból összeeszkábált padra vonták, megkötözték, majd fájdalmas ütlegekben részesítették. Hogy milyen eszközzel püfölték a szerencsétlen,

az a helyi szokásoktól és az elkövetett törvénysértés mértékétől függött, ám a páholáshoz egyaránt használtak vesszőt, botot, avagy husángot. A büntetés

végrehajtására nemkülönben eltérő módozatok kínálkoztak: volt, mikor a vétkes pucérra vetkőztetett ülepét illették ütlegekkel előfordult, hogy derekát ütötték megint máskor talpát csapkodták. A kimérendő ütések számát nemkülönben meghatározták: enyhébb vétség esetén kevesebb, súlyosabb törvényszegés esetén több csapást kellett elszenvednie a deresre vont személynek. Bármely formáját is

alkalmazták a büntetésnek, a hatás nem maradt el: az áldozat többnyire hangos kiáltozással, jajongva fogadta a testére mért csapásokat. A verés célja a vétkes megregulázása volt, az ítélkezők nem kívántak életre szóló sérüléseket okozni az elítélt személy számára, ám ennek ellenére is megesett, hogy a derekasan suhogtatott vesszők komoly sebeket ejtettek, és tartós károsodást okoztak. A botozás természetesen halálos ítélet végrehajtására is alkalmas módszer volt, ám ritkán éltek eme büntetéssel, s leginkább a kisebb vétségek megtorlására alkalmazták leginkább apróbb tolvajlásokon, fegyelmezetlen viselkedésen, avagy egyéb kihágásokon kapott jobbágyokkal szemben. A deres, mint büntetési eszköz, évszázadokon át kísérte a magyar történelmet, így irodalmi igényű leírások is maradtak az ilyesféle büntetésekről. Jókai Mór Rab Ráby című regényében imígyen beszélt a botozásról: *„A szolgabíróúr tehát csak az ajtón keresztül küldi ki a votumát, maga pedig azt a hivatalos küldetést teljesíti, hogy a mellékszoba udvarra nyíló ablakából ellenőrzi az ítélet végrehajtását az udvaron. Ott van tudniillik a deres: azon hajtatik végre a kiszolgáltatott igazság. Nem megvetendő stúdium a pszichológ és az etnográf számára. A szőlődézsmakijátszó rácok, azok a verés alatt jajgatnak és káromkodnak: rácul jajgatnak, s magyarul káromkodnak; az erdőtilalom-szegő svábok, azok a puffanások időközeit arra használják fel, hogy fennhangon szidják az elöljárókat, szemükre hányva, hogy maguk pusztítják a kamara erdejét; májusban vágatják a fát, azzal vesztegetik meg a nagy urakat; az odafenn járt deputáció tagjai pedig vegyes nemzetiségbeliek, azok nem*

jajgatnak, összeharapják a fogaikat; úgy állják ki a megrovást. A legale testimoniumnak pedig azért kell e végrehajtást saját szemeivel ellenőrizni, nehogy a hajdú meg a delikvens között valami egyetértés szövődjék a büntetés enyhítésére. Sok függ a bot megsuhintásától. Nemcsak a szám betöltéséről van szó, hanem hogy a „solidus" is legyen. Amiért is nemegyszer, midőn a hajdú irgalmazni látszik, lekiált rá a szolgabíró: „fortius!" Mivelhogy ennek a hangszernek is mutatója van, mint a fortepiánónak."

GYILKOS SÍRHANT AVAGY ELEVENEN ELFÖLDELT BŰNÖSÖK

Az eleven ember elhantolása világszerte ismeretes, hosszú évszázadokon át gyakorolt megtorlási módozat volt, amelyet minősített esetekben alkalmaztak. Magyarországon főképpen a magzatukat szándékosan elhajtó nők, a gyermekgyilkos asszonyok, illetve a paráznaság bűnében elmarasztalt személyek ellenében mondták ki a vérfagyasztó ítéletet, s tették őket sírba még élő állapotukban. A halálos ítélet a magyarországi gyakorlatban az alábbiak szerint került végrehajtásra. Az áldozatot a vesztőhelyre vezették, az akasztófa mellé, ahol a rendes kivégzések is zajlottak, a sírt vagy a hóhér ásta meg, vagy magával az elítélttel ásatták ki – utóbbi eljárás embertelen mivoltát ecsetelni is felesleges, hisz a csapongó fantázia képessége nélkül is elképzelhető, mit élhetett át a szerencsétlen, miközben saját kivégzésének végrehajtásához aszszisztált kényszer hatására.

A földmunka végeztével az áldozatot szorosan megkötözték, hogy ne mozoghasson, és csapkodásával, rúgkapálásával ne zavarhassa a hóhér munkáját. Ezután az elítéltet az akasztófa tövénél megásott gödörbe fektették, majd arcára töviskoszorút helyeztek, szíve fölé pedig csövet illesztettek. A hóhér a láb felől kezdte el betemetni a testet, és fokozatosan haladt a fej irányába. Miután a kiásott földet rálapátolták a testre és a hantolás befejeződött, a végrehajtó lándzsát ragadott, és a szúrófegyvert a cső szájához illesztette. Ezután egy erőteljes mozdulattal a lándzsa hegyét áthajtotta a föld alatt heverő testen – az ítélet ezáltal teljesedett be. A kegyelemdöfés azonban inkább színpadias gesztus volt, amely a büntetés rettenetét kívánta csorbítani, hisz a földdel betemetett személy minden valószínűség szerint az elhantolás műveletének végére már megfulladt, így a lándzsa hegye nem dobogó, hanem holt szívet ért – ennek ellenére kitartottak e végső mozzanat mellet, azt el nem hagyták.

Az elevenen eltemetés a halálbüntetések közismert és széles körben alkalmazott módozatának számított a középkorban, ám az autentikus dokumentumok szerint Magyarországon csak bizonyos vidékeken és városokban tartozott szorosan a bíró által kiszabható büntetések halmazához: a leginkább kirívó mértékben Kassa városa alkalmazta a megtorlás eme szörnyűséges módozatát, főként a magzatukat szándékosan elhajtó nőkkel, a gyermek- és csecsemőgyilkosokkal, illetve a házasságtörő vagy kettős házasság vétkében bűnösnek találtatott asszonyokkal szemben. Álljon itt egy korabeli leírás, amely a városi bíró által halálra ítélt Mészáros

Erzsébet vétkeit és a reá mért büntetést taglalja: „...*nem gondolván az ő Istenének parancsolatára és az világ szerint való rettenetes büntetéstől sem félve özvegy állapotytyát utálatos paráznasággal megfertőztette és gyermeket szülvén azt megölte, és a vadaknak és ebeknek eledelül*

adta az füzesben... Ebbeli iszonyú cselekedetéért és méhe gyümölcsének ily szörnyűséggel való megöléséért megérdemelné, hogy az ő tagjai is lófarkakon szaggatnák négy felé.. Mindazonáltal Bíró úr őkegyelmessége és a Nemes Tanács kegyelméből arra ítélte, hogy az Akasztó hegyre vitessék ki, ott vermet ásván neki, abba tövises ágyra fektessék, betemettessék, és másoknak példájára karó által verettessék... Isten irgalmazzon lelkének."

TÖMLÖCÖK MAGYARORSZÁGON: LASSÚ TORTÚRÁRA ÍTÉLVE

A középkori tömlöcökről meglehetősen sötét ábrázolások maradtak az utókorra, melyek a korszerű börtönviszonyokkal összevetve valóságos földi pokol képét tárják az érdeklődők elé. A dokumentumok és az irodalmi művek mélyen a föld alatt lévő, méteres falakkal övezett, sötét és dohos, emberi ürüléktől és betegségtől bűzlő, patkányok által járt, férgektől hemzsegő, könyörtelen őrök által vigyázott intézményeket írnak le, melyekben leláncolt, éhség és változatos kórságok által kínzott, rettenetes szenvedésekkel terhelt rabok senyvedtek. Az ilyesféle leírások azonban korántsem az alkotói fantázia sötét megmutatkozásai, és nagy valószínűséggel megfelelnek annak a képnek, melyek a korabeli börtönviszonyokat jellemezték. (Meg kell jegyezni, hogy maga a börtön kifejezés csak a 17. században bukkan fel a magyar törvényekben, korábban a valószínűsíthetően szláv eredetű tömlöc kifejezést alkalmazták.)

Tudni kell, hogy a középkorban a szabadság fogalma jelentősen eltért a modern értelmezéstől, így az önrendelkezéstől való megfosztás önnön magában még nem számított valódi büntetésnek,és a törvény általi megtorlás érdemi részét az egyéb ítéletek adták ki. A börtön tehát az ítéletre váró személy puszta elszigetelését szolgálta, s azt, hogy a vád alá helyezett alany ne követhessen el újabb bűncselekményeket vagy éppenséggel a kisebb vétségek ellentételezésére alkalmazták eme büntetési formát. Erre ad példát Szent István király 2. törvénykönyvének egy rendel-

kezése, mely szerint „*ha valaki pénteki napon, melyet az egész kereszténységben megtartanak, húst eszik, egy hétig böjtöljön bezárva*". Tényleges büntetési tételként az időszakos börtönbüntetés nem volt alkalmazásban, csakis az életfogytig tartó tömlöcbüntetés sorolták ebbe a kategóriába. Ezen büntetési forma első ízben Szent László királyunk 2. törvénykönyvének 8. fejezetében bukkan fel: „*Aki kivont karddal embert öl, vessék tömlöcbe a király ítélete szerint...*" Zsigmond király 1435 évi törvényeiben nemkülönben megemlítődik a szabadságvesztés, mint büntetési forma, ám itt sem főbenjáró bűnökhöz került társításra: „*Akiről pedig kiderül, hogy esküje ellenére hamisan járt el, vagy hamis jelentést tett, az olyan, mint hamisító és hamis esküvő javadalmának (ha van neki) elvesztésével fogságba kerüljön.*"

A szabadságtól való megfosztás tehát korántsem számított oly súlyos rendelkezésnek, mint napjainkban, mindemellett ügyeltek rá, hogy az ítéletre váró vagy életfogytiglan tartó büntetését töltő személy – ha nem tartozott a nemesek közé, kik másféle elbánásban részesültek – meglehetősen sanyarú körülmények közt raboskodjon.

A magyarországi börtönviszonyok és börtönbéli kínoztatások történetének hű felvázolásához érdemes számba venni az első börtönöket. Az oklevelek tanulsága szerint már a 13. században léteztek ilyesféle intézmények, és valószínű, hogy a pincékben, vártornyokban, várfalakban kialakított tömlöcök kivétel nélkül minden egyes városban megtalálhatók voltak. Az első különleges börtönökről – melyek már puszta elhelyezkedésüknél és kialakításuknál

fogva is a kínok kínjait mérték az elítéltekre – alig néhány dokumentum tesz említést,ám valószínű, hogy ezek már a 13. században is működtek. Híres volt közülük Beckó börtöne, amely egy magas, meredek sziklák által határolt fennsíkon került kialakításra. A rabok itt ki voltak téve az időjárás viszontagságainak, szökni pedig egyáltalán nem szökhettek – nyomorúságos kínszenvedésekben volt része azoknak, kiket a törvény szigora ide száműzött. A korszak leghíresebb tömlöce azonban nem sziklafennsíkon, hanem mélyen a föld alatt került kialakításra: ez volt Boldogkő várának rettegett börtöne. Az írott dokumentumokban első ízben a 13. század végén említésre került várban valóban különleges börtönt alakítottak ki, amely nem holmi véletlenségből vált közismertté. Ebbe a tömlöcbe egy 6 méter mély verem vezetett, ahová kötélen engedték el az elítélteket, kik soha többé nem látták meg a Nap világát, s életük végéig az örökkön sötét, szűkös cellákban senyvedtek. Innen megszökni nem volt lehetséges, és egyetlen dokumentum sem említi, hogy bárki is kegyelemmel szabadult volna, a különleges börtön tehát életfogytig szólt.

A középkori felfogás szerint a börtön csak akkor bírhatott a szükségesnek tartott elrettentő hatással, ha fogva tartott személyek a kinti körülményeknél lényegesen rosszabb körülmények között kerülnek elhelyezésre. S miután a szabadság megvonását (amint arról már szó esett) önnön magában nem tartották jelentős büntetésnek, a tömlöcökben számos kínzási módszert alkalmaztak, így eme intézmények meglehetősen siralmas képet mutattak, az

elítéltek pedig elborzasztó sanyargatások viselésére kényszerültek. A legközönségesebb kínzásforma az élelmiszermegvonás volt, mely során az egyébként is roppant silány fejadagokat csökkentették, és vízen, illetve kenyéren tartották az elítéltet. Miután már a rendes börtönkoszt is tartós éhezést okozott, el lehet képzelni az ilyesféle diéta zord hatását: a sötétben tartott szerencsétlen rab megmaradt ereje a táplálék megvonása által napról napra tovább fogyott, és szervezete kritikus mértékben elgyengült. Az éhezés pediglen nem azonos az éhséggel: az éhínséget szenvedőnek nem a gyomra korog, hanem egész szervezete szenved, és folyamatos, kínzó fájdalmak gyötörik. Az élelem megvonásának hosszas tortúrája tehát nem akut sérüléseket eredményezett, hanem a rab teljes fizikai és pszichés leépülésével járt, miután az éhezés sejtjei mélyéig gyötörte a szerencsétlent. Miután a szervezet nem volt rá képes, hogy a bejuttatott élelmiszerekből fedezze napi tápanyagszükségletét, önnön magát kezdte el lebontani: előbb a zsírszöveteket használta fel, majd az izomszövetek kerültek sorra. A hosszasan elnyúló, alacsony intenzitású, ám felettébb gyötrelmes tortúrát gyakorta alkalmazták a tömlöcbe zárt személyekkel szemben, ám emellett a fizikai kínzások is komoly szereppel bírtak. A tömlöcbe zárt személyeket büntetésük kiegészítése okán gyakorta kötözték ki és korbácsolták meg, avagy vonták deresre, s verték őket bottal, vesszővel, sós vízbe áztatott kötéllel. Hogy mikor melyik eszközt használták, az a bírói döntéstől függött, ám tapasztalt hóhér kezében valamennyi instrumentum rettenetes gyötrelmeket okozhatott.

A korbácsolás, a vesszőzés, a bottal való megveretés közérthető büntetési formulák, ám a sós vízben áztatott kötéllel való elnáspángolásra érdemes néhány szót áldozni. Tudvalevő, hogy a vízben áztatott kötélzet önmagában is fájdalmas sebeket okozhat, a só azonban megtízszerezi az ütlegelés kínjait. A kipirult, felsérült bőrbe szivárgó só felmarja a sérülés által érzékennyé tett részeket, így fokozza az ütlegelés kínjait. Mindemellett nem lehet kérdéses, hogy a rendszeres verések nem csak rövid, de hosszabb távon is megkínozták az elítélteket. A fenyítések során elszenvedett sérülések kezelésére a börtönökben bajosan nyílott lehetőség, a sebek pedig a mocskos, rágcsálók és férgek által járt cellákban könnyedén elfertőződtek, lázat és szeptikus állapotot váltva ki. A börtönbéli cudar körülmények, a bíró által kiszabható rendszeres bántalmazások, az éheztetés és a mozgásban való korlátozás együttesen oly nyomorúságos kínokat okozott a rab számára, melyeket nemigen viselhetett hosszú időn át. A büntetés elrettentő hatásának oly nagy figyelmet szentelő középkori szemlélet szellemének megfelelvén a bíróságok a börtönbéli sanyargatás demonstratív erejét is kiaknázták, így a rabok megveretésének, deresre vonásának idejére a tömlöcök kapui megnyíltak, és a kíváncsi tömeg lehetőséget kapott rá, hogy megszemlélje az elrettentő eljárást, illetve betekintést nyerjen a tömlöcbéli zord viszonyokba.

Ám a tömlöcbe vetett személyek gyötrelmeit nem pusztán éheztetéssel és időszakonkénti megveretésekkel, de egyéb módon is fokozhatták. Elterjedt volt a rabok mozgását korlátozó eszközök használata,

melyeket már a kora középkorban is gyakorta alkalmaztak. Az elítélt kezére nehéz, 1-3 kilogramm súlyú bilincseket vertek, melyek akadályozták a végtag mozgatását, és nagy fájdalmakat okoztak, mivel a durván megmunkált eszközök felsebezték a bőrt, s folyamatosan irritálták a sebet, amely be nem gyógyulhatott. A nyílt hámsérülés könnyedén elfertőződhetett, az elgennyedt seb pedig általánosan is veszélyeztette a rab állapotát. Ha a bilincs által okozott seb elfertőződött, úgy a baktériumok ellephették a teljes véráramot, és szeptikus sokk alakulhatott ki, mely könnyedén a rab halálát okozta.

A vasban letöltendő büntetés, mint kifejezés, kiváltképpen súlyos rendelkezés volt: ily esetben bilincset és lábvasat egyaránt alkalmaztak, amelyek felhelyezése után a rab mozgása roppant mód elnehezült. A súlyos láncokkal összekötött béklyókban a járás rettenetes erőfeszítést igényelt, és nagy fájdalmakat okozott, a durva vasak pedig felsebezték a csuklót és a bokát.

Különleges esetekben a rabot láncokkal kötötték ki a falakhoz. Ilyenkor az ülő, vagy álló helyzetbe kényszerített személy nyakára örvet tettek, felsőtestét szűk vaspántokba zárták, kezeireés lábaira pedig bilincseket helyeztek. A vasból kovácsolt alkalmatosságokba súlyos láncokat fűztek, melyeket a cella falaiba fúrt kampókhoz rögzítettek. A szerencsétlen elítélt így csak minimális mértékben mozoghatott, s folytonosan ülő, vagy fekvő helyzetben kényszerült maradni. Ha valamelyik végtagjával nagyobb mozdulatot tett, vagy önkéntelenül is fordulni, hajolni kívánt, a láncok megfeszültek, s viszszarántották őt a

rögzített helyzetbe. Az elítélt ennélfogva egyedül sem táplálkozni, sem inni nem tudott, piszkát pedig maga alá ürítette. Nyomorúságos, a végletekig kiszolgáltatott helyzet volt ez, mely gyorsan felőrölte a rab erejét. Éppen ezért előszeretettel alkalmazták, hisz az ily módon történő fogvatartás jócskán csökkentette a rab élettartam-kilátásait, aki, ha nem oldozták le a láncokról, gyorsan elhalálozott. Ennél enyhébb büntetés volt, mikor a rab lábbilincseihez súlyos fémgolyókat láncoltak, hogy mozgását ily módon korlátozzák a kalodát pedig, mint kiegészítő büntetést, nemkülönben alkalmazták annak számos változatában (egy-vagy kétszemélyes kaloda).

A fentiekben ismertetett tortúrák nyilvánvalóan magukkal vonták a rab teljes testi leépülését, ám ezen felül súlyos pszichés károkat is okoztak. A sötétben tartott, kiéheztetett, rendszeresen ütlegelt, patkányok és férgek által zaklatott, folyamatos fenyegetésnek kitett személyek elméje fokozatosan megbomlott, s a börtönben töltött idő múlásával a rabok megőrültek. A folytonos sötétség önnön magában is rettenetes hatást gyakorol az emberi elmére, hisz a fogságba vetett ember elveszíti időérzékét, a napokat egyre hosszabbnak érzékeli, képtelen különbséget tenni nappal és éjjel között, tehát alapvető orientációja menthetetlenül összezavarodik, és mindörökre megtébolyodik.

A minősíthetetlen egészségügyi körülmények, illetve a rendszeres orvosi ellátás hiánya nemkülönben sok áldozatot szedett. A napsugár által soha nem járt, fénytelen, nem szellőző, emberi ésállati ürüléktől bűzlő, rágcsálókban bővelkedő börtönök

valóságos járványforrások voltak, a legyengült rabokat pedig könnyedén lebírták a különböző kórságok, amelyek az őrszemélyzet közvetítésével a vár avagy a környező települések lakóira is könnyedén átterjedhettek.

Miután a középkori börtönrendszerben ismeretlen volt a differenciálás fogalma, a tömlöcbe vetett rabokat válogatás nélkül eresztették össze. A közös rendszerben könnyedén előfordult, hogy a csekélyebb vétség miatt elítélteket vagy azokat, kiket pusztán hatalmi önkény vagy valamely uraság politikai, illetve anyagi érdekei okán, tulajdonképpeni ítélet nélkül fosztottak meg szabadságuktól, gyilkosokkal és erőszaktévőkkel zárták össze miként a fertőző betegségben szenvedőket, a gyengeelméjű, vagy súlyosan fogyatékos személyeket sem különítették el rabtársaiktól. A szűk termekben és cellákban pedig gyorsan elharapózott az őrület és az erőszak, így megesett, hogy a fogva tartottak egymás ellen fordultak, ezáltal mélyítve el a rájuk mért kínjaikat.

A magyarországi börtönviszonyok korabeli állapotát és a rabokkal szembeni bánásmód kegyetlenségeit közvetett módon ékesen példázza Werbőczy híres Hármaskönyve, amely az érvényben lévő szokásjogot rögzítette: a Tripartitum egyes rendelkezései kikötötték, hogy a fogva tartott személyeket kenyérrel és vízzel el kell látni, s tiltotta bántalmazásukat – valószínű hát, hogy tömlöcökben nagy keletje volt az ilyesféle büntetéseknek.

A hazai börtönrendszer azonban az évszázadok során sem változhatott túl sokat, legalábbis erre enged következtetni a reformkor egynémely doku-

mentuma. Az 1943-ban előterjesztett büntetőjogi javaslat kiötlői és legfőbb aktivistái számos fórumon nyilatkoztak a magyar tömlöcökben uralkodó lehetetlen állapotokról, felettébb komor színekkel ecse-

telve a büntetés végrehajtás eme intézményének rettenetei. Kossuth Lajos olyannyira felháborodott a korabeli börtönök milyensége okán, hogy újságcikkben tárta a köz elé kétségeit: *„Füredre utaztamban, megnéztem a Veszprémi fogházat. Lehetetlen volt el nem borzadnom. Kútforma lyukak, melyek öblébe*

lábtőn juthatni csak. Szellőjük nincs, ablakuk természetes, nem is lehet. És az egyetlen nyílás a kút száján, mondhatnók egy sötét, parányi, négy-öt lépésnyi széles, zárt udvarkára nyílik, hová csak délben fér a napsugár, a szellő pedig sohasem. És ez, mint mondják, még nem a legrosszabb tömlöc Magyarországon." Az 1943-ban országgyűlés színe elé vitt büntetőjogi javaslat nemkülönben mélyen elmarasztalta a büntetés végrehajtási rendszer elképesztő hiányosságait, így nyilatkozván: *„Különösen siralmas és közaggodalmat okozó a tömlöczök állapota hazánkban, mert azonkívül, hogy ezekben a fegyelem törvényhatóságonként egyenetlenül változván a hasonló bűnösök e körülménynél fogva a szükségképpen a különböző mérték, egy így különböző igazság szerint lakolnak, bennök sem a büntetés jogszerű céljaira nem fordittatik figyelem, sem elkülönzés vagy gondos osztályzás által nem kiméltetnek, s nem őriztetnek az elzártak jó érzeményei, s nincsenek jelen azon feltételek, melyek mind az erkölcsi tisztaság vagy megőrzésére vagy visszaszerzésére okvetlenül megkivántatnak."*

Mindent összevetve, a középkori büntetőjog a mennél súlyosabb megtorlást tartotta az egyetlen ésszerű és kívánatos célnak. Miután a szabadságvesztés önmagában nem számított komoly büntetésnek, a tömlöc intézménye az elkülönítésen túl leginkább a rabok folyamatos gyötrését és kínzását szolgálta, az alacsony intenzitású tortúrának pedig éppen úgy része volt a mozgásban való korlátozás, a súlyos béklyókba vetés, a kikötözés és az élelmiszermegvonás, mint a rendszeres korbácsolás és bot általi veretés. Így a börtön voltaképpen nem az

elítélt, avagy ítélet hiányában puszta önkényből fogva tartott személy rendes büntetését, de végső soron rút, emberhez méltatlan körülmények közt történő elveszejtését szolgálta. A középkorban kialakított büntetés végrehajtási szokások pedig egészen a 19. századig konzerválódtak, s a korábbiakéhoz hasonló, kívánatosnak a legkevésbé sem nevezhető viszonyokat eredményeztek, melyek a rabok borzalmas senyvedését eredményezték.

BÁTHORY ERZSÉBET ÁLLÍTÓLAGOS RÉMTETTEI ÉS ÉLVE BEFALAZÁSA

A közismert mítosz Báthory Erzsébet személyét Vlad Tepes vajda mellé helyezi az európai vámpírizmus legendáriumában. A többnyire pokolbéli bestiaként ábrázolt özvegyasszony élettörténetéről és elborzasztó cselekedeteiről regények és színdarabok születtek, nevét szerte a világon tudják a magyar történelem egyik legismertebb, egyszersmind legsötétebb figurájának tartják őt, perverz némbernek, démoni alaknak, ki véres rémtettek százait követte el sajátkezűleg. A hagyomány szerint Nádasdy Ferenc özvegye mintegy 600 szűzleányt kínzott, illetve kínoztatott halálra vérszívással és kannibalizmussal egyaránt hírbe hozták mérget főzött, és mágikus rítusokat gyakorolt s fiatalsága megőrzése végett rendszeresen fürdőzött serdületlen lányok vérében.

A leghíresebb magyarországi bűnperek közt számon tartott eljárás, amely a vérre szomjazó bestia legendáját megalapozta, 1610-ben vette kezdetét.

A Báthory Erzsébet elleni pert Thurzó György nádor, a király távollétében az ország első embere vezette, ki kihallgatta a vád alá vont nemesasszony vélelmezett bűntársait, majd állítólagos tanúk százait idézte maga elé. Az ily módon nyert vallomások során pedig oly rémtetteket kerültek nyilvánosságra, melyekhez hasonlatos cselekedetek sem korábban, sem később nem fordultak elő a magyarországi krónikákban: egy bestiális, sejtjei mélyéig kegyetlen, folytonosan vérre és halálra szomjazó asszony képe rajzolták ki, aki nem átallotta gyermekek és ifjú leányok százait megkínozni és megkínoztatni, számos esetben pedig önnön kezével oltotta ki áldozatai életét.

A vallomások alapján rekonstruált események arról beszéltek, hogy Nádasdy Ferenc özvegye szélsőségesen szadista vágyait ifjú leányokon élte ki, kiket csalfa módon vitetett magához. Az áldozatokat bizalmasai, Újváry János, Boda Jánosné, Szentes Dorottya és egyéb cinkosok csalogatták a lakhelyéül szolgáló várba, készpénz felajánlása, ajándékok, ruhaneműk és egyéb természetbeni juttatások által. A szűz leányok a környező településekről kerültek az uradalomba, de esetenként a bűntársak messzebbről is kerítettek ifjakat. Miként arra a vád nagy hangsúlyt fektetett, azáldozatok között nem pusztán közemberek gyermekei, de nemes kisasszonyok is akadtak, kiket szüleik nevelési célzattal adtak a köztiszteletben álló özvegyasszonyhoz, hogy ő faragjon belőlük tisztes úrhölgyeket. Báthory Erzsébet ezeket a leányzókat rendre fogságba vetette és éheztette, miközben ő maga és segítői folytonosan kegyetlenkedtek velük. Az özvegyasszony mezítelenre vetkőztette az áldozatokat, majd különböző gyötrelmeknek vetette őket alá: a beszámolók szerint a kínzások során ördögi fantáziáról tett bizonyosságot, hisz a tűzzel, vízzel, izzó fogókkal, présekkel, késekkel és kötelekkel való tortúra szinte valamennyi módozatát alkalmazta, vagy alkalmaztatta bűntársaival. Az áldozatok rendszeres és súlyos megverése pusztán a szadista pusztítás kezdete volt: a várakba hurcolt szüzeket ököllel ütötték-vágták, majd husángokkal és dorongokkal verték el őket. Megesett, hogy az ütlegek halálosnak bizonyultak ilyenkor az áldozatok tetemeit ollókkal és késekkel csonkolták és szabdalták tovább, végül pedig hasukat felnyitva kibelezték őket. Báthory Erzsébet és cinkosai előszeretettel alkalmaztak tüzes vasakat, melyekkel az áldozat arcát, végtagjait, nemi szerveit sütögették, egészen a serdületlen leányzók haláláig folytatva az oktalan tortúrát. *„A szájába betolta az ujját és kétfelé vonta az száját, s úgy kénzotta."* – vallotta Újváry János, utalva rá, hogy Báthory Erzsébet, hogy szadista kedvét töltse, tüzes vassal égette ki egyik áldozata nyelvét. A nagyhatalmú úrnő, mikor beteges kedve úgy diktálta, víztortúrákat is alkalmazott: télen léket vágatott a patakba, majd beléállított egy szűzleány, kit esdeklő könyörgése és siralmai ellenére is addig hagyott a jeges vízben, még az áldozat megfagyott máskor pedig addig locsoltatott forró vízzel egy leányt, még az belehalt a kínzásba. A kikötözött, magatehetetlen serdülőket tűkkel szurkálta, és ollókkal vagdosta össze, a testből előtörő vér látványától pedig eszét vesztette, és

fogaival marcangolta széjjel az áldozat arcát, mellkasát, vállát, kezeit. Báthory Erzsébet kannibalizmus iránti sátáni szenvedélye más esetekben is megmutatkozott, mikor leányok testéből éles késsel vastag darab húsokat kanyarított ki, s a megcsonkított áldozatokat saját húsuk megevésére kényszerítette – majd megölte, vagy megölette őket. Beteges fantáziájának roppant gazdagságáról tanúságot tévén egynémely áldozat meztelen testét mézzel kenetett be, majd *„úgy állatta napestig és éjszaka is, hogy az bogarak egyék"*. Az özvegyasszony a tűz általi tortúrát is igen kedvelte: gyertyákkal, lángoló fahasábokkal, kénbe mártott tollakkal kínozta a szüzeket. A beszámolók szerint tehát Báthory Erzsébet valóságos emberi mészárszéket üzemeltetett, és oly serényen mészárolta le a fiatal leányokat, hogy *„marokkal merték fel a vért az ágya előtt"*. Az áldozatok számát illetően meglehetős bizonytalanság figyelhető meg a korabeli vallomásokban, a vád legfőbb tanúja, Újváry János imígyen nyilatkozott a törvényszék előtt: *„Tizet is elvittek kénzani egy nap. Mint a bárányokat, úgy hajtották előttük. Néha négy, öt mezételen leányok úgy álltak előtte..."* Egyéb tanúk, avagy cinkosok negyven, ötven, vagy ennél is több áldozatról számoltak be, a hivatalos rekonstrukció így több tucatra tette a Báthory Erzsébet által meggyilkolt, avagy meggyilkoltatott szüzek számát. A fenti bestiális cselekedeteket számos egyéb ponttal egészítették ki, miszerint Nádasdy özvegye mérget főzött, és mágiát gyakorolt, és egyéb boszorkányi cselekedeteket követett el.

Eddig tartanak a legenda alapját szolgáltató, kínvallatások segítségével kicsikart beismerések, pletykák, híresztelések és másodkézből származó, felettébb bizonytalan vallomások által felemlegetett rémtettek. Ha a fenti históriák igazak lennének, úgy Báthory Erzsébetet Európa legbestiálisabb gonosztevői közé kellene helyezni – ám, amint azt elhivatott történészek bebizonyították, a fentiek korántsem állják ki a józan szellem kritikai próbáját. Amint a korabeli dokumentumok elemzése és öszszevetése során kiderült, a fenti Báthory-kép nem más, mint ördögien aljas csinálmány, tessék-lássék módon, sebtében összetákolt vádhalmaz, amely sohasem került bizonyításra, sőt, maga a vád legfőbb képviselője, Thurzó György nádor sem törekedett rá, hogy cáfolhatatlan bizonyítékokkal támassza alá a rettenetes feltételezéseket. Holott nagy szükség mutatkozott volna rá, csupán formai okokból is, hisz az eljárás során felvonultatott tanúk vallomásai felettébb csekély értékkel bírtak a vád alapjait jelentő vallomásokat hosszas tortúrák által csikarták ki a bűnvádi eljárás egyáltalán nem volt jogszerűnek nevezhető a bizonyítékok hitelessége ugyancsak kétséges volt az eljárást vezető személy maga pedig a legkevésbé sem volt pártatlannak nevezhető.

A szadista, messze földön rettegett vámpírasszony legendája tehát érintőleges viszonyban sincs a valósággal – így nem a Báthory Erzsébet által elkövetett cselekedetek, de maga az özvegy bemocskolása és bebörtönzése érdekében lefolytatott eljárás képezheti szerves részét a Magyarországi rémtettek, kivégzések és kínoztatások éjsötét betűkkel írott krónikájának. Felettébb valószínű, hogy az özvegy-

asszony fejére olvasott bűnök pusztán borzalmas rémmesék, ám a Báthory Erzsébetre mért kegyetlen büntetés hiteles története a kegyetlenkedések szívszorítóan valós és szomorú, dicstelen fejezete, amely egyszersmind remek lehetőséget ad rá, hogy megfigyeljük a korszak büntetőjogi és büntetés végrehajtási visszásságait, s újabb betekintést nyerjünk a kínvallatás és a boszorkányüldözés, illetve a végrehajtás hazai históriájába.

Báthory Erzsébet 1560-ban született a nagy hatalmú, jelentős birtokok felett rendelkező, bőséges vagyonnal rendelkező Báthory-dinasztia sarjaként. A család egyaránt rendelkezett földekkel és jószágokkal a három részre szakadt Magyarország magyar korona alatt maradt részén, illetve Erdélyben, így az adott viszonyok között kényesnek mondható gazdasági kötődéseik okán a Báthoryak nem egyszer kényszerültek politikai kötéltánc lejtésére, hogy ügyesen egyensúlyozzanak a három hatalom határmezsgyéjén. Mindemellett a család szoros rokoni kapcsolatot ápolt számos nemesi dinasztiával, így nem csak gazdasági erejük, de társadalmi rangjuk és befolyásuk is tekintélyesnek volt mondható. A korabéli szokások szerint Báthory Erzsébetet még kisded korában férjül ígérték a nemes Nádasdy család Ferenc nevű gyermekéhez, miután a szülők ily módon kívánták garantálni a hatalmas birtokok egyesítését, s elkerülni azok esetleges elaprózódását. A leány alig 15 évesen lépett frigyre a nádor fiával, s mindkét fél dúsgazdag hozományt vitt a házasságba. Már ebben az időben bizonyosságot nyert, hogy Báthory Erzsébet felettébb életrevaló, kimagaslóan

intelligens, tettre kész és a felelősségtől soha vissza nem riadó asszony: férje távollétében ügyesen igazgatta a kiterjedt birtok ügyeit, s udvarának jó híre oly messzire elért, hogy nemesasszonyok küldték hozzá lányaikat neveltetés céljából.

A Báthory Erzsébet elleni hatalmi ármánykodás az 1600-as évek legelején elkezdődött. A saját erejénél és atyafiságánál fogva egyaránt nagy hatalmú, gazdag birtokok felett rendelkező, politikai téren komoly ambíciókat dédelgető rokonsággal bíró asszonynak és családjának az évek múlásával számos ellenlábasa támadt, ám rosszakarói és irigyei csak férje, Nádasdy Ferenc nádor 1604-ben bekövetkezett

halála után merészeltek nyíltszíni praktikákat folytatni ellene. Az özvegy Báthory Erzsébet kiváltképpen kényes politikai helyzetbe került, mikor 1608-ban testvére, Báthory Gábor elfoglalta Erdély fejedelmi székét, s ezáltal esélyessé vált Magyarország trónjára, egyszersmind a lengyel korona megszerzését is dédelgetett tervének vallotta (utóbbira néhai nagybátyja, Báthory István leszármazottjaként formált jogot). Maga Báthory Gábor a legkevésbé sem titkolta, hogy a királyi címre aspirál, ám a politikai érdekcsoportok között akadtak olyanok, melyek ugyancsak rossz szemmel tekintették az ország trónjának irányába kacsingató nemes urat. Voltak, kik anyagi megfontolásokból vágyták Báthory Erzsébet bukását, s akadtak, kik politikai indokokból törtek ellene – utóbbiak közé tartozott Thurzó György nádor, ki olyannyira kívánta az özvegyasszony vesztét, hogy sötét összeesküvést szervezett ellene, a sokszereplős színdarab legfőbb szerepét pedig címével és hatalmával élvén önnön magára osztotta.

1610. január 6-án nevezetes esküvő zajlott Csejtén: Hommonai Drugeth Bálint felső-magyarországi nemes nőül vette Nádasdy Katát. Ugyanebben az időben Báthory Erzsébet udvarában meghalt két német szolgálólány, kiknek testét az éj leple alatt, titkon temették el. A vád később számos alkalommal felemlegette, hogy a lányokat Báthory Erzsébet és aljas cinkosai ölték meg, ám, amint az utóbb kiderült, az adott időpontban az özvegy még csak nem is tartózkodott a kiterjedt birtokaihoz tartozó várban.

A Báthory Erzsébet elleni nyomozás 1610. március havában indult meg Thurzó György nádor parancsára. A nádor valamely meghatározatlan gyanúperrel élvén előzetes tanúvallatásokat rendelt el számos megyében, amelyek során borzalmas híreszteléseket gyűjtöttek össze, melyek állítólag elveszett és soha fel nem lelt leányokról, jelöletlen sírokról, kínzatásokról, gyanús körülmények közepette köddé vált szolgálókról és egyéb rémtettekről szóltak.

Báthory Erzsébetet 1610. december 29-én fogták el, s helyezték őrizetbe cselédségével egyetemben. Az intézkedést a király távollétében teljes jogkörrel felruházott Thurzó nádor hajtotta végre, ki beszámolója szerint egy agyonkínzott leány tetemére, egy haldokló leányra, valamint egy kínzásra előkészített, levetkőztetett és leláncolt leányra bukkant a vár alatti pincében. A letartóztatást végrehajtó Thurzó nádor tettenérésnek minősítette a történéseket, így elrendelte az özvegy és szolgálói azonnali letartóztatását – itt és most mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy a politikai szempontból ellenérdekelt nádoron kívül, kinek volt alapvető érdeke Báthory Erzsébet elveszejtése, a dinasztia meggyengítése és nagyra törő atyafiságának elrémisztése, senki más nem látta az említett áldozatokat aznap este.

Másnap Thurzó nádor egy holttestet és egy sebes testű leányt mutatott a környékbéli nemeseknek, mondván, a tetemet az özvegy udvarában találta, miként a megkínzott lány szenvedéseiért is Báthory Erzsébetet terheli felelősség. Eme bizonyítékok azonban nem voltak többek holmi hamisítványoknál: amint az utóbb kiderült, az elhalt kislány nem decemberben, hanem október hónapban távozott az élők közül, s tetemét előző éjszaka exhumálták a sé-

rült leány pedig alkalmasint éppen gyógyítás végett időzött a várban, sebeit nem ott és nem Báthory Erzsébet vagy segítői által, hanem máshol, más módon szerezte.

Thurzó nádor, miután bemutatta a támadhatatlannak vélt bizonyítékokat, a tettenérésre hivatkozva még aznap fogságba vetette Báthory Erzsébetet, szolgálóit pedig még a helyszínen tortúra alá vonta, hogy belőlük terhelő vallomásokat csikarjon ki. (A tettenérés önmagában sem bizonyított, hanem a legnagyobb jóindulattal is jócskán eltúlzottnak nevezhető kijelentés: a feljegyzések szerint Báthory Erzsébetre akkor rontottak rá, mikor békésen vacsorázott lakosztályában.)

Kétségek tehát akadtak bőséggel, a tiszteletre méltó Thurzó György azonban nem sokat teketóriázott: ha már a várban érte őket, hát rögvest kínpadra vonta az özvegyasszony bizalmas szolgálóit, hogy vallomásokat csikarhasson ki belőlük. A „tettenérés" utáni napon lezajlottak az első kínvallatások, melyek után a vélelmezett bűntársakat a nádor saját birtokára szállíttatta, hogy ott zavartalanul folytathassa a tortúrát. A legfőbb bűnösnek tartott Báthory Erzsébetet azonban egyáltalán nem hallgatták ki, ellene hivatalos eljárást nem indítottak, és a nyomozati vizsgálódás csakis cselédségének belső körét érintette.

A Thurzó György saját birtokán lefolytatott kínvallatások során a kor valamennyi rettenetes eszköze előkerült. A hóhér mindenek előtt a legfőbb vádlottakat és tanúkat, Újváry Jánost, Szentes Dorottyát és Jó Ilonát avatta be a pokol kínjaiba, hogy ily módon

csikarjon ki belőlük beismerő vallomást. A procedúra célja azonban nem a valós tényállás kiderítése, hanem a március végén kezdődött előzetes nyomozás során feljegyzett rosszindulatú rémhírek és a már megalkotott koncepciók utólagos igazolása volt: a nádor ahelyett, hogy a jog eszközei által kutatta volna a homályos árnyak közötti biztonságos eligazodás útját, önös érdekei szerint taszította az igazságszolgáltatási procedúrát a pletykákból, rémhírekből és hazugságokból épített verem legsötétebb fenekére.

Nem tudni pontosan, mily módon zajlott Újváry János faggatása, de a korabeli kínzásokat ismervén valószínű, hogy korbácsolással, nyújtópad alkalmazásával, avagy tüzes vasakkal gyötörhették őt, míg a férfi megtört, és aláírta a koncepciós per egyik legfontosabb vallomását. Valószínű, hogy Újváry János a kínzatás során megtört, és példaszerűen együttműködött az eljárást vezető nádorral, legalábbis erre utal a vele szemben hozott ítélet: bár bűnrészességét bizonyítottnak látták, nem égették meg elevenen, hanem lefejezték, s tetemét vetették máglyára – az ilyesféle eljárást rendszerint azon bűnözőkkel szemben léptették életbe, kiket a bíró ugyan vétkesnek talált, de kegyelmet adott számukra. Azt azonban tudjuk, mily módszereket alkalmaztak Szentes Dorottyával és Jó Ilonával szemben: őket többek közt kínpadra vonták, s ujjaikat a hóhér egyenként szakította ki. A kínvallatás után született beismerő vallomások egybecsengtek az Újváry János által mondottakkal, ám valószínű, hogy az asszonyok kevésbé mutatkoztak készségesnek az eljárás során, ezért – a boszorkányokkal szemben alkalmazott

megtorlásnak megfelelvén – elevenen való megégetésre ítélték őket. A teljes héten át tartó folytonos kínzásokkal kicsikart vallomások felvétele után Báthory Erzsébet bűntársai felett ítéleteket mondtak, és őket nagy sebtében, január 7-én kivégezték.

Báthory Erzsébetet azonban ezután sem vallatták ki, sem eskü alatt, sem a hóhérkamrában miként más, fontos tanúkat is mellőztek. Eme érthetetlen mulasztásokról a későbbiekben esik majd szó.

A perben ekkor fél éves szünet állt be, az eljárást Thurzó György berekesztette, s csak nyáron folytatta tovább. Ekkor további tanúkat hallgattak ki eskü alatt, kikkel szemben kínvallatást nem alkalmaztak – ám kétségtelen, hogy a nádor tekintélye, az előzőekben lefolytatott tortúrák és a máglyahalálra szóló ítéletek, valamint a kínvallatás során kicsikart „beismerő vallomások" tartalmának kiszivárogtatása által jelentős befolyást gyakorolhattak rájuk. A vád közel háromszáz tanút hallgatott meg, kik a szélrózsa valamennyi irányából sereglettek a nádor várába, hogy vallomást tegyenek. Hosszú heteken át vonultak a környékbéli atyafiak, hogy beszámoljanak Báthory Erzsébet válogatott rémtetteiről – ám olyasféle vallomás, amely perdöntőnek lett volna nevezhető, az eskü alatt valló tanúk felől nem származott.

A nádor elé vonuló személyek közt alig néhány tucat akadt, kik ténylegesen szemtanúi voltak valamely gyanúsnak nevezhető cselekedetnek, vagy annak vélt nyomaival találkoztak. Többségük mindössze a Thurzó nádor által bemutatott tetemet látta, illetve egy roncsolt kezű kislányt, kit az újhelyi borbély kezelt ám tényleges gyilkosságnak avagy ártó szándékkal véghezvitt ütlegelésnek, illetve kínzásnak senki, egyetlen fő sem volt tanúja – annak ellenére, hogy a kínvallatások által kicsikart vallomások szerint Báthory Erzsébet hat teljes éven át folytatta ördögi praktikáit! A felvonult tanúk java közvetlenül semmit sem látott és semmit sem tapasztalt, az általuk tett vallomásokban pusztán hallomás útján szerzett információkról, pletykákról és szóbeszédekről nyilatkoztak. Egyetlen gyanúper nyert bizonyítást, miszerint évekkel korábban egy 13 éves leányt jeges vízbe merítettek Báthory Erzsébet parancsára – ám eme eljárás az adott korban megszokott büntetése volt a kihágáson vagy tolvajláson kapott cselédeknek, így magát a rettenetes vádat bajosan igazolhatta a téli fürdőztetés ténye. Azt, hogy a leány a jeges fürdő során életét vesztette volna, vagy testén egyéb kínzatások nyomait viselte volna, senki sem látta. A tanúvallomások jellegét és a bennük foglaltatott terhelő bizonyítékok merőben spekulatív mivoltát leghívebben a beckói pap nyilatkozata példázza, ki a faggatózásra azt felelte, hogy *„csak szóbeszédből tud Nádasdyné gyilkos természetéről"*. Megint más tanú *„semmiről sem tudott, csak hallott mindenfélét"*. A jegyzőkönyvek szerint ugyancsak gyakoriak voltak az ilyesféle nyilatkozatok, melyek tényszerűségek és saját megfigyelések helyett holmi rosszindulatú pletykálkodásokra épültek – korántsem túlzó a feltételezés, miszerint a pletykálkodás által terjesztett rémhírek a bűntársak kivégzése és az eljárás újrakezdése közötti hat hónapban szaporodtak fel, s olyan

személyek járultak tanúskodni a törvényszék elé, kik ezt megelőzően semmit sem hallottak a Báthory Erzsébet állítólagos gonosztetteiről.

Mindemellett merőben ésszerűtlennek tetszik, hogy azon személyek, kik ténylegesen kapcsolatban álltak Báthory Erzsébettel, egyáltalán nem hallgattattak meg, miként a december 29-én végrehajtott rajtaütés résztvevőit sem idézték törvényszék elé. Még inkább érthetetlen, hogy közel háromszáz tanú kifaggatása ellenére sem kérdezték ki azt a fiatal lányt, kit Thurzó György állítólag láncra verve lelt meg a várban, de még azon katonákat sem hívták az ítélőszék elé, kik saját szemükkel láthatták az agyonkínzott leány tetemét és a kínzatásra előkészített szüzet. Kétségtelen, hogy ha Thurzó György állításai megfelelnek a valóságnak, a kisleány avagy a katonák vallomása elháríthatatlan csapásként érte volna az özvegyasszonyt, s bizonyító erővel hatott volna. Ám Thurzó György, ki értékes idejét rászánván szinte számolatlanul hallgatta meg a pletykás nyelvű közembereket, valamely rejtélyes oknál fogva rendre mellőzte a legértékesebb tanúkat – ily ostoba mulasztást az ország nádora puszta véletlenségből avagy figyelmetlenségből nem véthetett!

A vád tehát korántsem állt biztos lábakon, a bőséggel feljegyzett tanúvallomások pedig nemhogy feltisztították volna a meglehetősen zavaros képet, de csak tovább kuszálták azt. A Thurzó György nádor titkára által vezetett per oly kacskaringósra és bizonytalanra sikeredett, hogy mai fejjel nézvén szükséges lett volna kiegyenesíteni azt, amelyre

kiváló lehetőséget kínált a per legfőbb vádlottjának kihallgatása – ám Báthory Erzsébetet még ekkor sem vették elő.

Nem is vehették, hisz ekkor már befalazva raboskodott saját várában: Thurzó György nádor ugyanis önhatalmúlag, ítélethozatal nélkül, a vádlottak kihallgatása közepette elrendelte az özvegyasszony bebörtönzését.

Különös fintora a sorsnak, hogy az általánosságban véve is oly kegyetlen magyarországi börtönbüntetések egyik legszélsőségesebb formáját nem egy, a törvény színe előtt elmarasztalt gonosztevő, hanem egy, az ellene felhozott vád lényegi pontjaiban minden valószínűség szerint ártatlan, pusztán politikai okokból meghurcolt nemesasszony, Báthory Erzsébet kényszerült elszenvedni. Az özveggyel szemben ítéletet, sem elmarasztalót, sem felmentőt, sohasem hoztak, hanem a gyilkosságokat, a boszorkányságot és más retteneteket felsorakoztatott per során meghurcoltatott Báthory Erzsébetet saját lakhelyéül szolgáló csejtei várában falazták be. Az özvegyasszonyt egy kicsiny szobába kényszerítették, majd a kőművesek berakták annak ajtaját, s csak egy piciny nyílást hagytak a falon, melyen át ételt és italt lehetett beadogatni a nemesi származású rabnak.

Thurzó György nádor vasszigorral őriztette a szerencsétlen asszonyt, s kedvezményeket felé sohasem tett: Báthory Erzsébet befalazásától fogva senkivel nem érintkezhetett, üzenetet nem küldhetett, a külvilággal kapcsolatot semmilyen formában nem tarthatott, csak és kizárólag hű lelkipásztorával beszél-

hetett. A magányra ítélt, orvosi ellátástól és egyéb alapvető szolgáltatásoktól megfosztott asszony hátralévő idejét egy fűtetlen szobában, nyomorúságos körülmények közt kényszerült leélni – ám arra még futotta erejéből, hogy hivatalos végrendeletet írjon, melyben biztosította javai megfelelő átörökítését, és elejét vette annak, hogy a Báthory-család II. Mátyás által pártfogolt haragosai, többek közt akár Thurzó György nádor kisajátíthassa kiterjedt birtokait.

A minden valószínűség szerint ártatlanul bebörtönzött Báthory Erzsébet négy teljes évet töltött a befalazott szobában, míg 1914. augusztus 21-én elragadta őt a halál. Nádasdy Ferenc özvegye megszabadult földi nyomorúságából, családneve azonban csúfosan besározódott, a nemesi família tisztességén pedig olyan folt esett, melyet lemosni soha nem lehetett.

Bár a könyv tárgya szempontjából mellőzhető körülmény, az eljárást szemlélvén felmerülő kérdés (miszerint kinek, avagy kiknek állhatott érdekében Báthory Erzsébet bebörtönzéseés atyafiságának rossz hírbe hozása) megválaszolása kedvéért érdemes röpke kanyarral tarkítani az elbeszélés menetét. Több mint valószínű, hogy Thurzó György nádor koncepciós eljárást hajtott végre, mely, lévén az ország második embere, hatalmában állott s ez esetben kétségtelen, hogy tetteivel a legfelsőbb politika érdekeit szolgálta ki. Kutatók sokasága próbált választ lelni rá, vajon mi állott az eljárás hátterében, ám teljességgel megnyugtató magyarázat erre nézvén a mai napig nem született, így be kellérnünk a valószínűségekkel. Báthory Erzsébet önnön magá-

ban nem jelenthetett oly jelentős veszélyt a magyar koronára, hogy emiatt hurcoltassák meg, és vessék börtönbe bár vagyona, atyafisága és ismeretsége jelentős volt, mégis csak egy tisztség nélküli özvegyasszony volt, ki az ország dolgaiba nyíltan nemigen szólhatott bele, s ki veszedelmes összeesküvést nem szőhetett a király ellenében. Sokkalta inkább érdemes testvére, Báthory Gábor tisztsége és szándékai körül kutakodni az indítékok után, hisz Erdély fejedelmeként komoly ambíciókat táplált a magyar trón iránt, a királypárti főurak pedig ugyancsak riadtan tekintették eme törekvését. Mindemellett Báthory Gábor király iránti hűségét roppant bizonytalan hűségnek ismerték: számos jel mutatott rá, hogy a korona megszerzése érdekében a fejedelem maga mellé kívánta állítani a magyar főurak némelyikét, és konspirálni kívánt a király hívei ellenében. Konspirálók és konspirációra hajlandóságot mutatók pedig akadtak éppen bőséggel, hisz szép számban voltak olyan nemesek, kik viszszatetszéssel szemlélték II. Mátyás és a bécsi udvar hatalmát, s jobb szerettek volna egy magyar főurat látni az ország trónján. Nemkülönben fontos körülmény, hogy maga Thurzó György – miként Báthory Erzsébettel is akadtak vitás ügyeik – korántsem ápolt jó kapcsolatot Báthory Gáborral: nem pusztán politikai érdekeiket tekintve különböztek, de személyes viszályok is akadtak kettejük között. A nádor, mikor 1610 augusztusában meglátogatta a fejedelmet, „békességet szerezni" igyekezett Erdélybe – ez a kifejezés nyíltan utal rá, hogy kettejük viszonya korántsem volt kiegyensúlyozott. Ráadásul Thurzó nádor a látogatás során

csúnyán összeszólalkozott Báthory Gáborral, tőle haragban vált el a tárgyalás után pedig rögvest Bécsbe igyekezett, s a királynál töltött idejében a fejedelem ellenében konspirált. Mindezen tények és valószerű feltételezések tükrében ésszerű a következtetés, miszerint Báthory Erzsébet ellen folytatott eljárás legfőbb célja nem az özvegyasszony bebörtönzése, hanem az erdélyi fejedelem lejáratása lehetett, hogy személyében a magyar uraságok ne bízzanak, s vele a király ellenében ne szövetkezzenek. Miként az sem lehetett éppenséggel elvetendő lehetőség, hogy királyi trón felé kacsintó Báthory Gáborra nyomást gyakoroljanak, amely célra a testvére elleni eljárás remekül megfelelt, hisz a bécsi udvar ezáltal ékesen demonstrálhatta hatalmát, miszerint erejénél fogva még egy köztiszteletben álló nemest is képes koholt vádak alapján félreállítani. Valószínű hát, hogy Báthory Erzsébet nem önnön bűnössége okán került súlyos börtönbüntetésre, hanem jól felépített és ügyesen végrehajtott politikai cselszövés áldozatává vált, melynek célja a király elleni összeesküvés ellehetetlenítése, az összeesküvők megfélemlítése, és Báthory Gábor lejáratása volt.

Annak ellenére, hogy 1613-ban, háromévnyi raboskodás után Thurzó nádor megkezdte a Báthory Erzsébet elleni büntető eljárás előkészítését, a perre sohasem került sor, és a saját várában befalazott özvegyasszony rá egy évvel meghalt. Így Báthory Erzsébet ellenében pert sohasem folytattak, elmarasztaló ítélettel őt sohasem sújtották, bűnösségét sohasem mondták ki. Formálisan tehát soha nem bizonyították, hogy elkövette a fejére olvasott szörnyű bűnöket neve mégsem került tisztázásra. Épp ellenkezőleg: a mondvacsinált vádban szerepeltetett rémtetteket a szájhagyomány az évtizedek múlásával egyre cifrábbra formálta, majd azon vérgőzös elméjű alkotók csapongó fantáziája tarkította tovább, kik a filléres szenzáció utáni vágytól vezetve szélesebb közönség számára is hozzáférhetővé tették Báthory Erzsébet meghamisított históriáját. Több száz évnek kellett ahhoz eltelnie, hogy történészek által végzett áldozatos kutatások eredményei rámutassanak a peres eljárás elképesztő hibáira és hiányosságaira, a tanúvallomások hiteltelenségére, illetve felhívják a figyelmet Thurzó György nádor felettébb vitatható szerepére. És bár ily módon bizonyosságot nyert, hogy a leányok vérében fürdőző Báthory Erzsébet halálszagú legendája mindössze egy politikai érdekek alapján kifundált, aljas ármánykodás hozadéka, mely ármány leginkább a magas posztot betöltő nemes urak megkérdőjelezhetetlen hatalmára és széleskörű befolyására, a boszorkányperek által keltett társadalmi hisztériára, a kínvallatás terrorjára, illetve a közemberek tudatlanságára épült, a magyar vámpírasszony mítosza még ma is virágzik.

A KÍNVALLATÁS FOKOZATAI

A boszorkányokkal és eretnekekkel, blaszfémia vádjával illetett személyekkel, avagy tanúkkal szemben alkalmazott kínvallatás döntő jelentőségű, ily minőségében pedig nem holmi esetleges, az inkvizítori vagy a hóhéri önkény által igazgatott, hanem

gondosan felépített eljárás volt, mely Magyarországon egészen a 18. század végéig alkalmazásban állott. A hivatalos dokumentáció tizenegy fokozatot különböztetett meg, fokozatosan növelve a vádlottra mért kínokat, hogy az egyre intenzívebb gyötrelem a legkonokabb elítélt nyelvét is megoldja – hatásfokát pedig ékesen mutatja, hogy a hóhérnak felettébb ritkán kellett mind a tizenegy fokozatot végrehajtani, miután az áldozatok többsége vagy vallott, vagy nyomorultul, rettenetes fájdalmak közepette pusztult el.

Első lépcsőben a bíró „szelíd, majd kemény" hangon fenyegette meg az elébe állított személyt, szembesítve őt a reá váró kínvallatással: mivel a vádlott ismerhette a tortúra gyötrelmeit, megesett, hogy kínvallatás puszta lehetősége is olyannyira elrettentette, hogy vallomást tett. Ha a bíró általi fenyegetés nem bizonyult kellően hatásosnak, úgy a szóbéli elrettentést egy, kínvallatás ügyében ugyancsak járatos szakemberre, a hóhérra bízták. A végrehajtó a kínzókamrába vezette a vádlottat, ahol teljes körű idegenvezetésben részesítette őt: sorra mutatta meg a kínzóeszközöket, részletesen elbeszélte azok alkalmazását és hatását, testközelből szembesítve az áldozatot a reá mért kínok borzalmaival. A fogók, csigák, nyújtópadok, csonkításra és roncsolásra használt eszközök felsorakoztatása önmagában is roppant hatásosnak bizonyult, ám esetenként, hogy fokozzák az elrettentést, arra kényszerítették a szerencsétlent, hogy egyik-másik eszközt a kamrában senyvedő személyek valamelyikén próbálja ki. Ha a vádlott ezután is konokul hallgatott, úgy a kínvallatás a következő fokozatba lépett, és megtörténtek a tortúra tényleges

előkészületei. A vádlottat levetkőztették, kezeit és lábait összekötözték, kínpadra vonták, csigára húzták vagy kerékre kötözték, majd tüzes eszközöket közelítettek testéhez. A hóhér borzalmas szakértelmének teljességgel kiszolgáltatott áldozat ekkor már saját bőrén érezhette az elbeszélt, avagy másokon bemutatott gyötrelmet, s tudhatta, hogy csakis vallomása által válthatja meg a reá váró kínokat. A bíró minden esetben kihasználta a vádlott rettegését, és vallomástételre szólította őt fel. Ha a tortúra alá vont személy továbbra is kitartott, és ekkor sem mutatott hajlamot a beszédre, úgy számolhatott a hóhér teljes szigorával: kezdetét vette a tényleges vallatás. A durvább eszközök felsorakoztatása előtt zsinórokkal kínozták meg az áldozatot: a vékony, de erős zsinórzatot végtagjaira és ujjaira, illetve férfi esetében nemi szervére tekerte a végrehajtó, s amennyire erejéből tellett, megszorította. A hóhér erejéből pedig nem kevésre tellett: a madzagok áthatoltak a bőrön, és mély bevágásokat okoztak az izomszövetben. Az vékony zsinórok erősödő szorítása rettenetes fájdalmakat okozott, a megszorított kötelek elroncsolták az ereket és a szöveteket, így nyomukban vér serkent – akadtak olyanok a tortúra alá vont személyek között, kik már a kínvallatás negyedik szakaszában elvesztették eszméletüket. Ha azonban a zsinóros kínzatás sem hozta meg a bíró által kívánatosnak tartott eredményt, úgy a hóhér újabb eszközhöz folyamodott: ez volt a nyújtólétra, más néven nyújtópad. Az áldozat testét egy különleges padra fektették, majd végtagjait különböző csigákhoz kötözték, amelyek karjai és lábai, illetve nemi szerve tetszőleges mértékben való

nyújtását szolgálták. Valahányszor a hóhér és segédje egyet tekert a karon, a kikötözött test megnyúlt. A feszítés elsősorban az áldozat izületeit roncsolta szét: az izületi fejek eltávolodtak egymástól, az izületi szalagok kinyúltak, szélsőséges esetben pedig elszakadtak ha a hóhér durván bánt a csigákkal, akár a tortúrára fogott személy végtagjait is kiszakíthatta. Az izületek szétroncsolásán túl az izmokat is komoly roncsolás érhette, a gerinccsigolyák pedig milliméterről-milliméterre feszültek egy széjjelebb. A végrehajtó akár 20 centiméterrel is megnyújthatta a testet, amely folyamat nem pusztán intenzív kínokat, de maradandó károsodásokat is okozott: az, ki túlélte a nyújtópadot, élete hátralévő részét megnyomorított emberként töltötte. Akadtak olyan szerencsétlenek, kik a pokoli szerkezeten lelték halálukat: vagy megfulladtak, vagy valamely végtagjuk kiszakadt, és a súlyos trauma okozta sokk végzett velük. Azon vádlottak és tanúk, kik elképesztő szikárságuk és lelki erejük révén némán eltűrték a nyújtólétra gyötrelmeit, a következő fokozatban újszerű kínokkal nézhettek szembe: testüket tüzes vasakkal égették és izzó fogókkal szaggatták meg. A hóhér a gondosan felhevített vaseszközöket az áldozat testéhez nyomta, és erősen rászorította. A vörösen izzó fogók, rudak és patkók sisteregve égették szét a bőrt és a húst, az áldozat testszőrzete pedig lángra kapott a hő hatására – a kínzókamrát gyorsan betöltötte a megperzselt hús orrfacsaró bűze. Az áldozatok nemigen bírhatták a tortúra eme fokozatát eszméletvesztés nélkül, így a hóhér, kinek feladatai közé tartozott a megkínzott személy állapotának folyamatos felügyelete, gyakorta kényszerült rá, hogy hideg vízzel térítse eszméletére a nyomorultat. A tüzes vassal való sütögetés rendszerint meghozta a kívánt eredményt, és az izzó fém általi kínzás a legkonokabb hallgatást is megtörte – ha azonban nem így esett, úgy bőséggel akadtak még további, nem kevésbé ördögi praktikák a hóhér eszköztárában. A hetedik fokozatban a végrehajtó különböző préseket és nyelvfurdancsokat alkalmazott. A satuk a kéz és a láb ujjainak szétroncsolását szolgálták: a fémlemezeket csavarok segítségével addig szorították, még a körmök leszakadtak, a hús szétzúzódott, a csontok szilánkokra törtek, és az ujjak véres péppé változtak. Kiegészítésképpen tűhegyes acélkúpokat helyeztek a vádlott nyelve alá, amelyek felsértették, átfúrták, legrosszabb esetben teljesen szétroncsolták a nyelvet. A tortúra ezen szakasza jelentős vérveszteséget eredményezett, így eszméletvesztéssel járt. Ha pedig a vádlott ekkor sem hajlott a vallomástételre, úgy könnyen megeshetett, hogy némasága immáron élete végéig kitartott: az acéltüskék szétroncsolták nyelvét, hogy soha többé nem vált képessé a beszédre. Az ujjak és a nyelv elroncsolása után a hóhér, ha utasítást kapott rá, ismételten tüzes eszközökhöz nyúlt, hogy tovább kínozza az agyongyötört szerencsétlent. Szurokba mártott szalmát és fát lobbantott fel, vagy forró viaszt, más esetben szurkot folyatott a testre. A forró anyag elroncsolta a bőrt, és kiterjedt égési sérüléseket okozott, amelyek a vádlott halálát is eredményezhették. Ha pedig a test további sütögetése sem hozta meg a bíró által kívánt eredményt, úgy újabb kínzási módszer került alkalmazásra. A tortúra alá vont személy haját leborotvál-

ták vagy leégették, majd az áldozatot megvasalták, hogy mozdulni se tudjon. A különleges eljárás, amely alkalmazásra került, nem európai lelemény, hanem jellemzően távol-keleti találmány: a kopasz fejbúbra hideg vizet csepegtettek. A vízcseppek meghatározott tempóban érték a fejbőrt, körülbelül 10 másodperces időközökben koppantak a fej búbján. Az ártalmatlannak tűnő eljárás oly gyötrelmeket okozott, hogy utóbb maga II. József tiltatta be alkalmazását: a szóbeszéd szerint az uralkodó a szóbéli beszámoló alapján nemigen hitte, hogy az ily módon végrehajtott kínoztatás eredményt fiadzhat, ezért a brünni várbörtönben arra utasította a hóhért, hogy fenséges személyén demonstrálja a víztortúra eme formájának hatását. A király alig perceket töltött a tömlöcben, ám a fejére pottyanó jeges vízcseppek az őrület határára sodorták, s kiabálva utasította a személyzetet, hogy hagyják abba a tortúrát s rögvest rendeletbe foglalta a kínvallatás kilencedik fokozatának tilalmát. A következő szakaszban ismételten a forró anyagok kerültek alkalmazásra, és olvadt fémmel öntözték meg a vádlott testét. Az izzó fém már kis menynyiségben, cseppenként adagolva is rettenetes pusztítást vitt véghez az emberi testben, hisz felmarta a bőrt, és szétroncsolta az izmokat, illetve a belső szerveket. Ha akadt is tortúra alá vont személy, ki túlélte ezt a fokozatot, sérüléseiből soha fel nem épülhetett. Abban az esetben, ha a hallatlanul makacs és nemkülönben erős áldozat még ekkor is kitartott, úgy alkalmazásra került a kínvallatás legszörnyűbb eszköze: ez volt a spanyolcsizma, melynek használatáról és hatásáról már korábban esett szó.

ELEVENEN MEGNYÚZÁS, CSONKÍTÁSOK, VÍZBEFOJTÁS ÉS EGYÉB KÖZÉPKORI BÜNTETÉSEK

A különböző csonkítások az ősi magyar büntetőjog fontos eszközeit képezték, olyan büntetési tételeket jelentettek, melyekkel a törvény alkalmazói gyakorta éltek. Valószínű, hogy őseink már a honfoglalás korában, illetve előtte is alkalmazták a csonkolást, mint a törvény általi megtorlás eszközét, és ez a retorzió a szokásjogból került át a kodifikált büntetőjog dekrétumai közé. Szent István törvényei így nyilatkoznak: *„A hitszegő a hatalmasok közül ... keze elvesztésével fizessen, vagy ötven tinóval váltsa meg kezét... Ha pedig a népből való ember lesz hitszegő, keze levágásával bűnhődjék, vagy tizenkét tinóval váltsa meg azt, és böjtöljön..."* *„...tolvaj rabszolga adja vissza a lopott dolgot, és orrát, ha tudja, váltsa meg öt tinóval, ha pedig nem tudja, vágják le azt...";* *„...Ha pedig valaki kirántott karddal más valakit megcsonkít, akár szemén, akár a lábán, akár a kezén, testének hasonló sérelmét szenvedje."* Könyves Kálmán király száz évvel később fogant törvényei nemkülönben említik a csonkítást, mint a tolvajok rendes büntetését Szent László törvényei nemkülönben ennek megfelelő rendelkezéseket tartalmaztak – kijelenthető, hogy a korai magyarországi törvénykezés előszeretettel alkalmazta ezt a retorziót.

A csonkítás általánosan alkalmazott formája a kéz levágása volt. Főként tolvajokkal szemben hozták meg ezt az ítéletet, hisz a végtag lemetszése a nyil-

vánvaló fizikai kínokon felül szimbolikus jelentőséggel is bírt: a tolvaj ember kezével illette más vagyonát, ezért kezét lemetszették, hogy soha többé ne cselekedhessen meg ilyesféle gaztettet. Mindemellett a büntetés stigmatizáló hatásáról sem szabad megfeledkezni, hisz a csonka karú személyről mindenki tudhatta, hogy tolvajláson kapott gazember, így a bűnösnek végtagja elvesztésén túl a köz örökös megvetésével is számolnia kellett. Mai szemmel tekintve kiváltképpen kegyetlen, eltúlzott büntetésnek tetszik ez, ám abban a korban, mikor a magántulajdon védelme korántsem volt egyszerűen biztosítható, csak a hasonlóan szégyenteljes csonkítások bírhattak jelentős viszszatartó erővel, s szolgálhatták a gaztevők megfelelő büntetését. A kéz levágása azonban csak a csonkítások egyik fajtája volt, mellette számos egyéb módozat állt alkalmazásban. *„Ha pedig valaki kirántott karddal más valakit megcsonkít, akár a szemén, akár a lábán, akár a kezén, testének hasonló sérelmét szenvedje."* – szól Szent István rendelkezése. A talio-elv érvényét tükröző rendelkezés szerint azt, ki karddal sérülést okozott valakin, ugyanolyan sérülésben részesítették: ha szemét szúrta ki haragosának,úgy maga is megvakíttatott ha valamelyik végtagját metszette le, úgy maga is elveszítette kezét, avagy lábát. Az orr lemetszése avagy a nyelv kivágása nemkülönben szerepelt a kiszabható büntetési tételek között: *„a cselszövő hazug nyelvének kétszeres váltságdíját fizesse... Ha csak egy személynek szólt, nyelvétől fosszák meg."* Kiváltképpen könyörtelen, rettenetes fájdalommal járó büntetés volt ez: az elítéltet lekötözték, majd száját erővel szétfeszítették,

nyelvét fogóval kihúzták, és rögzítették, majd felhevített késsel kivágták. A büntetés végrehajtására azért használtak forró pengét, mert a felhevített fém leégette a nyílt sebet, így szűkítette össze a nyelv gazdag érhálózatát. Máskülönben az elítélt rengeteg vért veszített volna, s a csonkolásos büntetést nemigen élhette volna túl. Nem kérdéses, hogy a nyelv kivágása elrettentő büntetés volt, amelyet különösen veszedelmesnek tartott gaztettek esetében alkalmaztak és miként a kéz csonkolása, ez a büntetés is szimbolikus jelentőséggel bírt. Megesett, hogy a csonkításos büntetéseket halmozott formában hajtották végre: Vazul, miután orvgyilkos által tört Szent István király életére, megvakíttatott, füleibe pedig forró ólmot öntöttek – a kombinált büntetés elrettentő hatása nyilvánvaló, miként az sem lehet kérdéses, hogy a lázadó borzalmas kínokkal fizetett kirívó gaztettéért. A középkorban gyakorta megesett, hogy a különféle csonkításokat nem önálló büntetésként róttták ki, hanem a halálos ítélet mellett, mintegy kiegészítő büntetésként rendelték el azokat. Ha valaki kiváltképpen súlyos erőszakos bűncselekményt követett el, és a gaztett felelőse a törvény kezére került, a lefejezést gyakorta kombinálták a kezek levágásával, avagy a nemi szerv lemetszésével (a kiherélés, mint a csonkítás egyik módozata, nemkülönben ismeretes volt). Érdemes megjegyezni, hogy a csonkolás mint büntetési forma az egész világon elterjedt volt, sőt, egyes iszlám országokban még ma is gyakorolják a nyilvánosság előtt történő csonkítás rettenetes tradícióját, s főként rajtakapott tolvajokra róják ki eme ítéletet, kiknek kezét metszik le.

Kétség nem férhet hozzá, hogy a csonkításos büntetések, bár nem tartoztak a halálos szankciók körébe, a törvény általi megtorlás elborzasztó módozatai voltak, melyek jelentős demonstratív erővel bírtak. A levágott kezű, lemetszett orrú, kivágott nyelvű személyek sérülései nyíltan árulkodtak a bűnös által elkövetett gaztett jellegéről és súlyáról, s azok, kik mérhetetlen szerencsétlenségükre ily büntetéseket szenvedtek el, nem pusztán a végrehajtás során kínoztattak meg könyörtelen módon, de életük végéig fizették szörnyű bűnük rettenetes árát, s kitaszított, mindenki által mélyen megvetett tagjai voltak a társadalomnak.

Számos bestiális, mérhetetlen kínokban teljes büntetési formát ötölt ki az ember a civilizáció történelme során, ám az elevenen megnyúzás a leginkább szadista és elrettentő módozatok közé tartozik. Ezt a kínzási és kivégzési formát egészen a 18. század végéig alkalmazták a kiváltképpen aljas gaztettek elkövetőivel szemben, kik cselekedeteikkel súlyosan megsértették a fennálló törvényi és társadalmi normákat: lázadók, rablógyilkosok, többszörös gyilkosok és híres haramiák kényszerültek megválni önnön bőrüktől a törvény szigorú rendelkezése nyomán. Magától értetődő módon az elevenen megnyúzás nem a teljes test lenyúzását jelentette, maga a nyúzás ugyanis oly őrjítő fájdalmat okoz, és oly súlyos vérveszteség kíséri, hogy azt senki élő ember nem élheti túl. Így az elevenen megnyúzás voltaképpen a test részleges lenyúzását jelentette, amely leginkább a hátra korlátozódott, vagy ritka esetben a comb felületére is kiterjedt. Az ítélet végrehajtásához egy személy nem volt elegendő, így a hóhér rendszerint inasai segítségét vette igénybe. Mindenekelőtt szorosan megkötözték a nyomorult elítéltet, majd a hóhérmester megejtette az első metszést a váll vonalánál. A nyúzást végző végrehajtók lassan, óvatosan dolgoztak, és szakaszosan távolították el az áldozat bőrét. A büntetés célja – mint a kínhalál célja általában – az elrettentés volt, így a hóhér és segédei megfontoltan jártak el: törekedtek a kínok elnyújtására, és vigyáztak rá, hogy ne ejtsenek olyan vágást, és ne sértsenek olyan eret, amely sebesülés az elítélt gyors halálát okozhatta volna. A kimért tempójú tortúra

szó szerint észveszejtő kínokkal gyötörte meg az áldozatot, aki fülsüketítően üvöltött, miközben bőrét pengeéles késekkel nyúzták. Az elmetszett erekből vér serkent, a megkínzott elítélt saját vérében fürdőzött az eljárás során, fájdalmai pedig oly intenzitásúak voltak, hogy lett volt bármely erős és egészséges férfiember, gyorsan elveszítette eszméletét. Az ájulásba zuhant áldozatot a hóhérok rendszerint hideg vízzel locsolták fel, s csak akkor folytatták a könyörtelen hentesmunkát, miután a nyomorult magához tért. A szerencsétlen gaztevő rendszerint már a hát bőrének teljes lenyúzása előtt elhalálozott, s csak ritkán esett meg, hogy valahogy túlélte a borzalmas procedúrát – ekkor azonban a hóhér egyetlen rántással letépte a hát bőrét, majd késével megkezdte a combok lenyúzását. Az élve megnyúzatás kirívóan súlyos és elrettentő büntetés volt, így azt nyilvánosság előtt hajtották végre, hogy az összesereglett népek szembesüljenek a hatalom elrettentő szigorával, és okuljanak a borzalmas esetből. Az elevenen megnyúzatás enyhített formája a hát részleges megnyúzása volt, amelyet nemkülönben erőszakos bűncselekmények elkövetőivel szemben alkalmaztak. Ekkor a hóhér egy vízszintes, és két hosszirányú vágást ejtett az elítélt bőrén, majd megragadta a bőrt, és azt egyetlen erőteljes rántással leszaggatta a testről – eme büntetési forma emlékét a"szíjat hasít a hátából" mondás örökítette meg.

A vízbefojtás nemkülönben a halálos büntetések szűkösnek nemigen titulálható eszköztárát gyarapította. A középkori Magyarország területén általánosan alkalmazták eme megtorlást, legfőképpen pedig

Erdélyben hirdették ki a rettenetes ítéletet, hol egyébiránt is kiemelkedően sok boszorkányper zajlott (a vízbefojtás ugyanis leginkább a boszorkányok és a paráznák büntetése volt). A korabeli törvénykezés a kerítést és a prostitúcióra való buzdítást is ily módon büntette, miként arról a következő rendelkezés is árulkodik: *„Ha valamely öregasszony leányokat vagy fiatalasszonyokat pénzért vagy kedvezésért megbecstelenítésre vagy házasságtörésre csábít el, a házbeliek, az ügyfelek vagy egyéb, házasságon kívül álló személyek javára,és ez jogilag kielégítő módon rájuk bizonyítható, akkor az ilyen öregasszonyokat élve kell megkötözni, és sodró víz habjaiba dobni."* Az ítéletet, miként a halálos ítéleteket általában, nyilvánosság előtt hajtották végre.

AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG TERRORJA

Magyarország az 1950-es elején: a szovjet mintára kialakított államhatalom vezetői maradéktalanul átvették a sztálini doktrínákat. A harmadik világháborúra, az imperializmus ellen való, végsőnek titulált harcra készülődő politikai vezetés szakadatlanul kutakodott a „mindenhol jelen lévő ellenség" után, s nyugati kémeket, reakciós horthystákat, szélsőjobboldali összeesküvőket, a párt bomlasztásán fáradozó, beépített embereket, a nép érdekei ellen munkáló szabotőröket vélt felfedezni minden egyes utcasarkon. Az ingatag kommunista hatalom oltalmazására létrehozták a rettegett Államvédelmi Hatóságot, a

párt acélból való, kevésbé a józan belátás, mint inkább a mindent ellepő paranoia és a nyers erő által irányított öklét. Ebben a politikai hisztériával és hazugságokkal telített világban a „párt ökle" képviselte az állami terror legvégső fokozatát: a mindenek felett álló ÁVH senkit sem kímélt, és a gyanú leghalványabb jelére válogatás nélkül sújtott le az önvédelem képességétől és a jogszerű eljárás lehetőségétől megfosztott állampolgárokra.

Az Államvédelmi Hatóság pőre politikai megfontolások szerint, nyers prekoncepciók alapján, a körülmények figyelmen kívül hagyásával, a zsarnoki hatalom által reá ruházott önkénnyel járt el a gyanúba keveredett személyekkel szemben. Miután az ÁVH a bűnüldözési és igazságszolgáltatási szervek rendszerének legtetején helyezkedett el, senki felé nem tartozott elszámolással, s az általa lefolytatott eljárásokat senki sem ellenőrizte: nem csoda hát, hogy a fogva tartottakkal szembeni kényszer mindennaposnak számított, a különféle kínzások, a foglyok folytonos gyötrése és zaklatása általános gyakorlat volt.

Az ÁVH legfőbb célja a megfelelőnek ítélt, beismerő vallomások és tanúvallomások kicsikarása volt, amely elérése érdekében semmiféle eszköztől nem riadtak vissza, így nem pusztán fizikailag gyötörték meg az áldozatot, de a pszichológiai tortúra különböző módozatait is alkalmazásba vették: a cél az ellenállás megtörése volt, amelyet fizikai és pszichológiai ráhatással igyekeztek elérni.

AZ ÁVH két különleges csoportot is felállított, melyek feladata a dokumentált formában kihallgatásnak titulált kényszervallatások lefolytatása volt. A hivatásos verőlegények brutalitása a legsötétebb középkorban alkalmatos módszereket idézte, ám a nyers erőn felül előszeretettel fordították a letartóztatott ellen a modern kor vívmányait, nem egyszer alkalmazva kirívóan aljas és szadista praktikákat. A különleges csoportok tagjai arra törekedtek, hogy komolyabb, nehezen múló külsérelmi nyomok mellőzésével okozzanak borzalmas kínokat az áldozat számára, hogy a tárgyaláson ne látszódjék, hogy a vallomás erőszak hatására született – így őrködtek a velejéig gonosz és önkényes rendszer tekintélyének őrzése felett, s próbálták elejét venni az eljárás jogszerűségét illető kétségek szárba szökkenésének.

A kihallgatás első szakaszában előszeretettel szembesítették az eljárás alá vont férfiakat olyan erkölcsi bűnökkel, mely az adott kor társadalmi viszonyai közt fertelmes ocsmányságnak, rút szégyenbélyegnek számított: homoszexuális aktusok gyakorlását és különféle szexuális perverziókat rótták fel nekik. A megrémített vádlottak hiába tagadtak, a kihallgatást vezető tisztek hamis tanúvallomásokat helyeztek elébük, és azzal fenyegetőztek, hogy a nyilatkozatok tartalmát a hozzátartozók tudomására juttatják.

Az őrizetbe vett személyekkel szemben – a pszichológiai módszereken túl, azokat kiegészítve – az erőszak ezer meg egy formáját alkalmazták az Államvédelmi Hatóság szadista pribékjei, mint az alvásmegvonás, a folyamatos fárasztás, a verés, a megkötözés, a tűkkel való szurkálás, a gumibotozás, a cigarettával és öngyújtóval való kínzás. Az éheztetés általánosan alkalmazott módszernek számított, a

letartóztatott személyek többsége csak minimális mennyiségű és tápértékű élelmiszert, illetve vizet kapott – ha egyáltalán kapott. Az újonnan behurcolt személyeket gyakorta három-négy napig is étlen-szomjan tartották, amely nélkülözést csak az igazán erős szervezetű, fiatal letartóztatottak viselhettek el. Megesett, hogy a kiéhezett-kiszomjaztatott egyénnel szemben ocsmány „tréfát" alkalmaztak: maréknyi sót szórtak a cella padlójára, és pofonok kíséretében utasították a bevádolt embert, hogy egye meg azt. Ha valaki ellenkezni merészelt, azt további ütlegeléssel bírták rá az engedelmességre, vagy éppen erőszakkal tömték belé a nagy mennyiségű sót. A kiszáradt áldozat rettenetes kínokkal szembesült: a szervezetébe erőltetett só ezerszeresen fokozta szomját, kimarta száját, nyelőcsövét és gyomrát, és bevérzéseket idézett elő a tápcsatorna felső szakaszában. Miután a vallatóra fogott személy gyötrelmei már az elviselhetetlenségig fokozódtak, vízért kezdett el könyörögni: erre fejét a vécékagylóba nyomták, és szennyes vizet itattak vele. Ha a megkínzott rab nem ivott „eleget", úgy ismételten felpofozták, rugdosták vagy ütlegelték, illetve újabb adag sót etettek fel vele, majd ismételten az ürülékkel és vizelettel keveredett víz ivására kényszerítették. Gyötrő módszer volt ez, ám nem okozott semmiféle látható sérülést, hisz az undorító praktika által megtört rab teste küllemre sértetlen maradt. Különösen hatékonynak bizonyult az éheztetés és a szomjaztatás, ha alvásmegvonással társították. Megesett, hogy az elítélteket folyamatosan járatták, s nem hagyták őket pihenni, ám ennél rafináltabb módozatokkal is éltek. Volt rá példa,

hogy az őrizetes ágya fölé nagy fényerejű, több száz wattos izzót függesztettek, melyet folyamatosan égettek. Az erős fény jóskán megnehezítette, vagy megakadályozta az alvást, így a fogoly soha nem pihenhetett, és gyorsan elhatalmasodtak rajta az alvásmegvonás tünetei. Miként a sóval való etetés, ez is felettébb hatékony, ám külső sérelmi nyomot nem hagyó módszer volt.

Az elhagyhatatlan verések során már korántsem törekedtek ily körültekintően a látszat fenntartására. Az őrizeteseket pucérra vetkőztették, s miután ily módon alázták meg őket, kezdetét vehette a kihallgatásnak még csak nem is gúnyolható tortúra. A mezítelen, védtelen személyeket nehéz bakancsokkal rugdosták, máskor ököllel ütötték, de a gumibot is gyakorta előkerült. Nem egy ízben akad rá példa, hogy az őrizeteseket a fizikai bántalmazás előtt megkötözték vagy bilincsbe verték, hogy akadályozzák őket a mozgásban – hisz így még nagyobb hatékonysággal ténykedhettek az ávós pribékek, egyszersmind kevesebb fáradtsággal járt számukra áldozatuk alapos megverése. A szakszerű vallatás természetesen nem pusztán ütlegek kíséretében zajlott, de gyakorta előkerült a gumibot is, amelyet számos formában alkalmaztak. Miként egykoron a deresre fektetett gonosztevőket, úgy ütlegelték az őrizetesek mezítelen talpát, amely eljárás nem csak súlyos fájdalmakkal terhelte a szenvedő alanyt, de hosszabb távú következményekkel is járt. Az ily módon bántalmazott őrizetes talpa feldagadt és érzékennyé vált, miként a láb csontjai is megzúzódtak, amelynek következtében a megkínzott személy

napokon át nem tudott talpra állni – akadt rab, ki a hosszas gumibotozás okozta sérülések miatt élete végéig tolószékbe kényszerült. A verőlegények ezután, ha különös kegyetlenséggel akartak fellépni az adott személlyel szemben, úgy nem hagyták feküdni, és hosszú órákon át járatták. A gumibotos ütlegelés egyébként is roppant veszélyes kínzás volt, az ily módon okozott sérülések és csonttörések oly súlyos fájdalmakat okoztak, hogy a „kihallgatás" során az őrizetes legtöbbször eszméletét veszítette. A gumibot általi tortúra halálos áldozatokat is követelt: a mezítelenre vetkőztetett szerencsétleneket nem egyszer hosszú órákon át verték, míg az őrizetes többszörös csonttöréseket szenvedett, és a szerencsétlen férfiak belehaltak a rájuk mért kínokba.

Az ÁVH mindemellett a fizikai sanyargatás rafináltabb módozatait is alkalmazta. Egyeseket a középkorban bevezetett víztortúrának is kitettek (lassú tempóban vízcseppeket csepegtettek az őrizetes kopaszra borotvált fejére), miként a szoros gúzsok általi kínzatást is alkalmazták, a leginkább beteges eszközt azonban a vallatóra vont egyházi személyekkel szemben használták. A kommunizmus számára az istenhit bármely formája tűzzel-vassal irtandó ellenség volt, az ideológiai élethalálharc pedig a papokkal szembeni bánásmódban is megmutatkozott. Az ávós pribékek a legkevésbé sem tisztelték az egyházak képviselőit, hanem teljes szadizmussal fordultak feléjük, így különleges kínzási módszert eszeltek ki a klérus azon tagjaival szemben, kiket őrizetbe vettek. A tortúra legfőbb eszköze egy nagyméretű kereszt volt, melynek fémből készült részeibe

nagyfeszültségű áramot vezettek. Az ily módon preparált keresztény szimbólumot a kihallgató szobában helyezték el, és papok vallatása során alkalmazták. Az államellenes tevékenységgel bevádolt egyházi személyekkel ily módon űztek szadista gúnyt: felszólították, hogy keresztényi hite bizonyításaképpen csókolja meg a keresztet, s mikor a gyanútlan személy ajkát a szent szimbólumhoz érintette, rögvest súlyos áramütést szenvedett el. Az önnön leleményességükkel felettébb elégedett ávós pribékek hangos röhögéssel nyugtázták az áramütést, és a csók megismétlésére parancsolták a papokat – holott az áramütés a helyi égési sérüléseken túl szívmegállást és légzésbénulást is okozhatott, így kiváltképpen veszélyes volt a gyengébb egészségügyi állapotban lévő személyek életére.

Az ÁVH fogdáiban raboskodók azonban nem csak fizikai kínokkal kényszerültek szembenézni, de szűnni nem akaró lélektani gyötrelmeik, ha ez egyáltalán kimondható ily formában, még inkább viselhetetlen súlyokat terheltek az őrizetesekre. Soha, senki sem tudhatta, miféle sorsot szánnak neki: mindvégig fennállt annak a lehetősége, hogy a koholt vádakat igazoló, verésekkel és tortúrával kicsikart vallomások alapján halálra ítélik, és kivégzik. A fizikai megsemmisülés árnya mindvégig ott lebegett a behurcoltak felett, egyetlen pillanatra sem szabadulhattak tőle, rettegésüket pedig csak fokozta, hogy nem tudhatták, a valótlan beismerések alapján mely rokonukat, ismerősüket, barátjukat ragadja el az Államvédelmi Hatóság. A kényszer hatására született vallomások kétélű fegyverek vol-

tak az ÁVH kezében, és az őrizetes által megnevezett személyek elleni leghaloványabb gyanú is elegendő volt hozzá, hogy elhurcolják, és tortúra alá vonják a dokumentumokban szereplő állampolgárokat. Így az ávós pribékek által megkínzott foglyok nem pusztán önnön életükért rettegtek, de önkéntelenül is veszélyeztették családjaik, ismerőseik, munkatársaik és barátaik biztonságát.

Miként megannyi más esetben, az Államvédelmi Hatóság rémtetteit szemlélvén is felmerülhet a kérdés: kik voltak, és minek a hatására cselekedtek ily könyörtelenséggel a szervezet végrehajtói, miként motiválták őket a kegyetlen gaztettek elkövetésére, és miért jártak el ily embertelen módon a kiszolgáltatott áldozatokkal szemben?

Az ÁVH kihallgató tisztjei és verőemberei gondosan válogatott férfiak közül kerültek ki. Az Államvédelmi Hatóság hatáskörének folyamatos kiterjesztése mellett az állományt is felduzzasztották, ám nem vettek fel bárkit a szervezet soraiba: csak olyan személyek jöhettek szóba, kiket a hadsereg politikai tisztjei és a pártfunkcionáriusok javasoltak a különleges posztok betöltésére. Valamennyi diktatúra közös jellemzője, hogy roppant szigorú megfontolások alapján válogatja ki az állami szintre emelt terror legfőbb szerveinek személyi állományát, így az újoncokkal szemben támasztott követelmények az Államvédelmi Hatóság esetében is szoros szigort mutattak. Legfőképpen falusi proletárcsaládokból származó fiatalembereket válogattak ki, hisz csakis olyan személyek jöhettek szóba, kik politikai szempontból feddhetetlenek voltak, és a kommunista

hatalom iránti hűségükön folt soha nem esett. A családi körülmények, a rokonság és a felmenők múltja és származása (az „osztályidegen" elemek kiszűrése végett) nemkülönben a legfőbb kritériumok között szerepelt, így az államhatalom ideológiája szerint nemkívánatosnak minősített személyeket nem emeltek be az ÁVH soraiba. Az újoncok kiképzésének lényege a feltétlen hűség és a vak engedelmesség kialakítása volt, amelyet különböző tréningek által alapoztak meg. Nagy szerepet kapott az ideológiai oktatás: a meglehetősen műveletlen, ugyancsak aluliskolázott újoncokat mindenre kiterjedő agymosásnak vetették alá. A politikai nevelőtisztek által kifejtett propaganda (mint minden propaganda) roppant egyszerű volt: jobbára a kommunista hatalom dicsőítését, a „nép ellenségeinek" gyalázását és az ÁVH embereinek hősiességét szajkózták nap-nap után. A demonstrációs célból elővezetett, nevelő célzatú történetek minden esetben a Szovjetunió által felszabadított magyar nép ellenségeinek bukását hangoztatták, magasztos hangon értekeztek az Államvédelmi Hatóság embereinek lankadatlan éberségéről és önfeláldozással határos erőfeszítéseiről, külön kiemelve annak lehetőségét, hogy a „népellenes összeesküvők" elleni folytonos küzdelem kiemelkedő tehetségű katonái gyors és magasra ívelő karriert futhatnak be az ávó kötelékében. Az oktatók démonizálták az ellenséget, és idealizálták az államvédelem számára dolgozó ügynököket, így az újoncok számára nem lehetett kérdéses, hogy valamennyien a jó ügy érdekében cselekszenek, és céljaik érdekében bármely eszközt fel-

használhatnak. A tanfolyamok tehát teljes agymosásnak vetették alá az egészséges szellemi önvédelem képességével nem rendelkező, kevéssé tanult ifjakat, kik a kommunista hatalomnak való megfeleléstől hajtva, saját előmenetelük érdekében semmiféle aljasságtól nem riadtak vissza – hisz az ÁVH hitük szerint tévedhetetlen volt, a „nép ellenségei" pedig minden büntetést megérdemeltek.

A fentiek tükrében nem csoda, hogy az ÁVH fogdáiban kín és nyomor volt az úr, a kétségbeeséssel összeszövetkezett szenvedés, a sorozatos bántalmazások és a körmönfont kínzások pedig, ha kellő kitartással és megfelelő módon adagolták őket, bárkit megtörtek. Voltak, kik néhány hét kínzás után vallomást tettek, s akadtak, kik 9-10 hónapon át is dacoltak a gátlástalanul erőszakos ávósok szadista módszereivel, de azokat a vallomásokat, amelyekre a koncepciós politikai perek zökkenőmentes lefolytatása érdekében szüksége volt a kommunista hatalomnak, kivétel nélkül megszerezte az Államvédelmi Hatóság. Mert mindig van a gyötrelemnek egy olyan foka, amely megtöri az ellenállását előbb vagy utóbb, de mindenki összeomlik – a könyörtelen pribékek pedig, mikor eredményt kellett produkálniuk, minden esetben megtalálták a módját, hogy válogatott kínzások által csikarják ki a hamis beismeréseket.

Az ÁVH zsarnoki önkénye ellen nemigen akadt megbízható védelem, a szörnyű kínoztatások, a börtön gyötrelmei, a kényszermunkatáborok rettenete, avagy a hóhér kötele szinte bárkit elérhetett. Az orosz mintára meghonosított államformát féltő kommunista hatalom válogatás nélkül csapott le áldozataira,

s bármely apró vétség, erőszakkal kicsikart vallomás, koncepciós vád elég volt hozzá, hogy bitófára küldje, börtönbe zárja, avagy büntetőtáborba internálja a szerencsétlenül járt személyt – hisz az Államvédelmi Hatóság számára mindenki gyanús volt, és senki sem volt érinthetetlen. Így esett meg, hogy bagatell vétségeket vagy tévedéseket is főbenjáró bűnökként kezeltek, s a megtorlás mértékét is ehhez igazították. Ha valakinek valamely rokona, vagy ismerőse megszökött az országból, úgy bevitték ha valaki „nem megfelelő" személyekkel tartott fenn kapcsolatot, bevitték ha valaki vétett a fennálló hatalom elmeháborodott normáinak szigora ellenében, bevitték – így az Andrássy út 60. alatt lévő központ az intézményesített terror rettegett központjává vált.

TORTÚRA A MAGYARORSZÁGI KÉNYSZERMUNKATÁBOROKBAN

A kényszermunkatábor a diktatúrák egyik legrettenetesebb eszköze, a törvényesített állami megtorlás és kínoztatás intézménye, amelyet a központi hatalom vagy puszta létezésében is tagadott, vagy a büntetés-végrehajtási rendszer által leplezett. A munkatábor, nevével ellentétben, nem annyira a termelést vagy az elítéltek által végzett gazdasági célú tevékenységet, tehát a tulajdonképpeni munkát szolgálta, hanem az ott raboskodók hosszú távú és szakadatlan gyötrése, lelki-testi megnyomorítása okán üzemelt. A recski kényszermunkatáborban és a hozzá hasonlatos intézményekben soha nem a tényleges

munkateljesítmény számított, hanem a munkára fogott személyek mennél súlyosabb, akár halált eredményező szenvedése volt a cél. Az Államvédelmi Hatóság, mikor átvette az ország területén telepített kényszermunkatáborokat, büntető és megsemmisítő táborokat hozott létre a már létező infrastruktúra alapjain, s ily módon garantálta az államellenes tevékenység bűnében elmarasztalt személyek kegyetlen elveszejtését, vagy éveken átívelő kínzatását.

Miután az Államvédelmi Hatóság emberei elfoglalták a recski munkatábort, az értelmetlenségig radikális szigort vezettek be, és központi utasításra drámai mértékben lerontották az internált személyek életkörülményeit. A cél a fogva tartottak tökéletes elszigetelése, egyszersmind halálra dolgoztatása volt: a kiszabott normák elérték a rendes kőbányákban dolgozó szakmunkások napi teljesítményét, holott az elítéltek sem ilyesféle szakmai tapasztalattal, sem megfelelő szerszámokkal nem rendelkeztek, erőnlétük pedig messze alatta maradt a megfelelően táplált kőfejtők fizikai képességeinek.

A recski kényszermunkatáborban az élelmiszermegvonás mint a foglyok lassú kínzásának minden esetben célravezető módozata általánosnak számított. A rabok számára kiutalt napi koszt rendes esetben is nyomorúságos volt, ezáltal gyors fizikai leépülést eredményezett: a nehéz fizikai munkával terhelt internáltak számára kiadott napi ellátmány tápanyagtartalma nemigen haladta meg a 900 kalóriát. A kényszermunkatáborok lakói tehát éveken át éheztek, s éhezés mellett végeztek oly kemény fizikai munkát, amely még egy rendesen táplált személy

számára is roppant megterhelő lett volna. Az éhező rabok mindent megettek, amit csak ehetőnek találtak: kilopták a disznóknak szánt moslékot, felfalták a lovak takarmányát és a zöld vadgyümölcsöt, a nyers csigát és a pirított gyíkot, a mezőn talált sóskát és a fák friss hajtásait. Akadtak, kik az ismeretlen gombák felfalásától sem riadtak vissza noha tudták, hogy ez egyrészt tiltott, másrészt pedig életveszélyes – hisz számos rabot mérgező gombák vagy más, toxikus növények juttattak a környező falvak jelöletlen sírjaiba.

Büntetésként, illetve a munkateljesítmény növelésének eszközeként azonban ezt az adagot is jelentősen megkurtították: az, ki bármely okból nem tudta elvégezni a napi munkát, csak fél adag élelmet kapott. A magas teljesítménynorma mellett nyilvánvaló, hogy a csonttá és bőrré soványodott, betegségek által kínzott rabok csak tovább gyengültek az ételadag csökkentése okán, és még annyira sem tudták elvégezni a rájuk rótt munkákat, miként korábban. Nem csoda hát, hogy a meredeken csökkenő munkateljesítmény okán a napi 900-1000 kalória felezésének módszerét felfüggesztették, és egyéb módszerek felé fordultak.

Mivel az őrök tevékenységét senki sem felügyelte, a raboknak pedig semmiféle jogaik nem voltak (hogy is lehettek volna jogaik, mikor a recski munkatábor nem képezte a büntetésvégrehajtási rendszer részét, sőt, hivatalosan még csak nem is létezett!), a tábor vezetősége és a fegyveres személyzet kényére-kedvére kísérletezhetett a különböző büntetésekkel, és féktelen szadizmussal kutathatták a

mennél hatékonyabb kínzatások módozatait. A kénytelen-kelletlen elhagyott élelmiszermegvonást különleges fogdabüntetéssel váltották ki: azon rabokat, kik alulteljesítették a napi normát, éjszakára bezárták. Az ávós pribékek a lesoványodott, erőtlen foglyot összeverték, és megvonták tőle az alvás lehetőségét is: így, mikor a hajnal kivirradt, a szerencsétlen sérülések által kínozva, jártányi erővel sem bírván kényszerült felvenni a munkát. Nyilvánvaló, hogy a legyengült személy nem tudta bevégezni a napi normát – így könnyen megesett, hogy aznap éjszaka ismételten a fogdában kötött ki. Miután a sorozatos verések és az alvásmegvonás által végletekig kifárasztott, elgyengült rabnak roppant veszélyes körülmények közt kellett dolgoznia, gyakoriak voltak a súlyos, akár halálos kimenetelű munkabalesetek – egy kőfejtőben ez korántsem számított szokatlannak.

A foglyok kínoztatására számos egyéb lehetőség is kínálkozott, köztük olyanok is, melyek az internált személy pszichéjét gyötörték meg, így jóval aljasabbak voltak, mint a napi rendszerességgel és bő kézzel osztogatott hagyományos ütlegelések. Megesett, hogy a parancsnokság megnevezett egy emelt munkanormát, és kilátásba helyezte, hogy azon személyek, kik teljesítik a küszöböt, levelet írhatnak hozzátartozóiknak. Túlzó fantázia hiányában is el lehet képzelni, mily könnyebbséget jelentett volna az elszigetelt rabok számára, ha hírt adhatnak magukról szeretteik felé, hisz ők maguk sem látogatót nem fogadhattak, sem leveleket, sem csomagokat nem vehettek át, az otthoniak pedig mit sem tudtak sorsuk alakulása felől. A csonttá és bőrré soványodott rabok közül voltak, kik elhitték a parancsnoki csalárdságot, és maradék erejükön felül teljesítve elérték a kijelölt kvótát – az általuk jegyzett üzenetek mégsem kerültek ki a táboron kívülre, és többnyire a parancsnoki szoba kályhájában végezték.

A verés általánosan alkalmazott büntetés volt a munkatáborokban. Miután az ávós pribékeknek más lehetőségük sem volt a „szórakozásra", roppant serénységet gyakoroltak a rabok fizikai bántalmazását illetően: ököllel ütötték, bakanccsal rugdalták, gumibottal verték öszsze a rabokat. Elég volt hozzá a legkisebb fegyelemsértés, hogy valaki fogdába kerüljön, de legtöbbször még fegyelemsértés sem szükségeltetett, és az őrszemélyzet találomra, szadista önkénnyel válogatta ki a megkínzandó foglyokat. Voltak, kiket napokon át vertek felváltva, hogy végül a rabok belehaltak sérüléseikbe, s akadtak, kik csak hihetetlen szerencsével élhették túl az ütlegeket. Az unatkozó őrök gyakorta versenyeztek, ki képes egyetlen ökölcsapással leütni egy rabot – ekkor nemkülönben találomra válogattak a munkára rendelt internáltak közül, s könyörtelenül helybenhagyták a szerencsétleneket. A fizikai bántalmazás azonban nem korlátozódott a verésre: az unatkozó mészárosok cigarettacsikkekkel, öngyújtóval, vagy más lángoló tárggyal égették a társai közül kiemelt rab meztelen testét. A megkínzottak közül voltak, kiknek ujjait vagy lábujjait égették le a többórán át tartó tortúra során.

A recski kényszermunkatábor 1950 és 1953 közt működött, ám létezését a hivatalos szervek évtizede-

ken át tagadták. A kiszabadult rabokkal nyilatkozatot írattak alá, melyben börtönbüntetés terhe mellett kötelezték őket a hallgatásra a civilek pedig nemigen merték kérdezősködni rég látott ismerősük, családtagjuk felől. Ennélfogva a magyarországi táborok történetét évtizedeken át titkok övezték, a szélesebb nyilvánosság sohasem értesült róla, mily könyörtelen szenvedéseken mentek át az Államvédelmi Hatóságáltal internált személyek.

Bár hivatalos nyilvántartások nem maradtak hátra, hiteles becslések szerint a recski tábor mindenkori rablétszáma 1200-1400 fő lehetett, az őrszemélyzet pedig 350-400 főből, különböző rendfokozatú tisztekből és ávós pribékekből tevődött össze. A folyamatos kínoztatások és verések, az éhezés, a silány orvosi ellátás, a kőfejtőben bekövetkezett balesetek okán körülbelül 130-200 személy pusztult el az internálótáborban, emberhez méltatlan, elrettentő körülmények között a kommunista diktatúra áldozatai a környékbéli falvak kicsiny temetőiben, jelöletlen sírokban kerültek elhantolásra. Azok pedig, kik túlélték a recski kényszermunkatábor poklát, hosszú évtizedeken át hallgatásra voltak kényszerítve,és az őket ért megaláztatásokról csak a kommunista diktatúra bukása után nyilatkozhattak – ha egyáltalán futotta a megtört emberek lelki erejéből, hogy a rettenetes múlttal szembenézvén felidézzék kínszenvedéseiket, és a nyilvánosság előtt is felvállalják az őket ért súlyos megaláztatásokat.

A BUDAPESTI NÉPBÍRÓSÁG ÍTÉLET VÉGREHAJTÁSI JEGYZŐKÖNYVE 1947-BŐL

Az alábbi dokumentumtöredék a Budapesti Népbíróság által iktatott irat része, amely a második világháború utáni években volt használatos, s a halálos ítéletek végrehajtásának jegyzőkönyvét képezte.

A kiküldött bíró megállapítja, hogy a Bp. 503 paragrafus értelmében a megjelenésre kötelezettek (tanácsvezető bíró, jegyzőkönyvvezető, orvosok, fogházfelügyelő, az elöljáróság képviselője, a rendőrhatóság képviselője, a lelkész, a karhatalmi osztag parancsnoka, és az elítélt – a szerz. megj) *valamennyien megjelentek.*

Népügyész az elítéltet elővezetteti.

Kiküldött bíró felolvassa a budapesti népbíróság 194. évi ... hó ... napján ... szám alatt kelt I. fokú, a Népbíróság Országos Tanácsának 194. évi ... hó ... napján ... szám alatt kelt II. fokú ítélet rendelkező részét valamint államfőnek 194. évi ... hó ... napján ... szám alatt kegyelem elutasítása tárgyban hozott elhatározását.

Kiküldött bíró az elítéltet az ítélet végrehajtása céljából átadja a népügyészségnek.

Népügyész az elítéltet a kivégzőosztag parancsnokának átadja azzal, hogy teljesítse kötelességét.

A kivégzőosztag parancsnoka és a kivégzőosztag a kivégzést ... óra ... perckor megkezdték, és annak befejezését a népügyészségnek jelentették.

Az orvosok jelentik, hogy az elítélt szíve ... óra ... perckor megszűnt dobogni.

Az ítélet végrehajtásánál a jelenlévők *fél órára visszavonultak.*

Fél óra múlva megjelenvén a kiküldött bíró utasítására az orvosok az elítéltet újra megvizsgálják, és jelentik, hogy az elítélt ... óra ... perckor meghalt.

A kiküldött bíró az ítéletvégrehajtási eljárást befejezettnek nyilvánítja azzal, hogy az ítélet végrehajtása során felmerült ... forint ... fillért költség a költségjegyzék ... tételszáma alatt feljegyzést nyert.

AZ 1979. ÉVI 11. SZÁMÚ TÖRVÉNYEREJŰ RENDELET (RÉSZLETEK)

A büntetésvégrehajtásról, nevezetesen a halálbüntetés végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet megismétli, hogy a jogszabályok garantálják: kivégzésre csak alapos, minden kétséget kizáró bizonyítási eljárás és a büntetőpolitikai szempontokat is figyelembe vevő mérlegelés után kerüljön sor. A kegyelmi kérelmet elutasító döntés nem hirdethető ki, és a halálbüntetés nem hajtható végre, ha az elítélt teherben van vagy elmebeteg. Az elítélt felgyógyulásáról vagy terhessége megszűntéről a börtön parancsnoka értesíti a bíróságot, amely ezután intézkedik a kivégzésről.

(...)

A halálbüntetést a kegyelmi kérelem elutasításának kihirdetését követő napon, zárt helyen, kötéllel vagy lőfegyverrel kell végrehajtani. A halálbüntetés

végrehajtásánál a kijelölt bírónak, ügyésznek, jegyzőkönyvvezetőnek, orvosnak, a büntetésvégrehajtási intézet parancsnokának, az ítéletvégrehajtónak és a végrehajtás biztonságát szolgáló őrségnek kell jelen lennie. Az igazságügyminiszter mások jelenlétét is engedélyezheti.

AZ UTOLSÓ KIVÉGZÉSEK MAGYARORSZÁGON

A Kozma utca leghírhedtebb épületét 1896-ban, a millennium évében adták át, mintegy ajándékként az ország számára. A tárgyalt korszakban az épület hivatalosan a Központi Büntetésvégrehajtási Intézet névre hallgatott, ám az emberek többsége csak Gyűjtő néven emlegette. Volt egy különleges terem az intézet kisfogházának toldalék részében, a siralomzárka szomszédságában, amelyet az 1960-as évek közepén építettek, s fekete függönyökkel borították. A helységben egy egyszerű fenyőcölöp állt: a bitófa.

A kommunista államhatalom idejében itt hajtották végre a halálos ítéletek javát.

A korszakban alkalmazott halálbüntetés az akasztás volt, az elítélteket kötél által veszejtették el. A Koma utcában lévő helységben eredetileg több bitófa is állott, ám a halálos ítéletek felritkulásával leszerelték őket, s végül egyetlen cölöp maradt.

A halálos ítéletek végrehajtása szigorú rend szerint zajlott, melytől eltérni nem lehetett. Az elítélteket az akasztás előtti napon szállították át a siralomcellába, ahol utolsó óráikat töltötték. Az általánosan

elterjedt vélekedéssel szemben a cellában senki sem raboskodott többedmagával, a kicsiny helységben egy időben csakis egyetlen elítéltet őriztek.

A halálraítélt személyt a végrehajtás előtti nap délutánján kivezették cellájából, és egy tanterembe vezették, ahol ismertették az általa benyújtott kegyelmi kérvény elfogadását, avagy elutasítását. Az elítélt tehát csak az akasztás előtti nap délutánján tudta meg, hogy életét megkímélte-e az államhatalom, avagy sorsa megmásíthatatlanul bevégeztetett. Az elutasító határozat kihirdetése után a rabot átvezették az udvaron, és a toldaléképületben lévő siralomcellába vitték. A halálba készülő személy számára egynéhány kedvezményt is engedélyeztek: utolsó délutánján, ha úgy kívánta, végrendeletet vagy leveleket írhatott, beszélőre kérhette rokonait és barátait, de ha úgy kívánta, aludhatott is. Magára azonban nem maradhatott, hisz fennállott annak a veszélye, ha egyedül hagyják, úgy kárt tesz magában, avagy öngyilkosságot követ el. Ezért őrei egyetlen pillanatra sem tágítottak mellőle, még a zuhanyzóban sem engedélyezték számára a magányt. A hagyomány szerint az elítélt számára megadatott az utolsó kívánság joga, így kedve szerint rendelhetett vacsorát. A halál kapujába taszított rabok nemigen éltek túlzó, avagy szemérmetlen kívánalmakkal, rendszerint egyszerű étkeket, ám bőséges adagokat kértek a börtön saját konyhájáról.

A kivégzés előtti éjszaka többnyire csendben telt, a halálraítéltek számvetést tettek, és némán merengtek sorsuk felett. Ritkán, de akadt, ki nem akart szótlanul eltávozni az élők közül, és inkább beszélni kívánt. Olyanok is voltak, kik a félelemtől megzavarodottan bonyodalmas monológokat intéztek az őrszemélyzethez. Megint mások átaludták az utolsó éjszakát őket az előírásoknak megfelelően, a végrehajtás előtt fél órával az őrök ébresztették fel. Az utolsó percek többnyire néma csendben teltek: a halálraítéltek nem szóltak, csak fásultan végrehajtották az őrök utasításait.

Majd az őrök közrefogták az elítéltet, és átvezették a lefüggönyözött helységbe, ahol a hóhér átvette az áldozatot. Maga a bitófa egy egyszerű fenyőfa oszlop volt, alatta zsámoly állott: erre kellett fellépni az elítéltnek. Akadtak, kiken úrrá lett a jeges halálfélelem, és a bitó alatt állván meginogtak, ám még a legkonokabb személyek is gyorsan belátták, hogy az ellenállás ezen a ponton már értelmét vesztette, így dulakodásra, jelenetre nemigen került sor – a második felszólításra rendszerint a tétovázók is felléptek a zsámolyra. Tiltakozás, hangos szó, panasz ritkán esett, legfeljebb egy-egy kétségbeesett, erőtlen kérésre futotta ez elítéltek erejéből. Mindhiába: az ítéletet ezen a ponton megmásítani már nem lehetett.

Miután az elítélt fellépett a zsámolyra, a hóhér nyakára illesztette a hurkot, majd a kötél végét a bitóból kiálló fémkampóra erősítette. A hóhér ellenőrizte a kötél feszességét és a hurok méretét, majd végrehajtotta a kivégzést: egyik segédje megemelte az elítélt testét, egy másik segéd pedig kitolta a rab lábai alá helyezett zsámolyt. A hóhérsegéd eleresztette az elítéltet, a test lezuhant, a megfeszülő kötél pedig eltörte a nyakcsigolyát. Az áldozat teste megremegett, mellkasa még egyszer, utoljára megemel-

kedett, majd a görcsök megszűntek, és a test elernyedt – a halálos ítélet bevégeztetett, az elítélt szíve immáron megszűnt dobogni.

Ezután a hóhér szabaddá tette a mellkast, a büntetésvégrehajtás orvosa pedig fonendoszkópját a szív felé helyezte, s megállapította a halált.

Maga az eljárás egyszerű volt, végrehajtását primitív eszközök szolgálták, így a hóhérnak nem kellett különösebb szakértelemmel bírnia. Rendszerint korábbi hóhérsegédek végezték be a bűnös feladatot, kik már több alkalommal is asszisztáltak a procedúra során, így ismerték az eljárás szigorú menetét és szabályait, miként az akasztás egyszerű fogásait is elsajátították. Az ítéletvégrehajtó személye nem a büntetésvégrehajtási állományból került ki, egyéb módon került posztjára. Középkori elődeivel szemben nem volt igazi szakember, hisz rettenetes munkája elvégzéséhez csupán a fontosabb technikák ismeretére volt szüksége, ám ennek ellenére sem estek hibák: maga a végrehajtási eljárás oly egyszerű volt, hogy bajosan lehetett volna elhibázni. Talán meglepő lehet, de szép számban akadtak olyanok, férfiak és nők vegyesen, kik önként kérték felvételüket az ítéletvégrehajtó posztjára. A Belügyminisztérium felé címzett ajánlkozások azonban rendre elutasításra találtak: olyan személyeket, kik kérés nélkül vállalkoztak erre a feladatra, soha nem vettek alkalmazásba.

Az akasztás a résztvevők beszámolója szerint minden esetben megrázó, döbbenetes esemény volt, melynek hatása alól senki nem vonhatta ki magát. Az elítélt halálfélelme, a bitófa látványa, a

fekete függönyökkel teli terem, a komor környezet, a haldokló ember látványa – oly erőteljes élmények voltak, melyeket senki nem tudott kikerülni, s melyek teljes feldolgozása hosszú, nagyon hoszszú időt vett igénybe.

Miután az Alkotmánybíróság megszüntette a halálbüntetés intézményét, a Központi Büntetés-végrehajtási Intézet toldaléképületét elbontották, a bitófaként szolgáló fenyőcölöpöt pedig beépítették, és az utolsó magyarországi hóhér immáron munka nélkül maradt.

TARTALOMJEGYZÉK

KÍNZÁSOK ÉS KIVÉGZÉSEK MAGYARORSZÁGON 5
BŰN ÉS BÜNTETÉS A KÖZÉPKORBAN: MEGTORLÁS, NÉPÜNNEPÉLY ÉS SZENZÁCIÓ 7
KÖZSZEMLÉRE TETT VÉRES TORZÓK: FELNÉGYELÉS ÉS DARABOKRA SZAGGATÁS 11
MEGKÖVEZÉS: A KÖZÖSSÉG MINT HÓHÉR 17
KERÉKBETÖRÉS ÉS KERÉK ÁLTALI MEGTÖRETÉS 20
„EMBERSÉGES" MEGTORLÁS A KÖZÉPKORBAN: AZ AKASZTÁS 27
BOSZORKÁNYOKKAL SZEMBEN ALKALMAZOTT KÍNZÁSOK ÉS KIVÉGZÉSI METÓDUSOK 34
A HÍRES SZEGEDI BOSZORKÁNYPER 58
AZ ÍTÉLETVÉGREHAJTÓ: A HÓHÉRMESTERSÉG ÉS ANNAK MŰVELŐI 62
A SZENT HIVATAL ÁJTATOS RÉMTETTEI MAGYARORSZÁGON 75
LEFEJEZÉS: A VÉGREHAJTÁS CEREMÓNIÁJA ÉS ANNAK ESZKÖZEI 94
VLAD TEPES VAJDA: AZ EMBERARCÚ BESTIA ÉS AZ Ő RÉMTETTEI 103
DÓZSA GYÖRGY TÜZES KIVÉGZÉSE 117
KALODA, TÜZES VASSAL VALÓ MEGBÉLYEGZÉS ÉS MÁS MEGSZÉGYENÍTŐ BÜNTETÉSEK 129
GYILKOS SÍRHANT AVAGY ELEVENEN ELFÖLDELT BŰNÖSÖK 138
TÖMLÖCÖK MAGYARORSZÁGON: LASSÚ TORTÚRÁRA ÍTÉLVE 141
BÁTHORY ERZSÉBET ÁLLÍTÓLAGOS RÉMTETTEI ÉS ÉLVE BEFALAZÁSA 151
A KÍNVALLATÁS FOKOZATAI 169
ELEVENEN MEGNYÚZÁS, CSONKÍTÁSOK, VÍZBEFOJTÁS ÉS EGYÉB KÖZÉPKORI BÜNTETÉSEK 175
AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG TERRORJA 181
TORTÚRA A MAGYARORSZÁGI KÉNYSZERMUNKATÁBOROKBAN 191
A BUDAPESTI NÉPBÍRÓSÁG ÍTÉLET VÉGREHAJTÁSI JEGYZŐKÖNYVE 1947-BŐL 197
AZ 1979. ÉVI 11. SZÁMÚ TÖRVÉNYEREJŰ RENDELET (RÉSZLETEK) 198
AZ UTOLSÓ KIVÉGZÉSEK MAGYARORSZÁGON 199

ny általi megtorlás rettenetes eszközeinek és módozatainak kiötlése és
a hazánkban is jócskán megelőzte az írásbeliséget. A kínzóeszközök és
módszerek felszaporodása és egyre kegyetlenebbé válása mintegy igazolja
ik a középkor mellé a sötét jelzőt társítják: ebben a korszakban oly sza-
nbertelen eljárásokat alkalmaztak a törvénysértőkkel szemben, melyek
ertetése is elborzasztja az embert.
bentő, mily hosszadalmas idő kellett hozzá, hogy az elképesztően kegyet-
megtorlási módozatok kikopjanak a büntetőjog eszköztárából, és helyükre
bbnak nevezhető eszközök lépjenek.
övezés, az élve megnyúzatás, a máglyára vetés, a karóba húzás, a felné-
zenegy lépcsőben végrehajtott kínvallatás, a spanyolcsizma és rettenetes
k szerencsére már a történelmi emlékek közé száműzettek.
ok oly gazdag eszköztára mára múzeumi látványossággá vált, valameny-
ésű ember számára megnyugtató bizonyosság, hogy a magyarországi
ok és kivégzések fekete kötésű, vérrel írott krónikája immáron végleg
a soklépcsős tortúrák, lefejezések és kerékbetörések mindörökre töröl-
ntetésvégrehajtás hivatalos gyakorlatából.

BN: 978 963 9409 32 3
789639 409323

vagabund kiadó

KÍNZÁSOK ÉS KIVÉGZÉSEK MAGYARORSZÁGON

Torrente

vagabund kiadó

Torrente del Bosque

KÍNZÁSOK ÉS KIVÉGZÉSEK MAGYARORSZÁGON

A FELNÉGYELÉSTŐL A KERÉKBETÖRÉSEN ÁT AZ ÉLVE ELTEMETÉSIG...